

STENOGRAFSKE BELEŠKE

SENATA

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 7

BEOGRAD, 1938 GODINE

KNJIGA I

XII REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 23 MARTA 1938 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVAĀI:

Pretsednik

Dr. ŽELIMIR MAŽURANIĆ

i

Potpredsednici

Dr. ĐURA KOTUR I STEVAN JANKOVIĆ

Sekretar

KAMENKO BOŽIĆ

Prisutni su g. g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova **dr. Milan M. Stojadinović**, Ministar unutrašnjih poslova **dr. Anton Korošec**, Ministar saobraćaja **dr. Mehmed Spaho**, Ministar pravde **Milan Simonović**, Ministar bez portfelja **dr. Šefkija Behmen**, Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja **Dragiša Cvetković**, Ministar trgovine i industrije **Dr. Milan Vrbanić**, Ministar građevina **Dobrivoje Stošović**, Ministar finansija **Dušan Letica**, Ministar bez portfelja **dr. Miho Krek**, Ministar bez portfelja **Vojislav Đorđević**, Ministar bez portfelja **dr. Niko Novaković**, Ministar pošta, telegrafa i telefona **Vojko Čvrkić** i Ministar prosvete **Dimitrije Magarašević**.

Početak u 9.20 časova.

SADRŽAJ:

1. — Čitanje i usvojenje zapisnika XI redovnog sastanka;

2. — Saopštenje izveštaja Odbora za proučavanje zakonskog predloga o izmenama i dopunama Zakona o zdravstvenim ustanovama od 16 marta 1931 godine;

3. — Saopštenje izveštaja Verifikacionog odbora o izboru senatora g. Svetislava Paunovića za predsednika i senatora g. Antuna Mihalovića za potpredsednika toga Odbora;

4. — Molbe i žalbe.

5. — **Dnevni red:** Nastavak pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finasijskog zakona za budžetsku 1938/39 godinu. — Predlog budžeta primljen je u načelu. — Pretres u pojedinostima izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1938/39 godinu. — Primljeni su budžeti: Vrhovna dr-

žavna uprava, Penzije i invalidske potpore, Državni dugovi, i budžeti Ministarstva pravde i prosvete.

Govornici (u načelu): Dr. Albert Kramer, dr. Živadin Stefanović (radi ličnog objašnjenja), Ministar bez portfelja dr. Miho Krek, dr. Albert Kramer (radi ličnog objašnjenja), izvestilac većine Finansijskog odbora Fran Smodej i izvestilac manjine Finansijskog odbora dr. Josip Nemeć.

Govornici (u pojedinostima): Ministar pravde Milan Simonović (2 puta), Dušan Đerić, dr. Josip Nemeć, Krsta Radovanović, dr. Albert Kramer — svi o resoru Ministarstva pravde; Ministar prosvete Dimitrije Magarašević (2 puta), Don Fran Ivanišević, Jeremija Živanović, dr. Georg Grasl, dr. Josip Nemeć i dr. Vaso Glušac — svi o resoru Ministarstva prosvete.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, otvaram XII redovni sastanak Senata. Molim g. sekretara da pročita zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar Kamenko Božić pročita zapisnik XI redovnog sastanka.

Predsjednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo, ima li koja primedba na pročitani zapisnik? (Nema). Primedaba nema, zapisnik se overava.

Pre prelaza na dnevni red imam da vam saopštim, da je stigao izveštaj naročito Odbora koji smo izabrali za proučavanje zakonskog predloga o zdravstvenim ustanovama. Molim g. sekretara da učini saopštenje o tome.

Sekretar Kamenko Božić (saopštava): Odbor za proučavanje zakonskog predloga o izmenama i dopunama Zakona o zdravstvenim ustanovama od 16. marta 1931. godine podneo je Senatu na rešenje svoj izveštaj o ovom zakonskom predlogu.

Predsjednik dr. Želimir Mažuranić: Ovaj odbor-ski izveštaj štampan je, biće razdeljen gospodi senatorima i stavljen na dnevni red, kada to Senat zaključiti.

Izvolite čuti, gospodo, saopštenje Verifikacionog odbora.

Sekretar Kamenko Božić (saopštava): Verifikacioni odbor izveštava Senat, da je izvršio popunjavanje upražnjenih mesta u predsedništvu Odbora na svojoj sednici od 22. marta o. g. i izabrao sebi za predsednika senatora g. Svetislava Paunovića, a za potpredsednika senatora g. Antuna Mihalovića.

Predsjednik dr. Želimir Mažuranić: Ovo se saopštenje Verifikacionog odbora prima na znanje. Stigle su molbe i žalbe iz naroda. Molim g. sekretara da ih saopšti.

Sekretar Kamenko Božić (saopštava): 1) Opštinske uprave u Brusnici, Vranskoj i Kuzmi, i Udruženje ratnih invalida u Radovljici mole Senat za dejstvo, da se u što skorijem vremenu donese novi Invalidski zakon; 2) Odbor ratnih oštećenika iz Maribora moli Senat, da osigura jednim amandmanom u Finansijskom zakonu isplatu otštete prouzrokovane za vreme rata.

Predsjednik dr. Želimir Mažuranić: Saopštene molbe i žalbe biće upućene nadležnom Odboru za molbe i žalbe.

Prelazimo na dnevni red. (Dr. Grga Andelinović: A gde su depeše iz Koruške?) Upućene su Ministarstvu inostranih poslova i biće vam naknadno saopštene.

Prelazimo na dnevni red. Na dnevnom redu je: nastavak pretresa izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1938/39. godinu u načelu. Reč ima senator g. dr. Albert Kramer.

Dr. Albert Kramer: Gospodo senatori, ja bih pre svega hteo da se osvrnem na jedan govor koji sam juče po podne čuo sa ove govornice. G. senator Stefanović je smatrao za uputno da povrgne rad opozicije u ovom visokom Domu jednoj kritici preko koje možemo mi lako da predemo. Ali ne mogu a da se ne osvrnem na jednu drugu stvar.

G. senator Stefanović je govorio opširno o odnosima prema Hrvatima i govorio je na jedan način koji u današnje vreme mora ozbiljno da nas zabrinjava. On se izjasnio za politiku ultimatumu i in ultimima linea za rasčišćavanje oružjem, po metodama kojima se rešavaju internacionalni konflikti na ratištima. U današnjoj situaciji takva politika, gospodo, bila bi više nego ikada opasna i pogibeljna. G. Stefanović nije zameravao stavu g. Mačeka, dok g. Maček nije u oktobarskom sporazumu ipak priznao di-

nastiju i okvir Jugoslavije. (Dr. Živadinec Stefanović: Niste Vi to razumeli!) Vas je teško razumeti, ali sam ja to ipak dovoljno razumeo.

Ali sada, kada g. Maček neće da se sporazume sa g. Milanom Stojadinovićem, sada g. Stefanović preti ultimatumom i naoružanom snagom. Gospodo, to mogu biti lični nazoni g. senatora, ali nas zabrinjuje da je većina kojoj on pripada na kraju vrlo živo aplaudirala tome njegovom stanovištu.

Gospodo, mi nismo nikada vodili budžetsku debatu u težim i ozbiljnijim vremenima nego danas. Pred našim očima dižu se užasne dinamične snage velikih naroda i karta Evrope pred nama se menja vrlo značajno.

Niko ne može kazati da li nije neki dan provedeni anšlus Austrije samo jedna etapa u tom gigantskom razvoju. Ali sigurno je, gospodo, da je time položaj naše zemlje dobio novo značenje, ne samo u igri velikih međunarodnih sila, nego sledstveno i za život i za budućnost samog našeg naroda. Već se odigrava u našoj narodnoj celini jedna skrivena ali tim teža tragedija: onaj deo našeg naroda, koji nije imao sreće da bude sa nama ujedinjen nego je potpao pod oblast Austrije i za koga su vezane slavne istoriske uspomene Slovenaca, prisajedinjenjem Austrije, potpao je u oblast velike nemačke Imperije i njenog totalitarnog sistema, i on danas ne očekuje milosti. Prisajedinjenjem Austrije, veliki nemački narod stupio je neposredno u prostor evropskog Podunavlja i prisvojivši si nemačko-austrijski teritorij, on preuzima i staru istorisku misiju nekadašnjeg austriskog carstva, koja je već u ranijim stolicima dovela nemačke vojskovođe pred bedeme Beograda. Stari nemački Drang nach Osten, koji vodi ogromne snage toga vitalnoga naroda pod novim geslom traženja nemačkog Lebens-rauma niz Dunav na Balkan i uzgred na Jadransko more, udara sada neposredno na granice naše države i postavlja nas pred nove sudbonosne zadaće.

Prer i Kancelar nemačkoga Rajha Hitler našao je vrlo prijateljskih reči za našu državu, i mi nemamo razloga ni da sumnjamo u prijateljske osećaje nemačkoga naroda prema našem. Pa, gospodo, nemački narod doživljuje jednu obnovu svoje snage iz iste ideje iz koje je postala i Jugoslavija i iz koje smo i mi postigli naše oslobođenje i ujedinjenje. Ima, gospodo, pesimista koji ukazuju na poslednji govor Hitlera u kome je tačno obeležio granice Nemačke prema Francuskoj i Italiji, a nije ništa kazao o granicama prema Jugoslaviji i Čehoslovačkoj. Ali pesimiste, koje iz toga izvode izvesne zaključke, ja mislim da nemaju prava. Mi ne strahujemo da nam preti neka neposredna opasnost za teritorijalni integritet naše države. Ali, gospodo, mi znamo da moderno osvajanje ne vrši se samo pomoću naoružane snage i pridobivanjem teritorija, nego mnogo puta još efikasnije i temeljitije privrednim vladanjem i kulturnom penetracijom, čija posledica jeste, da se skrha samostalna životna snaga tako osvojenog naroda. Vidimo, koliko je važno pitanje otporne snage malog naroda.

Gospodo, pobeda Nemačke u Austriji daje nam još jednu veliku pouku. Ona pokazuje ogromnu prodornu snagu nacionalne misli. Narod naoružan sa jasnom nacionalnom idejom i verujući u svoju nacionalnu misiju, taj narod, unutar sebe samoga, pobeduje sve klice rastrojstva. Nacionalna ideja kod Nemaca pokazuje nam da je ona jedina sposobna da

na kraju krajeva ostane narod pobedilac nad idejama komunizma i boljševizma. Nacionalna misao može i da nas spase od raznih atavizma, opasnosti tradicionalnih razmirica i podeljenosti iz prošlosti. Samo ona može narod potpuno da solidariše u jednom zajedničkom naporu i da ga osposobi za život. Slučaj sa Austrijom pokazuje i to da versko-politička ideja ne može trajno biti egzistentna osnova jedne države. Austrija sazdana i sagrađena na papskim enciklikama i u pokušaju da sa crkveno političkim načelima održi svoj integritet i svoju nezavisnost, morala je da propadne pred snagom nacionalne ideje.

Nema sumnje, gospodo, da je naš narod dolaskom nemačke imperije na Karavanke duboko uznemiren. Instinktivno oseća da su nastupila vremena kad je potrebno mobilisati sve naše unutrašnje, i duhovne i moralne snage i usredsrediti ih u naporima za obezbeđenje naše slobode, samostalnosti i naše nezavisnosti, čija manifestacija nije samo vlastiti teritorij nego još više puna sloboda u uređivanju i sprovođenju narodne, privredne, socijalne i kulturne politike, puna sloboda u oceni naših međunarodnih odnošaja.

U jednom vremenu kad je već izgledalo da je naš narod izgubio svoj životni kompas, pod pritiskom najnovijih događaja, primećujemo kako se misli mnogih zalutalih ljudi opet vraćaju našoj osnovnoj ideji.

Jugoslovenska misao je oslobodila Slovence, Hrvate i Srbe. Ona jedina je stvorila nezavisnu i samostalnu Jugoslaviju. Kompromitovana ne uvek dobrom državnim politikom posle ujedinjenja i oslabljena partikularističkim snagama, koje su razvijale svoju rušilačku delatnost u svima delovima našeg naroda, ona je već počela da definitivno gubi značaj opšte državne i narodne misli. Ali, kad danas naši Samoslovenci, hrvatski separatisti i naši veliko Srbi pogledaju šta se dešava u našem susedstvu, ja verujem da će se opet setiti da je jedina zaštita naše nacije protiv novih opasnosti moćna, duhovno i moralno ujedinjena Jugoslavija.

Neka mi je dozvoljeno, gospodo, da ovom prilikom kažem nekoliko reči o jednoj stvari o kojoj je bilo govora takođe u Narodnoj skupštini. Narodni poslanik uvaženi dr. Kosić u jednom svome govoru dotakao se, povodom lanjske dvadesetogodišnjice takozvane majske deklaracije, i značaja toga važnog dokumenta. Njegova teza je bila da je majska deklaracija pokušaj spasavanja habzburške dinastije i njezine države pomoću katoličkog uticaja na naš narodni pokret i da je prema tome majska deklaracija izdana ne u službi narodnoj, nego u interesu habzburške monarhije. Profesor dr. Kosić dokazivao je svoju tezu u glavnom iz jedne, avgusta 1918 godine, štampane brošure poznatog katoličkog ideologa dr. Aleša Ušeničnika.

Gospodo, druga teza bila je postavljena sa strane političara i organa Jugoslovenske radikalne zajednice lanjske godine u maju. Ministar g. dr. Krek proglasio je u jednom svom govoru na radiu 14 maja 1937 g. majsku deklaraciju kao krunu velikog dela i silnog junaštva, kojim su Slovenci branili i tražili svoju nacionalnu samostalnost i samoupravu po načelu narodnog samoopredeljivanja.

Priredivački odbor za proslavu te deklaracije u Ljubljani izdao je proklamaciju u kojoj kaže da je majska deklaracija udružila slovenački narod i poziva Ljubljance da dokažu kako su posle 20 godina ostali verni slovenačkoj narodnoj svesti i verni slovenačkom narodnom vodi dr. Korošcu.

U slovenačkom glavnom organu Jugoslovenske radikalne zajednice, u „Slovenu“, od 27 maja 1937 god. tvrdilo se da je majska deklaracija izjava slovenačkog naroda pred svetom da hoće biti potpuno slobodan i nezavisan u vezi sa drugim jugoslovenskim narodima. Ogromna većina slovenačkog naroda razume majsku deklaraciju kao izraz svoje političke volje, da kao slobodan narod vlada tako kako sam hoće i isključivo po svojoj slobodnoj odluci kao jednakopravan narod sa drugim jugoslovenskim narodima. Mi Krfsku deklaraciju, kaže organ Jugoslovenske radikalne zajednice, cenimo kao dokumenat, ali se nikada s njom nismo složili i nećemo se složiti sa njezinim unitarističko-centralističkim uređenjem države, za koje su se tada izjasnili zastupnici principijelno i svečano, a da za to nisu imali nikakve legitimitacije.

30 maja, na sam dan proslave, isti organ krupnim slovima proglasio je 30 maj kao jubilej slovenačke borbe za slobodu. Godine 1848, veli taj organ, tražili smo Slovenci ujedinjenu Slovenačku, 1918 g. podvukli smo svoje pravo na vlastitu demokratsku državu bez gospodstva tuđinstva i bez iskorišćavanja sa strane jačih, a 1933 god. mi smo u slovenačkoj deklaraciji — takozvane punktacije — ponovili svoje zahteve ukoliko su oni ostali neispunjeni.

O toj klerikalnoj tezi razvijala se neko vreme živa diskusija po slovenačkim novinama. »Jutro« je tvrdilo da je komentaranje majske deklaracije kao neke manifestacije slovenačke nacionalne samobitnosti, izvrtnje istorijskih fakata, već po tome što je deklaracija bila potpisana od sviju slovenačkih, hrvatskih i srpskih narodnih poslanika u bečkom parlamentu, udruženih u Jugoslovenskom klubu i uz to pročitana na srpsko-hrvatskom jeziku. Podvuklo je da je suština njezinog sadržaja jugoslovensko narodno jedinstvo. Glavno glasilo JRZ „Slovenec“ odgovorilo je na to: da je »stalno ponavljanje jugoslovenskih ideologija jedna prazna rabota. Deklaracije o unitarizmu i jugoslovenskom jedinstvu puštaju ljude potpuno hladne. To je igra reči i slova u maglenim sferama neke nacionalne metafizike koja će nas u istoriji samo učiniti smešnim. Pokušaj da se majska deklaracija pretvori u neku jugoslovensku izjavu je pokušaj da se taj dokumenat uprlja. Njezina suština je, kaže glasilo JRZ, u tome, da se je slovenački narod deklarirao kao slobodan narod, pa bilo u onom ili ovom okviru. Zbog toga je majska deklaracija od većeg značaja nego Krfska, koja je sa svojim unitarističkim programom kriva svima našim unutarnjim političkim borbama do današnjeg dana. Ako »Jutro« hvali Krfsku deklaraciju, ono to čini zato što ima pred očima samo njezinu štetnu unitarističku ideologiju.“

Odgovora na sve te komentare »Jutro« nije moglo dati, jer je cenzura preseklala dalju diskusiju, i tako je ostala kao poslednja reč kod nas u ime vladajuće stranke u Kraljevini Jugoslaviji: da je majska deklaracija prethodnica klerikalnih punktacija iz 1933 godine.

Posle takvog izjašnjavanja, bilo je prirodno da nacionalistička javnost nije sudelovala na proslavi dvadesetogodišnjice majske deklaracije, i proslava je obavljena kao čisto partijska priredba JRZ. U Ljubljani je održan svečani zbor u sali iskičenoj slovenačkim zastavama, i g. predsednik S. Lj. S. dr. Korošec, Ministar unutrašnjih poslova, svečano je koračao ljubljanskim ulicama pod slovenačkim trobojni-

cama. (*Ministar bez portfelja dr. Miho Krek*: U Ljubljani nije bila nijedna zastava na kućama!) Bila je velika slovenačka zastava čak i na zgradi klerikalne Jugoslovenske tiskarne. Dvorana „Uniona” bila je sva iskićena slovenačkim zastavama i, kako sam rekao, g. Ministar unutrašnjih poslova koračao je ljubljanskim ulicama u seni te plemenske trobojnice. Tim povodom dogodila se jedna mala tragikomedija. Pres-biro je, razume se, revnosno vršio fotografska snimanja sa te proslave, na kojoj je učestvovao g. Ministar, i tako su redakcije dobile fotografije tih događaja. Ali, fotografija o toj sceni sa slovenačkim zastavama mogla je izaći samo u »Slovincu«, jer su se, međutim, cenzori u pojedinim mestima uplašili kad su videli na toj fotografiji da onaj koji je odgovoran za zabranu plemenskih zastava, jer je ta zabrana bila izdata za vreme njegovog saradivanja u šestojanuarskom režimu, učestvuje sada na manifestacijama pod jednom nezakonitom trobojnicom. I tako je cenzura u drugim listovima, zaplenila tu fotografiju.

Ali, gospodo, vratimo se samom fakti. Razume se, da su komentari klerikalne štampe o značenju majske deklaracije jedan falsifikat istorije. Ali isto vreme moram da kažem da i teza g. profesora Kosića nije pravilna i da se je on dao zavesti od jednostranog gledanja onih krugova, kojima je bio poznati habsburški okvir glavno, a koji su nacionalnu misao deklaracije primili samo uslovno. On se je dao zavesti od jednostranog gledanja gospodina dr. Ušeninika koji je spadao među one koji su zbilja do kraja 1918 godine verovali u ozbiljnost habsburškog okvira.

Mnogima među nama, gospodo senatori, neće biti poznat tačan tekst tzv. majske deklaracije. Ja ću ga pročitati jer je kratak, a taj tekst glasi:

„Potpisani poslanici udruženi u Jugoslovenskom klubu izjavljuju da zahtevaju na osnovu narodnog načela i hrvatskog državnog prava da se sve zemlje Austro-ugarske monarhije, u kojima bivaju Slovenci, Hrvati i Srbi udruže pod žezlom habsburške-lorenske dinastije u samostalno državno telo, koje će biti slobodno od svakog narodnog gospodstva tuđinca i izgrađeno na demokratskoj osnovi. Za ostvarenje toga zahteva jedinstvenoga naroda, oni će upotrebiti sve svoje snage.»

Sigurno je tačno, gospodo, da je majska deklaracija kao i česka od 30 maja 1917 godine u prvom trenutku poslužila i habsburškim dinastičkim interesima. Ne smemo zaboraviti da je tada bilo vreme tzv. Sikstove akcije. Car Karlo je pošiljao Velikoj antanti mirovne ponude i pozivao se pri tome na austrijske narode, obećavajući da će im dati mogućnost slobodnog razvoja u reorganizovanoj državi. Majniška kao i česka deklaracija mogle su podupreti ta njegova nastojanja i služiti kao dokaz, da povlašćeni slavenski narodi ne žele se osloboditi od dinastije i njezine države. Sigurno je i to, da je nekojim njezinim autorima, kojima je lebdeo pred očima ideal realizma, bio habsburški okvir izraz njihove iskrene volje i uslov za budući zajednički život Srba, Hrvata i Slovenaca.

Ali, gospodo, nemojmo zaboraviti da je majska deklaracija od svoga početka bila kompromis neophodan da se mogu najprvo i pre svega udružiti sve narodne snage u ideji narodnog jedinstva. I zbog toga ne smemo da prezremo njenu pravu suštinu, njeno veliko istorisko nacionalno značenje. Tačno je da je u tome pravcu razvijao velezaslužnu delatnost

emigrantski Jugoslovenski odbor na strani, da je Srpska skupština u Nišu proglasila kao misiju Srbije i njenog učešća u ratu ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba, ali je, gospodo, prvi put u historiji našega naroda da je na terenu toga zarobljenog i neslobodnog njegovog dela na usta njegovih formalno legitimiranih zastupnika bilo proglašeno načelo jugoslovenskog narodnog jedinstva i u ime toga jedinstva traženo samoopredeljenje.

Majsku deklaraciju potpisali su slovenački, hrvatski i srpski poslanici. U njoj je govora o jednom narodu, pročitana je u ime Jugoslovenskog kluba na srpsko-hrvatskom jeziku od slovenačkog predsednika toga kluba i već po tim formalnim okolnostima bila je jedna manifestacija jedinstva. I zbog toga primljena je i sa strane jugoslovenskih nacionalista, sa strane onih, koji su od samoga početka daleko odbijali od sebe svaku mogućnost rešavanja našeg narodnog problema u okviru monarhije i koji su tražili radikalno rešenje u okviru jugoslovenske države pod slavnom dinastijom Karadorđevića. Ti su elementi bili od prvoga dana čvrsto rešeni da sve učine da što pre demontiraju okvir tako zv. Habsburški i događaji, koji su se posle 30 maja 1917 godine razvijali, dokazali su pravilnost taktike.

Posle deklaracije u Bečkom parlamentu trebalo je naročito u Slovenačkoj omogućiti nesmetanu propagandu za jugoslovenski program i to po mogućnosti bez novih trzavica u samom narodu. Tu moram, gospodo senatori, da spomenem jednu tihu unutarnju tragediju, koja se odigravala na početku rata kod nas u Slovenačkoj. Tadanja klerikalna stranka koja je bila u svojoj srži austrofiliska i habsburška mislila je i htela tada da će pomoću austrijske soldateske moći za uvek da uništi svoje liberalne protivnike, mislila je na uništenje celokupnog naprednog elementa. Bilo je to doba denuncijacija i progonstava, o kojima neću govoriti. Iz kancelarije te stranke slati su strogo poverljivi cirkulari, koji su pozivali poverenike te stranke na jedan opširan denuncijantski posao. Pravljeni su spiskovi svih sumnjivih lica, a sumnjiva lica bili su svi istaknuti napredni ljudi, osobito se pozivalo da se popišu svi koji imaju abonirane napredne novine ili koji ih čitaju, jer da su ti elementi u službi velesrpsva, pa ih treba kao neprijatelje države učiniti neškodljivima. I onda je, gospodo, nastupilo jedno žalosno stanje. Ja neću o tom da govorim jer mislim da danas nije vreme da takove stare račune raščišćavamo, (Glas na levisi: Spomenulo se, ne povratilo se.) Jest, spomenulo se, ne povratilo se. Ali dok se to događalo, protiv istoga sveštenstva na Štajersko-slovenačkoj-nemačkoj granici razbesneli germanski furor vodio je jednaku borbu. Tamo su pored naprednih nacionalnih elemenata bili optuživani i sveštenici radi srbofilstva. To je spasilo situaciju u Kranjskoj i tako je nastalo olakšanje. Hajka protiv srbofila je prestala, brige su se obratile događajima, mukama i trpljenjima na frontama.

Katoličko sveštenstvo sa velikom podozrivošću pratilo je svaki i najmanji nacionalni pokret, pa posle potpisa majske deklaracije nastupila je opasnost, da će se te stare razmirice opet obnoviti i da će biti jedna sistematska, jedna uspešna propaganda za nacionalnu ideju u širokim masama slovenačkog dela našeg naroda otešćana obnovom starog konflikta među austrofilstvom i srbofilstvom. U toj situaciji uspelo je da se predobije ljubljanskog biskupa g. dr. Jegliča da ispred pretstavnika slovenačkih stranaka

potpiše t. zv. Ljubljansku deklaraciju, koja je uglavnom bila tekst majske deklaracije bečke. Time je situacija bila znatno olakšana, jer kad se crkveni knez izjašnjava za majsku deklaraciju, njegovo sveštenstvo ne može biti protiv propagande za tu deklaraciju. Ljubljanski biskup je tada dao svoj potpis iskreno verujući da time vrši jedno patriotsko delo, on je bio čovjek iz naroda i sigurno bila mu je na srcu i briga za taj narod. Ali on je bio crkveni knez katolički i prije svega je mislio na interese katoličke crkve koja je tada tako usko i nerazdružljivo bila povezana sa bečkom dinastijom. Potpisao je uveren da je potpisao kao austriski patriota i dobar Slovenac, i još bolji katolik.

Počelo je doba velikih skupština i baš sutradan proslavićemo dvadesetogodišnjicu kad su slovenačke žene koje su bile izvele jednu ogromnu akciju među slovenačkim svetom predale u Ljubljani na velikom zboru predsedniku Jugoslovenskog kluba preko 160.000 ženskih potpisa za tu majsku deklaraciju, koja je u toj ženskoj izjavi već imala malo retuširanu ovu habzburšku tezu. Pokret je dolazio sve više u ruke jugoslovenskih nacionalista, a Habzburški okvir u očima naroda polagano se gubio. Ostalo je narodno jedinstvo i jugoslovenska ideja i nekoliko meseci kasnije, kad smo doznali za velike događaje na Krfu, razume se, to je dalo novog potstreka živoj propagandi i nove vere da će u toku događaja okvir biti temeljito demontiran. 3 marta 1918 godine u Zagrebu izdata je saradivanjem zastupnika slovenačkih, hrvatskih i srpskih stranaka — osim hrvatsko srpske koalicije, ali uz njezino tiho odobravanje, jer ona tada nije mogla javno istupiti, pošto je nosila odgovornost za vladu u Hrvatskoj i Slavoniji — tako zvana zagrebačka deklaracija, u kojoj više nije bilo traženo od majskog habzburškog okvira. S njome počinje druga etapa jugoslovenske propagande. Nacionalistička misao pobeđuje svuda, ali veštom taktikom se uspeva da i tako zvani „okviraši“ koji su iskreno verovali da će moći biti izvršeno ujedinjenje pod Habzburškim žezlom i da će doći do nekoga trijalizma, nisu zajednički front napuštali.

Redovi tadanje Slovenske ljudske stranke, u nacionalnom pitanju su se skoro i ideološki i formalno pocepali.

Dr. Šušterčić sa svojim, koji je dobro osetio pravi značaj Majske deklaracije, napustio je nacionalne redove. Dr. Korošec, ja to i danas verujem, iskreno je prihvatio program punog narodnog oslobođenja i ujedinjenja, a konzervativni klerikalni krugovi još su uvek čuvali veru da će im Majska deklaracija spasti Habsburšku dinastiju i njenu monarhiju. Oni se nisu odlučili za Jugoslaviju, ali nacionalistički val nije im dopustio više da aktivno istupe i da se afirmiraju. Jedan od poslednjih među njima — a ja to ne kažem zato da bih grdio uspomenu na njega, nego samo zbog istoričke istine — jedan, od poslednjih među njima bio je ljubljanski biskup dr. Jeglič, koji je primio naše ujedinjenje u jednu slobodnu i nezavisnu državu, tek 29 oktobra 1918 godine. U svojim izjavama, objavljenim u »Slovencu« nekoliko nedelja pred svoju smrt, on je izričito priznao kako je bilo, jer kaže: »Jer su me uveravali da me je car Karlo oslobodio od moje zakletve, i ja sam se odlučio da i sam učestvujem na proslavi ujedinjenja 29 oktobra 1918 godine«.

Kad je došlo naše oslobođenje, gospodo, bilo je još razmimoilaženja i unutarnjih trzavica. Tadanja

klerikalna stranka je izjavila: kad smo izgubili jednu dinastiju, ne treba da dodemo pod drugu. Ona je spremila svoj republikanski program, — dr. Korošec nije bio tada u državi, on se nalazio u Parizu — ali razumevanjem, koje je pokazao dr. Jeglič za naše argumente, je uspelo da su jugoslovenski nacionalisti sprečili objavu republikanskog programa Slovenačke ljudske stranke, i uspelo je da taj program čeka na povratak dr. Korošca iz inostranstva. I on se vratio iz inostranstva i stavio republikanski program u fi-joku, gde on još i danas leži. Taj program je bio već i publikovan ali postao je obsolentan.

Na nesreću posle ujedinjenja klerikalna stranka vratila se je svojim starim metodama, koje tako rado podređuju opšte nacionalne interese partijskim ciljevima i jednoj politici, koja nije uvek njena sopstvena politika. Ona se nije mogla pomiriti sa faktom da Jugoslavija nije katolička država, i sigurno protiv boljeg uverenja mnogih njenih prijatelja i pristalica, ona je postala nosilac separatističke ideje među Slovincima. Naravno, prema prilikama ona je tu ideju više ili manje isticala, ali nikada je nije više ispuštala. Njezina taktika je vrlo vešta. Slovenska ljudska stranka je bila sposobna da svoje prve ljude stavi na raspoloženje 6-januarskom režimu, gde nisu samo saradivali na tzv. sahranjivanju demokracije, nego i na objavi onog jugoslovenskog programa, kojim je naša nacionalna misao sokolsku ideju proglasila za ideju vodilju celokupne naše jugoslovenske nacionalne politike; ali je ta stranka bila i sposobna da po izlasku tih svojih predstavnika 6-januarskog režima sastavi i proglasi u Ljubljani t. zv. punktaški program, koji je na glavu postavio principe šestojanuarskog režima. Punktaški program, vi to dobro znate, u suštini predstavlja jednu tezu mnogo goru i sa stanovišta državnih interesa mnogo štetniju, nego na primer oktobarski zagrebački sporazum, koji su neki predstavnici današnjeg režima proglasili za veleizdaju. Klerikalna stranka je potpisala unitaristički program JRZ i na osnovu toga programa saraduje u Vladi, ali istovremeno je mogla lane proslavljati, kako sam kazao i citirao, majsku deklaraciju u vidu manifestacije za samostalnost slovenačkog naroda.

Gospodo, ja ne govorim sada kao neki zagriženi partizan, kao protivnik klerikalne stranke, koji bi hteo da iz svake pojedinosti konstruišem neku tešku optužbu. Ja priznajem da u tim emanacijama ima mnogo taktike, a ja i sa mnom mnogi jugoslovenski nacionalisti, ne gubimo veru da osnovna ideja našeg narodnog života nije izbrisana iz srca onih, sa kojima smo pre 20 godina zajednički neprestano pred čitavim svetom ponavljali da Slovenci po svojoj krvi, po svojim osećajima i po svojoj kulturi, kao i prošlosti i budućnosti, pripadaju kao jedan nerazdeljivi deo velikom jugoslovenskom narodu. (Odobranje na levi i glasovi: Tako je!) Jer, gospodo, mi smo onda znali a i sada znamo da smo samo kao deo tog jedinstvenog naroda mogli da se oslobodimo i uđemo u svoju sopstvenu državu. (Aplauz na levi i povici: Tako je!) Da smo ostali na stanovištu slovenačke nacionalne samostalnosti, gospodo, valjda bi danas naša sudbina bila prilično takva kakva očekuje našu korušku braću. (Glasovi na levi: Tako je!)

Ovih dana Slovenci, gledajući kako nam preti ogromna sila jednog velikog naroda protiv kojega smo se u prošlosti borili za očuvanje svoga najprimitivnijeg života, a za poslednjih sto godina, dozvolite da vam kažem, vodili borbu sa nadčovečanskim na-

porom naših duhovnih i materijalnih snaga, ali u mnogo pogodnijim okolnostima nego bi to mogli danas, pa smo jedva još disali, uvidajući i sami da smo se mogli spasiti iz te borbe, samo za bedeme jedne velike i moćne Jugoslavije. Samo oslonjeni na narodno i državno jedinstvo možemo danas složno da se odupremo opasnosti i osposobimo se za nove borbe. Bilo je kod nas ljudi, ne znam da li ih još u ovom momentu ima koji su, dok su se otvarali horizonti raznih podunavskih kombinacija o nekoj katoličkoj podunavskoj konfederaciji, pravili posebne slovenačke kombinacije. Ja mislim da je danas i tim malobrojnim nesretnicima jasno, da je jedina snaga slovenačkog naroda u njegovoj sudbinskoj povezanosti sa Srbima i Hrvatima i u historičkoj istini, da ćemo i jedni i drugi i treći očuvati sebe i svoj život samo onda, ako iz osećaja našeg jedinstva i u uverenju da je na kojem delu države to bilo, uvek naša stvar u pitanju, ako zajednički založimo sve snage, gde god je to potrebno i nužno.

Ali ni jedan problem, niti opasnost desila se i dogodila na kojoj god granici naše velike države, neće ostati ni slovenačka, ni hrvatska, ni srpska nego samo zajednička jugoslovenska (Pljeskanje na levič. — **Fran Smodej:** To se zna! Nemate čoveka kod nas, koji bi drukčije mislio, samo vi predstavljate drukčije!)

Kad se pitamo, gospodo, je li Jugoslavija spremna i naoružana, da podnese borbu za svoju slobodu i za svoj napredak, naš odgovor, nažalost, ja se bojim nije odlučan i bez rezerve pozitivan. U najširim redovima našega naroda nedostaje samopouzdanja i vere u vlastitu snagu, a mi, politički ljudi kad si iskreno pogledamo u oči bez razlike našeg političkog uverenja i našeg stranačkog opredeljenja, priznavamo si, da je naša otporna snaga slaba i da nismo dorasli sudbonosnim vremenima, koja dolaze (Jedan glas sa desnice: To nije tačno! Mi se tu ne slažemo! — **Dr. Živadin Stefanović:** To se ne može i ne sme kazati na ovome mestu! To nije tačno!). Mi imamo puno poverenje u svoju vojsku. Ali tu nije samo naša vojska. Mi znamo svi da naša jugoslovenska vojska služi divljenje. Ali, gospodo, vojska mora imati unutarnju snagu opšteg narodnog ideala u trenutku, kad se pod njezinim zastavama mora da okupi na odbranu domovine sav naoružani narod (**Dr. Živadin Stefanović:** Ja protestujem protiv takve izjave i takvih reči! Ja smatram da je to uvreda za naš narod i za našu otadžbinu! Ne sme da se vreda naša otadžbina! — Graja...)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, molim za mir. Čujmo gospodina govornika da izloži svoju misao.

Dr. Albert Kramer (nastavlja): Ako hocemo, gospodo, da Jugoslavija pobedi, kad bi morala oružjem da brani svoju egzistenciju, pobedi, onda moramo znati, da će to biti samo, ako bude pored materijalne i karakterne snage svoje vojske mogla da baci u borbu i duhovnu snagu celokupnoga svoga naroda, verujućega u svoj nacionalni ideal i ubedenog, da mu izvan okvira njegovog narodnog jedinstva nema života, ni budućnosti. Ja, gospodo, govoreći o spremi i naoružanosti našeg naroda, time ne mislim samo na one, koji nose oružje. Jer, gospodo, odluka se ne stvara samo na ratištima, topovima i puškama, nego i u onim ništa manje sudbonosnim borbama među ekonomskim i kulturnim snagama naroda i države.

I kad se pitamo, da li je ovaj režim, ova Kra-

ljevska vlada, koja se danas nalazi pred nama i traži odobrenje budžeta, sposobna da narodu i državi da duhovne i moralne snage, bez koje borbu nećemo moći da izdržimo, ja mogu da dam odgovor bez oklevanja i bez predrasude i potpunoma objektivno.

Za ove tri godine današnjeg režima, gospodo, duševno rastrojstvo našega naroda povećalo se, negativne sile svuda su na punom poslu da još više oslabe otpornu snagu i veru naroda u sebe samoga. Ovaj režim JRZ došao je na kormilo države sa otvorenim programom likvidacije 6-januarskog režima. Govorilo se pre svega o ukidanju upravnih metoda toga režima, ali, nažalost, ispalo je tako da su metode u pogoršanom izdanju ostale, a suština toga režima, jugoslovenski program državni i nacionalni, taj se počeo polagano da likvidira. JRZ je doduše usvojila unitaristički program ali njena Vlada i danas dopušta da se taj program tumači prema partiskim potrebama pojedinih njezinih političara i pojedinih krajeva. Ovde u Beogradu u ovom Senatu, pa u Srbiji, njeni najvideniji predstavnici vrlo lepo govore o narodnom i državnom jedinstvu, ali u drugim krajevima osobito u Slovenačkoj se u isti mah proglašuje unitarizam za izvor sve nesreće, žigose se narodno jedinstvo kao teška zabluda i dokazuje se narodu da su pristalice jugoslovenske ideologije njegovi izdajnici. Čak se naprimer pod zaštitom ovoga režima ustanovljavaju u Ljubljani i društva, kojima je zadatak da pripremaju slovenski narod na njegov samostalni državni život. (**Fran Smodej:** Koja su to društva, molimo da vidimo?) Slovensko društvo i njegov organ „Slovenija“. (**Fran Smodej:** Je li to naše?) Ne. (**Fran Smodej:** A, evo ga!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim vas, gospodo senatori, dopustite govorniku da završi misao.

Dr. Albert Kramer (nastavlja): Kažem još jedanput, čak se u Ljubljani dozvoljava da se ustanovljavaju društva sa programom da se slovenački deo naroda izleči od jugoslovenskih fantasmagorija, raspusti se Narodna odbrana, predlaže se raspuštanje Sokolstva, osniva se organizacija slovenačkih fantova, koja je obnova starog separatističkog društva »Orlovi«. (**Fran Smodej:** Dajte dokaza za to!) Sretstva po zakonu određena za potporu Sokolstvu, jednim trikom upotrebljavaju se za potporu te versko-plemenske organizacije, a ni jedna para više ne dolazi u ruke Sokolstva. Po školama deci se zabranjuje pozdrav »Zdravo!«, jer je to sokolski pozdrav. Ja iznosim samo tipične sitnice, neću da podižem pred vama na veliko fundirane optužbe. O tome ću kasnije. U školama, kako rekoh, zabranjuje se sokolski pozdrav, u srednjim školama zabranjuje se nošenje sokolskih znakova. Na univerzitetu raspušta se najstarije nacionalističko društvo „Jadran“ zbog jedne sitnice, jer se njegov predsednik prebacio u svome govoru, zašto samo društvo nije moglo biti odgovorno. Slovenačkom velikom junaku dr. Pivku zabranjuje se uzidanje spomen-ploče u školu, nosiocu najvišeg odlikovanja koji je učestvovao u krvavim borbama za slobodu Jugoslavije (Odobranje na levič), zabranjuje se uzidavanje male spomen-ploče, jer to ne spada u školu. Ne spada u školu proslava jednog junaka, koji je nosilac Karadordeve zvezde. Izjava jednog Ministra koji se usudio u Narodnoj skupštini da malo stupi u odbranu našeg Sokolstva, konfiskuje se. Naravno, to ne sme pred našu javnost!

Govoriti o cenzuri malo detaljnije, to bi bila čitava knjiga. Samo konstatujem: za odbranu Jugoslo-

venstva pisati i raditi u našoj banovini, to je jedna vrlo tugaljiva stvar. Benevolentno se dozvoljava da se piše i raspravlja o tome kako smo mi Slovenci u Jugoslaviji samo predmet eksploatacije i kako smo, naravno uz saradnju i pod vodstvom jugoslovenskih nacionalista dopustili da nam je Beograd pokrao do sada 17 milijardi našega novca. To može sve da se objavljuje. Ali da se uzme u odbranu protiv ovakvih napada državna stvar pa čak i današnji režim, gospodo, to cenzura kod nas ne dozvoljava. Ja ću vam kasnije na jednom tipičnom primeru pokazati kako nismo uspjeli ni da branimo današnji režim od optužbe da je pod njime kao i pod njegovim prethodnicima katolička crkva u Jugoslaviji zapostavljena. Nismo uspjeli zbog toga, jer je »Slovenec« ustvrdio da je zapostavljena, da ona nema nikakva prava i jednakoopravnosti.

Ovaj režim kad je došao na vlast, on je došao da sprovede kao najhitniju državnu zadaću obnovu demokratskih sloboda. Vi se sećate, prve godine morali smo se mnogo natezati, — u Senatu je bilo još mnogo otporne snage — mnogo natezati da uspemo da se pri izradi ovlašćenja u Finansijskom zakonu bar dopusti saradnja naročitih odbora Narodnog predstavništva pri izradivanju tih novih projekata za uvođenje demokratskih sloboda. Vlada je tada kazala: nema vremena, stvar je tako hitna i žurna (Smeh) da se bojimo da će saradnja Narodnog predstavništva to odugovlačiti.

Sada slavimo ove godine mali jubilej: po treći put su tamo ovlašćenja predložena, ali ni do današnjeg dana nismo mogli da saznamo u kome duhu i po kojim načelima će se ta demokratija da obnovi.

Međutim doživljujemo, gospodo, kako se pred našim očima izgrađuje jedan režim ne autoriteta nego oligarhije i autokracije. Partiski sovjeti diriguju danas državnu vlast i dok predstavnici režima optužuju jugoslovenske nacionaliste da smo diktatorske sluge i preteče nekog fašizma, partizanska diktatura obuhvatila je sve grane našeg državnog života. Za neprijatelja države proglašen je protivnik toga sistema. Žalostno i fatalno za sve nas je, da se ruše svi autoriteti, koji su izvan kruga današnjeg režima. Narodu se dokazuje kako je sve ono što je bilo pre današnjih vlastodržaca rdavo i njemu neprijateljsko. Ljudi, koji su bili na najvišim položajima u ovoj državi, izloženi su najpogrdnijim klevetama. Sve što je ranije učinjeno opisuje se kao rezultat zlih namera, kao delo ljudi, koji bi hteli narod da upropaste. I nema pogotovu ni jednog čoveka izvan redova današnjeg režima koji ne bi bio predmet podlih sumnjičenja i kleveta. Ja ću samo jednu tipičnu malu sličicu da vam navedem. G. Živković je zaista igrao u našoj narodnoj politici i u našem državnom životu jednu značajnu ulogu. Dok je u šestojanuarskom režimu g. Korošec smatrao kao osobitu čast da je sedeo na njegovoj desnici ili levisi, ne znam tačno, danas i fotografije toga stanja su zabranjene! Još godine 1936 dok je gospodin Živković bio Ministar vojske i mornarice u kabinetu g. dr. Stojadinovića, »Slovenec« je o njemu pisao i objavljivao najpohvalnije reči. Govorio je, kako je to jedan zaslužan, čovek, odličan general, vođa naše vojske, pred kojim ceo naš narod ima samo poštovanje i pohvalu. To je bilo 1936 godine dok je gospodin Živković bio član ove Vlade. Ali 1937 godine, kad je gospodin Živković kao predsednik Jugoslovenske nacionalne stranke došao u Slovenačku da poseti svoje prijatelje, on je tada bio tudinac i krvnik toga naroda! E pa, go-

spodo, čovek koji takve stvari sluša i čita, dolazi do uverenja da je zbilja njegova država od početka u rukama jednog nesavesnog i zločinačkog društva. I čovek koji to čita i sluša ne može da se zaustavi u svojim mislima na onoj noći kad je bila stvarana ova Vlada i da ne prenese takve optužbe i na ljude i na namere i na poslove današnjeg režima. I ako mi produžimo na tome putu, nama će zbilja uspeti da pored autoriteta nacionalne misli, ubijemo i autoritet svakog nacionalnog čoveka. Kamo nas to vodi, gospodo, ja ostavljam vama na razmišljanje.

Razume se samo po sebi da smo mi nacionaliste, osobito u Slovenačkoj, odgovorni i za 6 januar koji je tamo »dan nesreće«, dan tragedije narodne; a to je, kao što znamo, i dan kada je i dr. Korošec sedeo u tome režimu. Mi se optužujemo da smo sahranili demokratiju, ograničili slobode narodne, raspustili stranke, proglasili separatističku misao za protivdržavnu; ali u stvari, ako tu ima kakve krivice, a ja mislim da je nema, nesumnjivo je da nju imamo da snosimo ne mi nego neko drugi. Ali na kraju krajeva ipak smo mi za nešto dobri! Kad čovek prati ovu diskusiju u Senatu i u Narodnoj skupštini vidi da se gospoda Ministri i govornici iz vladine većine stalno pozivaju na nas; mi im služimo kao primer za njihovo držanje, i kada hoće da brane neku stvar svoga režima oni nam kažu: jeste li vi, gospodo, nešto bolje učinili?! Da u takvoj odbrani, gospodo, ne leži mnogo logike, verujem da ćete mi i vi sami priznati.

Sa kakvim rezultatom je ova Vlada u Hrvatskoj provela svoj program sporazumevanja sa Hrvatima, o tome su dovoljno govorili moji drugi prijatelji i ja neću na tome dugo da se zadržavam.

Ali ja moram da podvučem, gospodo, da je pitanje opšteg smirivanja i na drugoj teritoriji u prilično jednakom stanju kao i u hrvatskim krajevima. Kakvu je situaciju borba za Konkordat stvorila u redovima Srba pravoslavaca o tome neću ni da govorim. To svi znamo, to neposredno vidimo. Manje vide iz Beograda šta se dešava gore kod nas u Sloveniji. Ja sa žalošću konstatujem, da nikada još nije bilo neprijateljstva među različitim grupama u sredini našeg naroda kao zaoštrenosti danas. (Fran Smodej: Kad ovako govorite onda Vi sami stvarate.) Sve što nije u klerikalnom taboru, a u klerikalnom taboru je Jereza, u redovima Jereze kod nas nema nijednog klerikala, samo klerikalci su tu, dakle, sve što nije u klerikalnom taboru oseća se zajedno u otporu protiv klerikalizma, protiv njegovog terora. Stvoren je jedan dubok jaz između Jereze i ostale opozicije. (Fran Smodej: Valjda da Vam poljube ruku, zato što ovako govorite?!) Taj jaz sve više nas razdvaja ne samo politički, nego i na drugim poljima našeg javnog života, u samim društvenim odnosima, i to u momentu kada bismo trebali sve svoje snage u zajedničkoj borbi protivu opasnosti koja nam sad pretili.

Kao da su na poslu neke infernalne sile, koje hoće da nas sve zajedno onesposobe za život. Gospodo, u tesnoj vezi sa pitanjem naše unutrašnje konsolidacije jeste pitanje širokih banovinskih i narodnih samouprava. Tu su bila data velika obećanja. Kada su gospoda Ministri bili još sveži i mladi, 1935 god., i kada su dolazili kod nas, oni su obećavali narodu raj autonomije. Međutim, šta se dešava?

»Demon centralizma«, kako naziva »Slovenec« tu pojavu, razvio se tek pod ovim režimom u celoj snazi. Otkad je na krmilu ova Kraljevska vlada nala-

zimo se u jednom periodu sistematske centralizacije i na onim područjima gde je do sada još nije bilo. Ta centralistička tendencija ide do najmanjih sitnica i ispoljava se naročito u sastavu ovogodišnjeg budžeta. Na primer u Ministarstvu prosvete ustanovljava se centralni fond, u Ministarstvu građevina tako zvani banovinski fond, u Ministarstvu finansija u projektu je stvaranje putnog fonda. Centralizacija je u punom razvoju kod državnih novčanih zavoda. Pojavljuje se monopolizacija školskih udžbenika. Isto je i sa personalnom politikom.

Daleko bi me odvelo, ako bih hteo to sve da dokumentujem i utvrdim činjenicama. Ja mislim da o tome ne treba mnogo da gubimo reči. Mesto da se shodnim merama uspostavlja ravnopravnost pojedinih delova države dobivamo stalno nove odredbe, koje znače daljnju perturbaciju toga principa. Naročito se u Slovenačkoj zapaža dejstvo toga. I čovek zapravo ne može da razume da gospoda iz Slovenačke, koja imaju preko g. Ministra unutrašnjih dela toliki uticaj, ne mogu da poprave ono teško stanje, koje se sve više pogoršava. Obrazloženje toga fakta je vrlo prosto. Gospoda su uzela privilegije i patent za progonojenje svojih političkih protivnika, pa moraju taj svoj patent da plaćaju bezbrižnošću za materijalne i kulturne interese svoga kraja. Mi vidimo iz Finansijskog zakona kako Vlada sve više uzima u svoje ruke zakonodavstvo ove zemlje. Pa šta nam je ostalo još? Ostalo nam je da poneki međunarodni ugovor možemo da svršimo, ostao nam je poneki predlog Verifikacionog odbora ili Imunitetskog odbora da rešimo i na kraju da možemo glasati za budžet. To je sve što nam je još ostalo od zakonodavstva.

Gospodo, moglo se očekivati da će Vlada tražiti od nas ove godine, ovlašćenje da se uredi pitanje samouprava. Mi znamo, gospodo, da su po tome problemu izvršene vrlo lepe i važne predradnje. Ja mogu da kažem da iz doba režima Jugoslovenske nacionalne stranke, ili u kabinetu g. Predsednika vlade, ili u kabinetu g. Ministra unutrašnjih dela, postoji elaborat, jedan dosta dovršen projekat o uvođenju banških samouprava. Ništa ne čujemo da li se na tome važnome problemu nešto konkretno radilo i izradilo. Mi samo vidimo da se od nas traži jedno ovlašćenje koje znači sasvim nešto drugo. Ono dolazi pred nas pod lažnom zastavom »organizacije narodnih samouprava« i daje mogućnost za izvršenje neke male dekoncentracije, prenos kompetencije od Ministra na načelnika ili od ministra na bana, što naravno sa samoupravama, sa narodnim samoupravama nema nikakve veze.

Kako je ovaj režim svršio pitanje Konkordata — o tome je bilo već reči. Ja neću ponavljati konstatacije koje su u ovoj debati iznesene. Ja bih želeo samo da dodam da je Konkordat izazvao vrlo teške posledice. Jedan poslanik, mislim da je bio prijatelj g. Cvetić, u Narodnoj skupštini je rekao da su odnosno Konkordata bila tri interesenta: katolička crkva, pravoslavna crkva i Kraljevska vlada, i da je ova Vlada uspešla da sva tri interesenta izgube proces. Ja mislim da je najgore to da je proces izgubio naš narod. Nastala je krajnja šteta po verski mir. Porušen je državni autoritet, i kad se setim onih deklaracija kojima je bilo argumentovano da moramo primiti Konkordat i ovako da završimo konkordatsku borbu, onda možemo misliti šta može narod na sve to da kaže. Ja sam od prvoga početka bio uveren da je to jedna nesrećna rabota. Kad sam čuo g. Predsednika vlade

kako je počeo svoj ekspeze citatima iz Dekameronu koji se nalazi na indeksu papskom, i tezom iz Lesingove drame, Nathan der Weise, tezu koja je osuđena od katoličke crkve kao framašonska veroispovest, a to je teza: Svejedno je koju i kakvu veru imaš; glavno je da si pošten čovek, vera je sporedna — kad sam to čuo, ja sam bio uveren, da se to pitanje neće dobro svršiti.

Ali, gospodo, da će se to pitanje svršiti priznanjem Kraljevske vlade: da Konkordat ne odgovara ustavnim načelima i principima o verskoj ravnopravnosti u našoj državi — to ipak nisam očekivao. A to se priznanje vidi iz korespondencije između g. Predsednika Kraljevske vlade i Arhijerejskog sabora, iz pisma g. Predsednika Vlade, u kome se, između ostalog, kaže: »Da će Kraljevska vlada pri svakom budućem sređivanju odnosa između naše države i Vatikana i pri budućem regulisanju položaja katoličke crkve u našoj državi u punoj meri respektovati i zagarantovati načelo verske ravnopravnosti, koje je zajemčeno samim Ustavom«.

G. Predsednik Kraljevske vlade onomad, u Finansijskom odboru, prebacio je nama, jugoslovenskim nacionalistima, da ga nismo poduprli u borbi za Konkordat. Iz respekta prema njemu, ja sam dužan da na to prebacivanje odgovorim. Ja ću biti sasvim iskren i otvoren. Ja smatram da je bila pogrešna politika naše države u tom pogledu od samog početka, što smo mi pristupili uređivanju međuveruskog problema posebnim nagodbama sa pojedinim crkvama u našoj državi. U našoj državi, gde imamo takvu komplikovanost međuveruskih odnosa, trebalo je usvojiti princip opšteg uređenja odnosa države prema pojedinim veroispovestima jednim jedinstvenim interkonfesionalnim zakonom. U okviru toga zakona trebalo je prepustiti pojedinim crkvama i njihovim vernicima da uredi svoja pitanja kako god nalaze da je potrebno. Ali, gospodo, kad smo prešli na teren pojedinačnog uređivanja našeg verskog problema, onda, naravno, nismo mogli i nismo smeli izbeći Konkordat za katoličku crkvu. Mi, jugoslovenski nacionalisti, dakle nismo protivnici Konkordata. Naprotiv, rebus sic stantibus, mi smo zagovornici jednog uređenja odnosa katoličke crkve, koje, kraj položaja koji katolička crkva zauzima kao jedna internacionalna organizacija, mora da se izvrši putem međunarodnog ugovora između Papske Stolice i države, tj. putem Konkordata. Šta mora biti dužnost države prilikom zaključivanja takvog jednog Konkordata? Pre svega da čuva, u pogledu delatnosti katoličke crkve, prvenstveno svoja elementarna prava, svoj suverenitet i svoj nacionalni politički program. Ja mislim da među nama nema spora o tome da su tu krajnje granice do kojih može da ide takav jedan međunarodni ugovor. A uz to ima još jedna briga, naročito kod nas u Jugoslaviji, a to je: da se ne poremeti ravnoteža među pojedinim konfesijama i da se kod nikoga ne izazove osećaj da se jednoj crkvi dele prava koja se drugoj crkvi ne daju. Gospodo, da se razumemo. Ja nisam toliko naivan da bih stao na stanovište da pravoslavna crkva mora da dobije sva ona prava koja je dobila katolička crkva i obratno. Katolička crkva je jedna drugačija organizacija, ona ima svoj zasebni sistem koji ne može da se primenjuje na nijednu drugu crkvu. Jednako pravo znači jednakost sa stanovišta dotične crkvene organizacije, i položaja u kome se dotična crkva nalazi. (Dr. Grga Anđelinović: Govoriš kao pravi katolik!) Ja nikada nisam bio protiv Kon-

kordata. (**Fran Smodej:** Nego? Zašto ste onda protivu Konkordata onoliko govorili?) Zato jer su u Konkordatu bile neke odredbe koje su nepomirljive sa najelementarnijim pravom države i njenog suvereniteta. Kad Konkordat dopušta mešanje Svete Stolice u pitanju vaspitanja naše omladine, ne verskog vaspitanja, nego školskog vaspitanja uopšte, kad taj Konkordat dopušta kontrolu naših školskih knjiga po funkcionerima Katoličke crkve, kad taj Konkordat dopušta nadzor biskupa, a valjda i župnika nad našim Sokolstvom, kad taj Konkordat postavlja princip subsidijarnog kanonskog prava za uređenje izvesnih pa čak i privatno-pravnih odnosa u našoj državi, onda moram da kažem takav Konkordat ne mogu da primim. Ja bih volio, gospodo senatori, da je sklopljen jedan dobar Konkordat. Na taj način bi se bilo oduzelo oružje onima koji kažu da Katolička crkva nema svoga prava u ovoj državi. Interesantno je, gospodo, da klerikalno najzagriženiji krugovi nisu za uređenje odnosa Države i Svete Stolice putem Konkordata. Njima više konvenira ovako neugovorno stanje da mogu stalno stavljati na dnevni red izvesna pitanja koja vode do sukoba među državom i crkvom. To mi dobro znamo.

U Konkordatu je bilo spomenuto jedno interesantno pitanje, a to je uređenje tzv. Verskog fonda. Kako sam dobio impresiju većina gospode u Kraljevskoj vladi misli da je tu bila u pitanju neka revizija Agrarne reforme, i da se tu radi o vraćanju neke agrarne zemlje biskupima. Nije se znalo da se tu radi o nečemu sasvim drugom, da je tu u pitanju jedna ogromna imovinska vrednost od stotine miliona na području Dravske banovine a delimično i na području Primorske banovine koja je u vidu Verskog fonda i pre stvaranja Jugoslavije postojala kao državno vlasništvo. Pre više od 150 godina, kada je car austrijski Josif izvršio crkvenu reformu i preneo izdržavanje crkvenih funkcionera i ustanova na državu, izvršio je konfiskacije velikih crkvenih latifundija i stvorio tzv. Religions-fond, iz kojeg je država podmirivala svoje izdatke za katoličku crkvu. Računi o Verskom fondu su bili davno zaključeni i mišljenjima državo-pravnih naučnika i presudama najviših državnih sudova bilo je proglašeno, da taj fond ne spada više crkvi, nego da je vlasništvo države. (Prigovor na desnici). Ja bih mogao da vam citiram presude dotičnih sudova, da bi videli da je tačno što govorim. Kad je Austrija u doba svoje najcrnje reakcije posle 1848 godine sklapala svoj čuveni „crni konkordat“, god. 1854., koji je bio bolji od našega, i tada je bilo postavljeno pitanje o vraćanju religionskog fonda crkvi. A tadanja katolička Habzburška crna Austrija, u kojoj je crkva diktirala politiku države, odbila je da vrati verski fond crkvi. Sada, gospodo, posle tako dugog vremena vraćamo se na to staro pitanje. Naša država je preuzela terete, za koje je služio kao izvor taj verski fond, i mi smo hteli da se taj fond vrati onome, koji već davno nema nikakvog prava.

Konkordatska borba je zaključena i ona je zaključena sa jednom konstatacijom sa strane klerikalnoga dela Jugoslovenske radikalne zajednice, koju ne možemo da primimo. Oni tvrde, da je sada dokazano, da katolička crkva u ovoj državi ne uživa nikakvu ravnopravnost. Ja sam pokušavao da tu tvrdnju opovrgnem ne samo zbog obraza svih režima koji su do sada bili na upravi državnoj, nego i zbog obraza ovoga režima Jugoslovenske radikalne zajednice, koji je

tako optužen da je pod njegovom upravom katolička crkva zapostavljena i da ne uživa pavnopravnost.

Potpredsednik dr. Đura Kotur: Gospodine senatori, molim Vas, Vaše je vreme već proteklo. Izvolite svršiti.

Dr. Albert Kramer: Ja imam prava da govorim dva sata. Izvolite me upozoriti kad bude vreme proteklo. (Jedan glas na levlci: G. Smodej je opomenuo. — **Fran Smodej:** Ja sam samo pitao koliko sme da govori. — Glas na levlci: Slušajte odbranu katoličke crkve.)

Potpredsednik dr. Đura Kotur: Gospodine senatori, imate pravo da govorite sat i po i Vi ste to vreme iscrpli.

Dr. Albert Kramer: Ja imam pravo dva sata da govorim.

Potpredsednik dr. Đura Kotur: Po čl. 42 Zakona o poslovnom redu Senata Vi imate, gospodine senatori, u načelnom pretresu pravo da govorite sat i po: Dakle, ja Vas molim s obzirom na takovo stanje stvari da završite.

Dr. Albert Kramer: Gospodo, ja apeliram na Senat, da ovo ograničenje našeg govora i našeg rada spreči.

Potpredsednik dr. Đura Kotur: Zakonom je to ograničeno.

Dr. Albert Kramer (nastavlja): Eto, jučer je gospodin koji je tu govorio za sebe, čiji govor ste otklanjali, govorio dva sata. Dobro, vidim da mi se ne da da predem na još interesantniji deo.

Ja hoću da u pogledu katoličke crkve još ovo kažem i ustvrdim. Nije istina ako se kaže da katolička crkva ne uživa ravnopravnost u Jugoslaviji. Nipošto gospodo! Ako promotrimo kakav je položaj njen bio u katoličkoj habzburškoj Austriji, moramo ustvrditi da njena prava u Jugoslaviji nisu ništa manja, naprotiv čak i veća u nekim područjima, veća čak nego što su bila pod Austrijom. (Glasovi sa levice: Tako je! **Fran Smodej:** Pa zašto je Austrija onda bila tako crna? Pustite Austriju jedanput na miru, hvala Bogu da je mrtva.) Ja se bunim protiv tvrdnje i sumnjičenja da je katolička crkva u Jugoslaviji u jednom podređenom položaju. (**Dr. Grga Andelinović:** Smodej kao dobar katolik ne bi to dozvolio). Imenovanje biskupa je danas sasvim slobodno. Mi samo možemo da izrečemo u tom pogledu po neku želju, a u Austriji car je u većini slučajeva sam postavljao biskupe. (**Ivan Pucelj:** Pa i Jeglića je odredio). Naša država se ne usuđuje mešati u pitanje postavljenja kanonika, a u Austriji vlada je postavljala kanonike. U Austriji je postojalo puno patriotsko pravo i jedan veliki niz župnika nije bio postavljen od crkvenih vlasti, nego sa strane privatnih lica, sa strane državnih funkcionera. U Austriji je bilo naseljavanje crkvenih redova strogo ograničeno, a kod nas, gospodo, su širom otvorena vrata, i gde god ko hoće da se smesti, da se izgradi i nastani, svaki red može da dođe, slobodan mu put.

Nadzor nad crkvenim radom je bio u Austriji strogo uređen. Biskup je morao da predloži pastirski list zemaljskom poglavaru. Zahtevajte danas od biskupa da banu predlaže svoje pastirsko pismo! Stičanje crkvene imovine bilo je takođe dosta ograničeno. Mrtva ruka nije mogla svuda i sve da uzima i da slobodno stiče imovinu. Pogledajte, gospodo, danas. Gospodo, samo ako se setimo prilika u Ljubljani gde ćemo skoro u svakoj ulici imati imanje crkve. U Austriji je crkva tek uoči rata uspela da je veronauk

došao kao nastavni predmet na realke, jer inače je postojao samo u pučkim školama i gimnazijama. Ranije, gospodo, dečak za 14 godina imao je punu slobodu u tom pogledu, i mogao je da kaže: ne idem u crkvu, prelazim u drugu veru. Neka to danas pokuša!... Danas, gospodo, imamo u Finansijskom zakonu amandman, koji daje poreski suverenitet župnicima. U Austriji, na primer, nije bilo dozvoljeno da crkva tako isključivo utiče na politički život, kao što je to danas kod nas u Jugoslaviji uspelo. Njoj je uvek državna vlast stavila izvesne granice. Ja mislim da je Jugoslavija jedina država u svetu koja daje svu pripomoć državnog autoriteta funkcijama katoličke crkve. Da vam samo spomenem nošenje euharistije, koje se vrši na Telovo uz saradnju naše vojske i sa počastima koje katolička crkva valida ni u jednoj drugoj državi ne uživa. (Fran Smodej: To je kod nas uvek bilo!) Jest, ali u Beogradu nije bilo. Ja hoću samo da vam samo na nekim primerima dokažem kako je neistinito tvrđenje da je katolička crkva danas u našoj zemlji, u našoj slobodnoj narodnoj državi u nekom podređenom stanju, hoću da vam samo dokažem da je to jedna teška kleveta protiv naše države, pa bio koji režim na vlasti.

A u kakvom se stanju nalazi danas naša državna i nacionalna politika? Izgubili smo, gospodo, smernice, pa ne znam je li ko zna, da li upravljači zemlje znaju kojim putem ćemo sutra udariti. (Fran Smodej: Ako ste ih Vi izgubili, naša ih Vlada nije izgubila.)

Široke mase naroda osećaju kako naša država gubi svoj osnovni program, tako da niko ne zna šta će sutra doći. Ne zna se hoće li Jugoslavija biti još sutra jedinstvena država. Ko može to da kaže. Jesmo li Jugosloveni jedan ili tri naroda. To pitanje se postavlja širokim masama naroda.

U nekim krajevima se to sa strane ovog režima tvrdi, u drugim krajevima se to negira. Tako se gubi unutarinja povezanost i osećaj solidarnosti u našem narodu i slabi se njegova konstruktivna i otporna snaga u jednom momentu kad nam je ta snaga najviše potrebna. I dok se tako gubi ideja politike, ovaj režim ne zauzima svoj stav ni prema jednom današnjem aktuelnom problemu. U tom pogledu je klasičan naročito ekspozicija g. Ministra unutrašnjih dela o hrvatskom pitanju. Kao što je u svoje vreme kad je odgovarao na pitanje o narodnom jedinstvu, navodio odredbe nekih paragrafa i kazao da je to sve u zakonu već rečeno, tako nam je i u hrvatskom pitanju u Finansijskom odboru podneo nekakav policijski raport o delovanju raznih političkih organizacija u hrvatskim krajevima, što je na primer sa Seljačkom i Gospodarskom slogom, ali ni jedne reči nije rekao o suštini hrvatskog pitanja. Razume se, da ne tražim da nam Vlada da jedan projekat kako ona misli da to pitanje reši. Ali mi smo ipak u pravu da čujemo kakvo je načelno stanovište današnje Vlade u tom pogledu i sa kog stanovišta bi današnji režim hteo i mogao da pristupi rešavanju i sredivanju prilika u hrvatskim krajevima.

Šta je sa ovlašćenjima za političke zakone? I o tome nam nije g. Ministar ništa kazao, ali nagoveštava se samo pogoršanje reakcije. Kažu da se prema izborni red sa sreskim sistemom po banovinama, sa relativnom većinom i javnim glasanjem. Takav sistem značio bi prema današnjem stanju jedno osetno pogoršanje. Unapred ga moramo proglašiti kao pravu izdaju na jugoslovenskoj misli, jer bi omogućio atomiziranje političkih snaga našega naroda, doveo

bi do punog izražaja sve separatističke tendencije od najkrupnijih pa do najsitnijih i onemogućio da se okupi mišljenje naroda oko pojedinih glavnih državnih i nacionalnih problema. Naravno da nismo čuli nijednu ozbiljnu reč o problemu samouprava. Ja sam, gospodo, kazao kako stoji stvar sa dotičnim ovlašćenjem u Finansijskom zakonu pa si možemo predočiti sliku kakvo mišljenje vlada o tome problemu, odnosno da Kraljevska vlada još nema nikakvog mišljenja.

Tragično je, gospodo, da se i u našem prosvetnom radu gubi naš vaspitni ideal. Naše škole vrše svoju zadaću samo još u formalnom smislu reči; ali u nacionalnom pogledu prakticira se u nekim krajevima politika slobodne ruke, tako da se mesto jugoslovenske ideologije mladi naraštaji opet vraćaju u plemenske i regionalne atmosfere.

Državno činovništvo unizuje se na egzekutivni organ vladajuće partije. Umesto da se posveti državnoj službi i da bude nosilac državne i nacionalne misli, njegovi najviši funkcioneri nose partijsku značku. Gospoda Ministri primaju publiku sa partijskom značkom. To ne mogu da razumem. Bojim se da će se sutra pojaviti i sudija, koji će kod vršenja svojih teških dužnosti nastupati sa partijskim značkama. Onda može i optuženik doći sa partijskom značkom pred »prijatelje«. — (Ivan Pucelj: Pa i Hart kad bude vršio svoju službu!)

Gospodo, ja ovo pitanje postavljam pred vas ne kao opeccionar, nego kao čovek koga takve sitnice zbunjuju više nego druge teže i krupnije stvari.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Moram Vam, gospodine senatore, obratiti pažnju da Vam je vreme odavno proteklo. Budite ljubazni, pa završite.

Dr. Albert Kramer (nastavlja): Molim brzo ću završiti. Gospodo senatori, ja bih hteo još da govorim o privrednom problemu, ali ću se zadovoljiti samo sa nekim napomenama. U tome pogledu nismo čuli ništa pozitivno, ništa što bi bilo više nego od obavljanja svakodnevnih poslova. Svi naši problemi ostaju nerešeni, a skromno učešće Jugoslavije na svetskom prosperitetu služi uglavnom za opravdanje novih tereta koji se nameću narodu. Gospodo, mi živimo u jednom vremenu kada se cela privredno-socijalna struktura današnjeg sveta polako menja iz osnove i sistem buržujsko-kapitalističkog privrednog i socijalnog poretka postaje neodržljiv. Ako hoćemo da spasemo naš narod od opasnosti teških socijalnih borbi koje se nesumnjivo približavaju i nama, onda se nameće dužnost da izradimo jedan privredno-socijalan program koji će odgovarati i karakteru naše domaće privrede i mentalitetu našeg naroda, te omogućiti da bržim tempom iz današnje svoje primitivnosti stupimo u red drugih naroda sposobnih da u teškoj borbi za egzistenciju očuvaju svoju ekonomsku nezavisnost.

Da nam nesigurna međunarodna situacija još više nalaze izvesne dužnosti, van svakoga je spora. Kucnuo je poslednji momenat, gospodo, da pristupimo definitivnom raščišćavanju i sredivanju naših unutrašnjih odnosa. Vara se svaki među nama, koji veruje, da je to moguće postići putem nekih ličnih aranžmana, pogađanja i nadmudrivanja. Vremena Markovih protokola i doba provizornih neiskrenih koalicija sklopljenih sa namerom međusobnog izigravanja a i doba Obznana i policijskih intervencija u narodnim sporovima, sve su to sretstva koja su danas neupo-

trebljiva za raščišćavanje naših unutrašnjih problema. Neki nacionalno konsolidovani narodi pribegli su u teškim trenucima sistemu autoritativnog vodstva i fašističkoj ideologiji. Mi nismo nacionalno konsolidovani i jugoslovenski fašizam je nemoguć, jer on ne bi imao svoje ideologije. On bi morao kraj ovih naših današnjih prilika imati tri komande, jednu u Beogradu, jednu u Zagrebu, jednu u Ljubljani, eventualno četvrtu u Sarajevu. To bi bila jedna lepa fašistička akcija u našoj državi! Ne, gospodo. Uvođenje i podržavanje jedne bezidejne diktature, naše bi prilike i naše unutrašnje odnose samo još više pogoršala i mogla nas dovesti u jedno bezizlazno stanje. Preostaje samo jedna mogućnost, gospodo. Naša historija nam pokazuje, kako je naš narod u presudnim momentima svoga života pribrao svoje snage i osposobio se da izdrži najteža iskušenja. Setite se, kako je srbijanska demokratija 1908 i 1914 koncentracijom svojih snaga osposobila narod za životnu odbranu; setimo se kako smo mi Jugosloveni pod tuđinom, kad su se približavale sudbonosne odluke, umeli da u disciplinovanj saradnji povežemo sve političke faktore u zajedničkom naporu. Samo narod koji oseća da je u njegove ruke vraćena sloboda odlučivanja o njegovoj sudbini, razumeće i shvatiće veličinu svoga vlastitog problema i njegova odluka odgovaraće sigurno elementarnim interesima njegove egzistence i njegove budućnosti. Mi, jugoslovenski nacionalisti, duboko smo uvereni, da će naš narod u svojoj ogromnoj većini vratiti se opet onoj misli i onom idealu, za koje ispunjenje je u svojim stogodišnjim borbama žrtvovao toliko svojih duhovnih i materijalnih snaga i prolio more svoje dragocene krvi. Treba samo da pred njega postavimo jasno i otvoreno glavna pitanja naše nacionalne i državne politike i da mu omogućimo da slobodno kaže svoju reč. Pod jednom vladom nacionalne solidarnosti, koja ne bi mislila na partiju, nego na narod i državu, morali bi pristupiti obnovi jedne disciplinirane demokratije u našoj državi, koja u okviru elementarnih državnih i društvenih interesa dopušta slobodnu diskusiju naših narodnih političkih i privrednih i kulturnih problema. Takav režim nacionalne solidarnosti mogao bi brzo da izradi i sprovede demokratski izborni zakon na osnovu tajnog prava glasanja i sa onim sistemom, koji je kod naše, unutar toliko diferencirane narodne celine, jedino moguć, da se skupe u čvrste jedinice sve važne komponente našega političkog života i osposobe za konstruktivno delo, a pre svega da se pokaže snaga jugoslovenske ideje, koja u pojedinim srezovima može biti slaba, ali koja je od nemačke pa do grčke granice, kad se saberu sve njene snage, sigurno daleko, daleko moćnija od svake druge političke misli u našoj naciji (Pljeskanje na levice). Izborni zakon sa proporcijom i što većim izbornim okruzima povezanim u jednu državnu jedinicu preduslov je konsolidacije našega političkog života. Razume se sa tajnim pravom glasa.

Na ovakvim izborima, gospodo, dobićemo čistu situaciju i ja sam duboko uveren da jedno Narodno predstavništvo koje bi izašlo iz ovakvih izbora pod vodstvom jedne nepartizanske objektivne vlade, moći će da sa uspehom saraduje na integralnom rešavanju našeg unutrašnjeg problema i da će biti Kruni i vladi, koja se posle iz njega stvori, siguran oslonac u teškim vremenima današnjice.

Ali, gospodo, dok je na krmilu ovaj režim, mi ne možemo pristupiti rešavanju ma kojih od prešnih i neodložnih pitanja državnih i nacionalnih. Taj režim

ima druge ambicije, on ima ambiciju da se održi na vlasti. (Fran Smodej: Svaki režim ima ambiciju da se održi na vlasti!). To je njegova ideologija i to je jedino opravdanje njegove egzistencije i zbog toga, gospodo, ja ne mogu da glasam za ovaj budžet. (Odobranje i aplauz na levice).

Председник др. Želimir Mažuranić: Ima reč senator g. dr. Živadin Stefanović radi ličnog objašnjenja.

Др. Живадин Стефановић: Г. сенатор Крамер започео је свој говор тако, да је рефлектирао на нека моја разлагања која сам имао част да изнесем пред овај високи Дом на јучерашњој седници Сената. Г. сенатор Крамер при томе самовласно подвукао је онај део мога говора где сам ја говорио у своје властито име, а не у име групе, изразио своје мишљење о нашим односима према браћи Хрватима. На моје велико запрепашћење видим да је господин сенатор Крамер моје јучерашње наводе сасвим рђаво схватио. То рђаво схватање иде тако далеко да је господин сенатор Крамер рекао да сам ја на неки начин предлагао ултиматум и оружану разрачунавање са Хрватима.

Господо, ја сам говорио у властито име, а не у име групе. Сви који ме познају, знају да сам прожет искреном љубављу према нашој браћи Хрватима. (Др. Алберт Крамер: Ви сте рекли да треба употребити исто оружје које се употребљава у вањским конфликтима. — Председник Владе др. Милан Стојадиновић: У вањској политици постоји прво споразумевање. То је средство дипломатије.) Господин Крамер није ме разумео. (Председник Владе др. Милан Стојадиновић: Он намерно није хтео да Вас разбере.)

Господо сенатори, сматрао сам за дужност да јуче у свом говору наведем оне ствари које би одбиле сваки рђав савет који нам ви, господа националисти, саветујете, сва рђава сретства према нашој браћи Хрватима. (Др. Грга Анђелиновић: Никакав рђав савет ми вама нисмо дали, шта смо говорили?) Говорили сте да се у Хрватској не поштују закони, скидају заставе, да се не поштује ред, па не само у Хрватској него у целој земљи немамо мира, немамо реда, немамо оно што даје земљи ауторитет и част. (Гласови се левице: Тачно је!) То није тачно! Ми имамо тога, имате и у Шумадији, имате непослушности пред законом свуда, али то се не може рећи да је специјалност за нашу браћу Хрвате.

Не разумем како су се моје речи могле тако схватити, као што их је схватио господин сенатор Крамер. Истина је, ја сам подвргнуо оштрој критички држање неких политичких људи и вођа хрватских међу Хрватима, али далеко је од мене свака помисао да предлагем ма какав непријатељски став према нашој браћи са којом најтоплије желим да живимо у слози и љубави у заједничкој нам и пространој држави.

Ако сам можда који преостар израз у критици појединих политичких потеза употребио, те сам тиме проузроковао рђаво тумачење г. сенатора Крамера, онда молим да се овај мој исправак узме на знање. (Гласови на левици: Прима се.)

Завршавајући ову своју изјаву, господо сенатори, сматрам за дужност да изјавим своје жаљење за речи које је г. Крамер употребио таксирајући нашу државу као неспособну и слабу за одолевање непријатељу и жалим, господо, што је тим начином извршио тихо издајство јавно говорећи.

Претседник др. Желимир Мажурапић: Реч има г. Министар без портфеља др. Михо Крек.

Ministar bez portfelja dr. Miho Krek: U vezi sa komentarom Majske deklaracije, kojom sam prilikom i ja bio spomenut, dozvolite mi da vam pokažem šta sam lanjske godine prilikom proslave Majske deklaracije govorio. Pribavio sam originalan tekst iz arhive Radio-stanice. Tekst prvog stava je sledeći:

»Pred mikrofon pozvala me je danas posebna prilika. U maju mesecu ove godine proslavićemo mi Slovenci dvadesetogodišnjicu otkad su naši narodni poslanici u Bečkoj skupštini u naše ime dali izjavu da tražimo sa ostalom braćom Jugoslovenima svoju vlastitu državu. Mi slavimo dvadesetogodišnjicu „Majske deklaracije«.

»Bilo je 30 maja 1917 godine, kada je Pretsednik Jugoslovenskog kluba, sadašnji Ministar unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije g. dr. Korošec zatražio da se sve zemlje, na kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi ujedine u samostalno državno telo, koje treba da bude slobodno od svakog nacionalnog uticaja tuđinaca i koje mora biti izgrađeno na demokratskim temeljima. Ovu Majsku deklaraciju naših tadašnjih bečkih zastupnika primio je ceo narod sa ogromnim oduševljenjem kao svoju svojinu i kao svoj program.«

Mi Slovenci, tražili smo svoje nacionalno samoodržanje i konačno svoju državnu samostalnost po načelu samoopredeljivanja naroda. **(Dr. Albert Kramer:** Ja sam citirao samo po »Slovincu«, jer ja nemam drugog izvora.) Ja neću sve da čitam, čitaću samo ono što je markantno i u vezi sa dr. Kramerovom podelom tzv. okviraša Majske deklaracije i neokviraša. Evo dalji tekst.

»Ova je misao oživela kod Slovenaca otkad su se oni nacionalno probudili i na nacionalnom principu organizovali. Prvi cilj koji sebi stavlja svaki narod je prirodno traženje da se ujedini ukoliko je moguće samo u jednoj upravnoj jedinici. Ovo je važno takođe za Slovence. Po prvi put smo mogli mi Slovenci izraziti želje u pogledu naše političke sudbine 1848 godine, kada je u biv. Austro-ugarskoj monarhiji zavladao ustavni život. Tada smo tražili »ujedinjenu Sloveniju«. Tražili smo da se svi Slovenci iz Koruške, Kranjske, Štajerske, Primorske, Madarske, Istre i Trsta, Furlanije i Venecije ujedine u jednu upravnu celinu koja treba da ima svoju samoupravu, svoje političko vodstvo, da gaji svoju kulturu i ekonomiju po načelu: jedan narod, jedan jezik, jedna upravna celina.

Ovaj cilj mi Slovenci nikada u istoriji nismo sasvim postigli, ali nacionalna je misao rasplamtela u nami, podigao se narodni ponos, koji se je kao vatra proširio iz Slovenačke u širu jugoslovensku i opštu slavensku svest, svest da mi Slovenci možemo sretno povezati svoju sudbinu samo sa braćom iste krvi na slovenskom Jugu«. **(Fran Smodej:** Tako je!)

»Naš list »Slovenec« je 5 marta 1875 godine napisao proročanske reči, da će doći do ujedinjenja svih Južnih Slovena u jednu državu«. **(Fran Smodej:** To Kramer neće da citira!)

»Mada su sve službene izjave kao i Majska deklaracija morale imati legalnu formu i držati se austriskog okvira, ipak su baš slovenački predstavnici pod vodstvom dr. Korošca ponovo izjavili pred zvaničnim forumima kod svečanih prilika sa drskošću, koja se danas teško može razumeti da vide oslobođenje Južnih Slovena izvan granica Monarhije.

»Tako je poslanik Slovenačke ljudske stranke dr. Vrstovšek 18 novembra 1917 godine izjavio u lice

austrijskoj vladi: »Austrijska zvanična politika otvorila nam je oči tako da smo počeli gledati daleko preko granice obala Save«.

»Slovenec« usudio se da napiše prilikom srpskih pobeda na Balkanu: »Ove su pobeđe i naše pobeđe, jer su južnoslovenske pobeđe«.

A 12 juna 1917 godine izjavio je dr. Korošec na prestoni govor i deklaraciju vlade: »Želim da iz prolivene krvi izraste jugoslovenska sloboda«. A dr. Krek je ovom istom prilikom izjavio: »Nikada u nama neće umreti svest da smo Slovenci, Hrvati i Srbi jedno, i da treba da se sjedinimo u jednoj državi i zato moramo doći do zajednice.« A dr. Korošec bio je onaj koji je nama Slovincima dao parolu: „Jugoslovenskom narodu jugoslovensku državu“.

Ja sam ovaj svoj govor zaključio ovim rečima:

»Draga braćo preko mora! Ove godine 29 maja uveče goreće na svima slovenačkim brdima i gorama vatre i naredni dan 30 maja proslaviće svi slovenački krajevi na zborovima, u povorkama, na akademijama i predavanjima sa pesmom i sa muzikom, sa zastavama i sa cvećem, uspomenu na one junačke dane naše Otadžbine.. Ove vatre koje će goreti u počast naših junaka i političkih vođa zagrevaće i naša srca da pred nikakvim poteškoćama dana ne kleknemo nego i preko mimo svega ostaloga verno čuvamo prirodnu istinu da možemo samo u vezi i u saradnji sa krvnom braćom Srbima i Hrvatima graditi i ostvariti srećniju budućnost svih Slovenaca, i unutar i van granica naše zemlje, naročito vas preko mora«.

To je, gospodo senatori, bio moj govor od lanjske godine.

A što se uopšte te Majske deklaracije tiče, ima ogromno sačuvanih dokumenata. Ako ništa drugo zavravimo u jednu ogromnu salu tajne austriske policijske i vojne arhive, u kojoj ima na desetine hiljada akata. U njima se skoro na svakoj stranici dr. Korošec i njegovi saradnici proglašuju veleizdajnicima. Tako je, gospodo, ogroman taj materijal, da nikada neće moći nikakvi krivi komentari i nategnuti razlozi iskriviti pravi smisao Majske deklaracije i nacionalni značaj rada Jugoslovenskog kluba i njegovog pretседника dr. Korošca za oslobođenje i ujedinjenje. (Odobranje i pljeskanje kod većine). Dr. Korošec će puno lakše polagati račune pred našom nacionalnom istorijom, nego neki današnji njegovi slabi komentatori! (Odobranje kod većine.)

Pretsednik dr. Želimir Mажурапић: Ima reč senator g. dr. Albert Kramer radi ličnog objašnjenja.

Dr. Albert Kramer: Gospodo senatori, ja pre svega nisam kazao da gospodin dr. Krek nije lepo govorio u Beogradu; ukoliko sam citirao taj njegov govor ja sam ga citirao onako kako je on izišao u »Slovincu«. Ali, gospodo, da je Gospodin Ministar Krek u Beogradu lepo govorio o Majskoj deklaraciji, ja to nisam sporio, ja sam samo citirao ono što je u Ljubljani o tome pisano.

Ako je govor g. dr. Kreka bio izrečen na radiu da popravi žalostan utisak onoga što su njegovi u Slovenačkoj radili ja mu još i zbog toga odajem danas naknadno svu pohvalu. **(Dr. Grga Andelinović** prema Ministru dr. Mihi Kreku: Mi Vam priznajemo da ste u Beogradu dobar Jugosloven. — **Ministar bez portfelja dr. Miho Krek:** Svuda.)

Vi ste sigurno приметили da ja svoja izlaganja o Majskoj deklaraciji nisam dao sa stanovišta da nekoga optužujem, nego da dokažem da je neopravdana teza g. profesora Kosića, koji je Majsku deklaraciju

ciju hteo predstaviti kao dokumenat u službi Habzburške monarhije, a na drugoj strani da je isto tako neopravdana klerikalna teza da je Majska deklaracija značila neku vrstu punktacije za slovenačku samostalnost.

Ja sam dokazivao da je baš Majska deklaracija postavila princip narodnog jedinstva. Ja sam najmanje u svojim izlaganjima ma šta rdavo kazao o g. dr. Korošcu. Naprotiv, ja sam istakao da je on iskreno, a ja to i danas tvrdo verujem, pristupio radu na ostvarenju potpunog nacionalnog jedinstva.

Prema tome otpada razlog g. Ministra Kreka da brani one koji su tada iskreno saradivali od neke moje optužbe. Ja sam pak, gospodo, sa žalošću konstatovao da se Slovenska ljudska stranka posle ujedinjenja opet vratila na svoj separatistički pravac, koga do današnjeg dana podržava. Sa nekoliko citata sam pokazao kakvo je pravo stanje kod nas u Dravskoj banovini. To je sve što imam da odgovorim g. Kreku.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima g. Fran Smodej kao izvestilac odbora.

Izvestilac većine Fran Smodej: Gospodo senatori, gospoda govornici opozicije u ovom visokom Domu u svojim izlaganjima malo su se bavili budžetom i finansijskom politikom Vlade g. dr. Stojadinovića. Govor senatora g. Miškulina i govori ostalih govornika iz vladine većine doduše oslobodavaju me od dužnosti da se osvrnem na njihova izlaganja po ovom predmetu. Ipak hoću da kažem po koju reč i u tom pravcu.

Kritika gospode iz opozicije, po mom mišljenju, nije bila ubedljiva pošto nije bila objektivna. I najvećim umotvorinama može se naći po koja mana. Nijedna čovečija tvorevina nije tako potpuna da se ne bi mogla naći na njoj po koja slaba strana, a kamoli jedan budžet, koji nikada ne može da bude sastavljen na apsolutno utvrđenoj osnovi, nego na relativnim pretpostavkama na proceni državnih prihoda, koji ne mogu nikada sa matematičkom preciznošću da se proračunaju. (Žagor na levi.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo, čujmo g. izvestioca. Izvolite nastaviti.

Izvestilac većine Fran Smodej (nastavlja): Objektivan kritičar mora da prizna ne samo sve mane i nedostatke, ako ih nade, nego i sve odlike.

Nijedan govornik iz opozicije, osim g. Stevčića, kome svaka čast, nije imao ni reči priznanja ni za odlike predloženog budžeta, ni za bezbroj dela i za mere koje je preduzela Vlada g. dr. Stojadinovića na polju privrede i državnih finansija, mada je Vlada u tom pogledu dobila priznanja u celome svetu, u celoj državi i van njezinih granica. (Glasovi sa desnice: Tako je!). Pitam, da li je to objektivna kritika?! Kad bi bila poštovana opozicija pohvalno spomenula na primer da je Vlada smanjila državni dug otkupom Kriegerovih obveznica od monopola kod zajma iz 1928 g. i time povratila u inostranstvu izgubljeni državni kredit, onda njena kritika ne bi bila lišena kriterija objektivnosti. (Dr. Josip Nemeč: Upamtite, čovek se ruši sam!) Pa mi se toga držimo! Vi niste hteli ni najmanje dobrog da kažete, već strašno sudite. Ceo budžet ne vredi, ceo rad Vlade ne vredi. Dakle, hteli ste suviše da kažete, a ništa niste dokazali, zbog toga niko neće da vam veruje.

Poštovani kolega g. dr. Nemeč u svojoj kritici odrekao je predloženom budžetu realnost, a za svoju tvrdnju nije, dapače, dao ni najmanje dokaza, čak nije ni pokušao da to dokaže. Ja se sećam da je sena-

tor g. dr. Nemeč i prošle godine govorio skoro istim rečima i tvrdio da je sadašnji budžet nerealan. Ipak moram da konstatujem da je višak ostvarenih prihoda nad izvršenim rashodima iznosio na kraju prvih 9 meseci 703 miliona dinara. Dakle, praksa je dokazala da je budžet bio realan i da je srazmerno dao veći višak nego što smo očekivali (Glasovi sa desnice: Tako je!).

Na finansijske teze i ekonomske eskurzije senatora g. Dunića, istina, ne mogu da odgovorim i nemam nikakvog argumenta iz prostog razloga pošto njegovu aritmetiku ne razumem. Ja sam učio aritmetiku samo po računici poznatog slovenačkog matematičara Močnika koji je napisao knjige matematičke struke ne samo za Slovence, nego i za Nemce i druge narode, a g. Dunić ima, kako se čini, neku svoju aritmetiku koja je za mene suviše visoka, pošto se penje na — 30 milijardi (Smeh na desnici).

Mnogo više nego budžetom bavila su se gospoda iz opozicije politikom Kraljevske vlade, a po mome utisku sa jednakim uspehom kao u budžetskoj kritici. Kroz sve govore i u Finansijskom odboru i u plenumu Senata primetila se jedna misao ili bolje rečeno želja, dosta jasno izložena od svih govornika, to jest želja o koncentraciji svih stranaka, o nekoj nacionalnoj solidarnosti, kako se izvoleo izraziti u svome govoru g. dr. Kramer.

Prošle godine primetila se u govorima opozicije druga tendencija. Onda je opozicija dokazivala kako Vlada g. dra Stojadinovića treba da da ostavku, pošto je, kako su kazali, nesposobna da napravi red u Hrvatskoj i da zaštiti državni autoritet. Ja to dobro razumem, gospodo. Po želji opozicije, trebalo je da je, naime, g. Ministar unutrašnjih poslova postupao u Hrvatskoj tako krepko, da bi mogla gospoda iz opozicije u ovogodišnjoj budžetskoj debati tvrditi, utvrditi i razglašivati urbi et orbi da je Vlada g. dra Stojadinovića krvava Vlada, da je Vlada, zbog tako oštrog postupanja g. dr. Korošca u Hrvatskoj, onemogućila sporazum sa Hrvatima, i da zato treba da sude sa vlasti. (Dr. Josip Nemeč: To nije istina! Nemojte podmetati!) Zar Vi prošle godine niste govorili: kako je Vlada nesposobna; kako Vlada ne štiti autoritet državne vlasti; kako Vlada, zbog onoga što se događa u Hrvatskoj, ne progoni Hrvate, i da, zbog svega toga, Vlada treba da da ostavku.

Potreba nacionalne solidarnosti, ili, drugim rečima, koncentracije opravdava se današnjim položajem naše Kraljevine posle prisajedinjenja Austrije Nemačkoj. Kaže se: da je naša država došla, usled velike dinamike nemačkog naroda i poradi novostvorene neposredne granice između Nemačke i Jugoslavije, u opasan položaj. Pitanje: da li je za našu državu bolje ili je opasno da se graniči sa jednom velikom državom, mesto sa malom Austrijom, to je posebno pitanje, koje nema nikakve veze sa pitanjem o potrebi koncentracije. Naša severozapadna granica bar ovoga časa nije ni u kakvoj opasnosti... (Dr. Josip Nemeč: Bar ovoga časa!)... i naši odnosi sa nemačkim Rajhom tako su prijateljski, da bi formiranje koncentracione vlade ovoga časa moglo sadašnje prijateljske odnose između naše države i nemačkog Rajha samo pomutiti i stvoriti atmosferu nepoverenja. (Dr. Albert Kramer: To je vrlo interesantno! Dakle, zbog Nemačke ne bismo mogli da sastavimo jednu koncentracionu vladu!)

Ja ću vas potsetiti, gospodo, da je g. Pucelj u Finansijskom odboru čitao iz »Slovenca« neku izjavu

naših biskupa kojom su naredene bile molitve, ili, kako naša pravoslavna braća kažu, molepstvija, da se narod pomoli Bogu za održanje mira. Vi znate, gospodo, da danas teče krv u Španiji, da se proliva krv u Kini, i da su, radi toga, odnosi među pojedinim državama malo zategnuti. Katolička crkva smatra uvek za svoju dužnost da poziva narod da se održi mir. Ali, g. Pucelj je hteo to opet da iskoristi protiv tih »prokletih klerikalaca« i da pretstavi kao da su oni hteli da urade nešto protivdržavno. Ali, fakat je da je taj narod, koji se stvarno plaši rata, počeo misliti: pa zašto činiti ta molepstvija za mir. A zašto je narod počeo tako misliti? Zato što se neprestano rasturaju lažni letci, zato što neprestano agitatori komunista, pa i JNS, sve moguće čine da bi narod uznemirili. Zato je narod počeo misliti da postoji neka opasnost, kako to neprestano govore ti agitatori. I zato su biskupi odredili da se radi toga prelože te molitve. Tako stoji stvar, a g. Pucelj je hteo nešto drugo da vam iznese i da vam pretstavi — zato što ih vi ovde ne poznajete — kakvi su ti »prokleti slovenački klerikalci« i kako su oni strašni neprijatelji države. Nisam htio to sada da ističem, ali se plašim da g. Kramer ne bi docnije opet nešto spomenuo.

Koncentracione vlade potrebne su kada je zemlja u opasnosti, na primer za vreme rata. Ovakve opasnosti po mom dubokom uverenju ovaj čas nema (*Predsednik Vlade dr. Milan Stojadinović*: Nemojte im to reći, jer će se moliti Bogu za rat. Njima je glavno koncentracija, a razlog je sporedan.)

Inače svaka koncentracija u više ili manje normalnim prilikama ne može da je dugotrajnog veka, pošto nosi u sebi klice razdora i nesloge. Već koalicione vlade pružaju mnogo prilika i daju povod rasprava i trvenja, a kamo li koncentracije. Stoga koncentracione vlade bez imperativnih razloga nisu sposobne da rešavaju krupna pitanja. Ja držim da na primer JNS nipošto nije pogodna za koncentraciju, što je dosta jasno dokumentovala u ono vreme kad je bilo na dnevnom redu pitanje Konkordata, pa i juče-rašnji govor g. senatora Glušca i g. dr. Kramera mi daje za ovu moju tezu dovoljno razloga. (*Dr. Albert Kramer*: Napravite koncentraciju bez nas!) Onda nema koncentracije. Vi znate dobro stanovište g. dr. Mačeka, koji neće nikakvu saradnju, a ipak tražite koncentraciju da bi nešto drugo postigli, to jest da bi opet došli na vlast. (*Dr. Josip Nemeč*: Ali ono o Konkordatu g. Smodeju ne štima.) Zašto ne štima? Mi smo sve vas čuli prošle godine. Čuli smo prošle godine govor dr. Save Ljubibratića, u kome je tvrdio da je Konkordat nepotreban. Mi se sećamo upita g. Milana Popovića ovde u Senatu. Mi znamo kakav stav vi zauzeli prilikom donošenja Konkordata. Mi znamo dobro šta ste vi radili kada je masa sveta po ulicama vikala. (*Dr. Albert Kramer*: Jeste li Vi detektiv?) Mi znamo, kako ste agitovali u Sloveniji da će Konkordat koštati državu nekoliko milijardi samo da bi huškali protiv Vlade dr. Stojadinovića. A danas, kada Vlada nije htela da ruši verski mir i kada je radi toga skinula Konkordat sa dnevnog reda i pomirila se, hvala Bogu, sa Pravoslavnom crkvom, sada dolazite sa novim licima i kažete: Mi smo za Konkordat. Zaista, to je za nas nešto novo. Zašto nisu vaši govornici u Narodnoj skupštini govorili da su za Konkordat (*Ivan Pucelj*: Jesu, čak su neki i glasali za Konkordat.) To su oni, koje Vi zovete klerikalcima. (*Ivan Pucelj*: Ne, Auer nije klerikalac, samo je dobio brojnice od Sv. Oca Pape. — *Predsednik Vlade dr. Milan Stojadinović*: A šta je radio Vaš voda Jevtić?)

Dr. Anđelinović naveo je iz »Slovenca« pasus, da nema verske ravnopravnosti, pošto je odnos između države i ostalih veroispovesti zakonskim putem utvrđen, samo Katolička crkva je u tom pogledu iznimka stoga, što nema Konkordata.

Gospodin dr. Anđelinović pitao je u svom govoru — ne znam da li tačno citiran: — „Ima ravnopravnosti ili nema? Može pošten čovek govoriti o ravnopravnosti?“ — Gospodin dr. Anđelinović pogrešno je postavio pitanje, ako je hteo da nađe krivca i on je očigledno hteo da svali krivicu na Vladu gospodina dr. Stojadinovića, da nemamo Konkordata. Pitam, da li nije levica davala izjave protiv Konkordata, da li nije čitava levica oduševljeno pljeskala onda kad je Vlada, prinudena da izbegne verski rat, izjavila, da skida pitanje Konkordata s dnevnog reda. (Glas na levicu: Zašto donosi takav Konkordat?)

Pitam, da li nije Jugoslovenska nacionalna stranka, kojoj pripada gospodin dr. Anđelinović učestvovala u divljoj hajci protiv Konkordata i širenju najprostijih laži, da pretstavi neukom narodu pitanje Konkordata u lažnom svetlu. (*Dr. Josip Nemeč*: Nikada stranka to nije činila.) Šta više, ja tvrdim da je Jugoslovenska nacionalna stranka bila ona stranka koja je pomoću svojih pristalica u redovima pravoslavni arhijereja potsticala pravoslavne crkvene krugove na borbu protiv Konkordata, (Prigovori na levicu) i time zloupotrebila versko pitanje u svoje političke namere. (Prigovori na levicu). Mogu da vam o tom dadem dokaza ako hoćete, a to bi vam bilo neugodno. Ona je mislila, da je pitanje Konkordata pogodna prilika i pogodan instrument da se obori Vlada gospodina dr. Stojadinovića. A kad je videla da je ne može oboriti, onda izjavljuje tu javno, da je za donošenje Konkordata. Što niste ranije tako govorili? (*Dr. Josip Nemeč*: Uvek smo to govorili.)

Vlada gospodina dr. Stojadinovića, gospodine dr. Anđelinoviću, učinila je sve da se izglasa Konkordat i urede i utvrde odnosi između države i katoličke crkve. Ako do toga nije došlo, ona ne nosi nikakove krivice. (*Dr. Josip Nemeč*: Nego ko?) Čuli ste.

Posle svega toga čudim se da je ustao neko iz redova Jugoslovenske nacionalne stranke koji baca krivicu na Vladu gospodina dr. Stojadinovića. Još više me čudi da gospoda iz Jugoslovenske nacionalne stranke ovde redom deklamuju, kako bi trebala jedna saradnja, jedna koncentracija. Od kakove vrednosti bi bila takova saradnja s vama, kada znamo, da bi se koncentrisali svi vaši napori u takovoj koncentraciji u tome, da bi razdvojili jedinstvo triju bivših stranaka ujedinjenih u složnom radu Jugoslovenske radikalne zajednice, kao što ste — hvala Bogu — uzalud pokušali u toku budžetske debate u Finansijskom odboru?

Po mome uverenju saradnja sa Jugoslovenskom nacionalnom strankom u jednoj koncentracionoj Vladi... (*Dr. Albert Kramer*: Pa ja sam kazao, apstrahiraj to!)ne bi značila jačanje zajedničkog rada i narodnog jedinstva, nego bi predstavljala fitilj položen pod bure baruta. (*Dr. Grga Anđelinović*: Pa vi napravite bez nas!) Ali onda nema koncentracije. (*Dr. Grga Anđelinović*: Eto, vidiš, dragi prijatelju). I bez Mačeka nema koncentracije. (*Dr. Grga Anđelinović*: Sa Mačekom, uostalom, ja volim deset puta više Mačeka nego vas.) Čujmo, čujmo. Sada znamo koliko vredni vaša deklamacija o državnom i narodnom jedinstvu. Jest, vi deklamujete to pošto to zloupotrebljavate u svoje svrhe. (Žagor na levicu).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim g. senatora da nastavi.

Izvestilac većine Fran Smodej (nastavlja): Kraljevska vlada amandmanom u Finansijskom zakonu pokazala je da hoće provesti versku ravnopravnost zakonodavnim putem. A ko beše prvi koji je počeo kritikovati taj amandman? To su bila gospoda sa levice. Ali kad se kazalo da taj amandman znači samo izjednačenje katoličke crkve sa pravoslavnom, po tim pitanjima, onda su se gospoda malo povukla. (**Dr. Grga Anđelinović:** Jer mi nećemo protiv katoličke crkve!) Kada su se određivali zakonodavnim putem odnosi između države i ostalih veroispovesti, nije se našao nijedan pravoslavac, nijedan musliman, nijedan evangeličanac, pa nijedan katolik, koji bi se protivio uređenju odnosa između države i tih veroispovesti, a kada je Vlada predložila pomenuti amandman za katoličku crkvu, jedino su bili gospoda sa levice koji su se protivili. Za mene je to dokaz da njihove deklamacije o verskoj ravnopravnosti nisu ozbiljno mišljenje, naprotiv primedbe dvaju govornika JNS u Finansijskom odboru upućuju me i uveravaju da će JNS i taj amandman upotrebljavati za agitaciju da bi napravili smetnje i stvarali u narodu nezadovoljstvo. (**Ivan Pucelj:** I što je najgore za vas, sa velikim uspehom!) Vidite, priznajte, evo opet sam ga ulovio. (Smeh. — **Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho:** To smo videli na opštinskim izborima. — **Dr. Albert Kramer** upada.) G. Kramer ne zna šta ja mislim! To je taj prirez za neposredni porez rimokatolika za potrebe crkve. (**Dr. Albert Kramer:** Ja sam mislio da će to Ministar braniti, a dobro, možemo i tako). Pala je sa ove strane i reč da se u Sloveniji stvara kulturni individualitet, a senator g. dr. Zec govorio je čak i o kulturnom separatizmu. Grau ist jede Theorie... (**Ivan Pucelj:** Darum greife nur ins volle Menschenleben, und wo du packst, wird sehr interessant! Sehr interessant, kad ti poprimiš.) Kaže se da se stvara u Sloveniji kulturni individualitet. Kako da se stvara, kad uopšte nije bilo drugog, nego kulturnog individualiteta. (**Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho:** Gospodine senatore, kad oni nemački, a vi turski okrenite.)

Ja sam to pitanje pratio sve godine počev od 1919 godine i šta sam video za vreme od 10 godina? Nisam ja video nikakvih kulturnih veza koje bi trebale da postoje. Kroz 10 godina ovde u Beogradu, na primer, nisam video ni jedne slovenačke knjige, osim jednog pamfleta od dr. Šušterčiča protiv naše Slovenske ljudske stranke, i to u knjižari Gece Kona. Tek u najnovije vreme primećujem u dačkim knjižarama da ima i slovenačkih knjiga i slovenačke literature. (**Dr. Albert Kramer i Ivan Pucelj:** Tu se slažemo!) A malo više bilo je u Sloveniji. Mi smo od vankada još kao daci čitali hrvatske knjige i srpske. Naročito smo se oduševljavali za srpske narodne pesme o Kosovom polju, ali te neke zajedničke kulture nije faktično bilo, niti je moglo da bude baš zbog granice. Fakat je, gospodo, da mi Slovenci imamo jedan kulturni individualitet, a kažu da se tek sada stvara taj kulturni individualitet. Kakvog to ima smisla. Zato sam ja i rekao: Grau ist jede Theorie. Vi sve hoćete da metnete na jedan kalup bez obzira na životne istine i bez obzira na položaj stvari kakve su one danas u pojedinim krajevima naše države.

Pošto sam osećao jednu veliku prazninu baš u tom pogledu, ja sam za pet godina izradio jedan rečnik srpsko-slovenački. (Glasovi sa levice: A ne i hrvatski?) Pa i hrvatski, dabome, ja mislim da je srpski

i hrvatski jedan te isti. Dešava se naime da i Srbi, kao i Slovenci, ako nešto ne razumeju kad čitaju slovenački ili srpski, da upotrebljavaju nemačke rečnike da bi razumeli šta se hoće da kaže. Zato sam ja hteo da tu prazninu popunim, jer mislim da je sramota kad se takve reči, koje ne razume Srbin, ako je slovenačka, ili Slovenac ako je ona srpsko-hrvatska, da se te reči idu tražiti u tuđe rečnike. Pet godina sam na tome radio, ali usput moram da kažem da je taj rad postao tako obiman i tako velik i iscrpan, — jer sam radio kroz pet godina i dan i noć, da sada nije lako da to izide, jer je to mnogo obimno, pa bi tu trebalo nekoga ko ima više para nego mi siromašni Slovenci. Ja mislim da bi u tom pogledu nešto mogla da uradi i Kraljevska vlada, da što pre do toga dođe. (Glas sa levice: A zašto nisi intervenisao!) Ja nisam namerno intervenisao zato, jer bi onda neko mogao da misli da ja tražim neku ličnu korist. Ja sam ceo svoj život radio za ideale, a ne za svoju ličnu korist. Zato ja smatram da je krajnja potreba da je i Slovenija dobila svoju Akademiju umetnosti i nauke, jer se samo na taj način mogu izdavati naučne knjige i druge stvari. onako isto kao što ih izdaju i Srpska akademija u Beogradu i Hrvatska akademija u Zagrebu. (Glasovi na levici: U Zagrebu nije Hrvatska akademija, nego Jugoslovenska). Ne kažem ja to i ne mislim, nego hoću da kažem: ovde u Beogradu beogradska Akademija nauka, a u Zagrebu zagrebačka Akademija. Samo tako možemo da se upoznamo. Šta inače koristi u praksi ako integralci kažu da imamo jedan jezik. Nije istina da imamo jedan jezik. Jer da imamo jedan jezik, ne bi trebalo toga rečnika. Šta nam to koristi kad nam deklamuju o jedinstvenoj našoj kulturi, kad je stvarno nemamo (**Dr. Grga Anđelinović:** To je konte Lujo rekao). Šta koristi kad se kaže: neka Slovenci čitaju srpske i hrvatske knjige, a Srbi i Hrvati slovenačke, kad ne razumeju, kad to nije isti jezik? Treba da upoznamo kulturu jedan drugog, i tako će polagano da se stvara jedno kulturno jedinstvo, što želimo. Ali, zato ne treba kritikovati ako Slovenci traže Akademiju nauka. Naša Vlada je pokazala baš to da ona hoće jednakopravnost, a što vi niste nama dali. Ovde je bilo konstatovano da je kroz 20 godina Univerzitet u Ljubljani primio samo 2 i po miliona dinara u investicione svrhe. (**Dr. Albert Kramer:** To sam ja konstatovao!) To je konstatovao Ministar prosvete. Konstatovano je takođe da je za vreme ove Vlade dato u te svrhe 20 miliona dinara, dakle za kratko vreme. Vidimo da ova Vlada hoće da sprovede skroz i skroz jednakopravnost, a ja kažem: jednakopravnost je jedina osnovica za faktično jedinstvo narodno i državno, jedinstvo Slovenaca, Srba i Hrvata. (**Dr. Grga Anđelinović:** Tu se slažemo!) Sve drugo može da je teorija i lepa želja, ali ako hoćemo da bude zaista to što želimo, onda možemo postići taj cilj samo i jedino na osnovu potpune ravnopravnosti i ljubavi. (**Dr. Grga Anđelinović:** Tako je, mi se tu slažemo! — **Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho:** Zašto onda ne aplaudirate? — **Dr. Grga Anđelinović:** To je druga tačka za koncentraciju! — **Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho:** Eto vidiš, kako to ide brzo!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim g. senatora da vodi računa o vremenu.

Izvestilac većine Fran Smodej (nastavlja): Meni se čini da se vi sami između sebe ne slažete po pitanju Ustava. (**Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho,** prema g. dr. Anđelinoviću: Vi kažete da je ova Vlada

upropastila sve. Kako ćete onda sa nama raditi? — **Dr. Grga Andelinović:** Neću sa Vama ni raditi, nego ćemo svi zajedno! — **Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho:** Ne možete i bez nas, jer i mi smo u koncentraciji! — **Dr. Grga Andelinović:** To je druga stvar, kad su u pitanju svi zajedno! G. dr. Andelinović je u svom govoru rekao da je politika Kraljevske vlade za sporazum jedan blef, da a priori ne hteti razgovarati o Ustavu, znači varati javnost. G. dr. Nemeć naprotiv najoštrije je kritikovao stav Udružene opozicije po pitanju Ustava.

Po tome pitanju i ja sam istoga mišljenja kao i g. dr. Nemeć. (**Dr. Josip Nemeć:** Hvala Bogu!) Ali, nisam pristalica g. dr. Andelinovića. Dakle, vi se sami između sebe ne slažete. Nisam ja to ništa izmislio, ali samo konstatujem. (**Dr. Grga Andelinović:** Citirajte i jednu i drugu stranu!) Nažalost ne mogu da citiram sve što sam zabeležio, jer vreme ne dozvoljava, ali rezervišem sebi pravo da u toku specijalne debate govorim o tome.

Zatim, g. dr. Andelinović na jednom mestu veli: »Optužujem dr. Stojadinovića da nas je doveo u taj teški položaj«. Ja vas pitam, gospodo, a vi ste svi čuli i čitali o grčkom demagogizmu i svi znate šta je demagogija, da li ima veće demagogije osim ako neko kaže da je ovaj položaj, koga je preuzela Vlada, da je ova Vlada dovela do tog položaja. To je zaista težak položaj, pošto je primila kao baštinu takvo stanje od vas, koji ste žarili i palili i stvorili tešku psihozu u hrvatskom narodu, a malo je falilo da ste tu psihozu stvorili i u Sloveniji. Ja mislim da bi je i vi stvorili, da nije g. dr. Korošec sa svojim prijateljima zadržao narod.

Hteo sam dalje da govorim o zajmu od 63 miliona, ali pošto vreme izmiče rezervišem to, ako treba, za specijalnu debatu.

Moram ipak da se osvrnem još na reči »da a priori ne hteti razgovarati o Ustavu, da je to blef.« Ja ne znam kako bih okarakterisao ove izraze, koji su padali na Ustav (**Dr. Grga Andelinović:** Neparlamentarnim izrazima!) Blef bi bio, ja mislim, nešto sasvim drugo. Blef bi bio: obećati nešto, o čemu ne odlučuje nijedna vlada nego narod, koji glasa o tome, kakav treba da bude Ustav. Vlada, ipak, može da predloži narodu pitanje, ali ona ne odlučuje nego narod odlučuje (**Dr. Grga Andelinović:** Mentalna rezervacija!). Nije. Izgleda da bi Vlada morala unapred kazati: Takav i takav treba da bude Ustav. To nijedna vlada ne može kazati i ako bi to radila, ona bi blefirala (**Dr. Grga Andelinović:** Ti blefiraš kad prikazuješ drukčije stvari!) Pokatkad ja ozbiljno to znam.

Gospodin Zec govorio je ovde o monstruožnom jugoslovenstvu današnjeg režima. Vi svi znate, gospodo senatori, kakve je izjave u tom pogledu dala Vlada. Vi znate za program JRZ. Vi znate svi, koji smo stvorili ovu stranku JRZ — Jugoslovensku radikalnu zajednicu, da smo primili taj program, a stalno se citirao „Slovenec“ u Finansijskom odboru. Čak ja mislim da se citirao „Slovenec“ od pre 50 godina; nešto je tako moralo biti, pošto g. Pucelj nije, hteo da kaže od kad je „Slovenec“ koga je on citirao (**Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović:** Pre njegovog rođenja!). Ja znam da iz poslednjih godina sigurno nije. Ja, gospodo, ne volim da čitam ovde listove, ali pošto su gospoda iz opozicije pokatkad pretvorili Finansijski odbor u čitaonicu, tako da je „Slovenec“ igrao veliku ulogu, ja mislim da to mora biti veoma važan list, kad u Senatu čujemo nekoliko puta o „Slo-

vencu“ (**Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović:** Najviše čitana knjiga u Senatu je „Slovenec“! — **Dr. Grga Andelinović:** Ne treba nam prevod!).

»Slovenec« od 14 novembra 1937 g. piše u jednom članku, a ja ću samo nekoliko citata iz toga da podvučem. (**Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho:** Ne upadajte i Vi u istu pogrešku!). Moram da odgovorim. Dakle »Slovenec« u tome članku piše ovo:

„Reč „Narodno jedinstvo“ nije nova. Već odavno pre ujedinjenja, t. j. pre no što je stvorena Jugoslavija, poznata je, predstavljala je jedan ceo program. Svi veliki nosioci kulture i politički vode među Slovincima, Hrvatima i Srbima već više decenija ranije govorili su da smo mi Slovenci, Hrvati i Srbi jedan narod i da stoga i spadamo u jednu međunarodno-pravnu organizaciju, u jednu državu. I pesnici i pisci u najvećem zanosu svog idealizma pevali su da od Triglava do Vardara živi jedan narod, koga je samo „tudi mač“ razdelio državnim granicama.“

»Slovinci, Hrvati i Srbi jedan smo dražvni narod.«

»Taj rod Slovenaca, Hrvata i Srba kao zajednički vlasnik i nosilac Jugoslavije može se nazivati »Jugoslovenski narod«, može željeti da bude taj osećaj narodnog jedinstva što jači i iskreniji.«

Ali ako vi tražite da se mi odrećemo svog slovenačkog jezika. (**Dr. Grga Andelinović:** Ko to traži?! — **Ivan Pucelj:** Onda se ne bi razumeli!) Ako to ne tražite, zašto nam prebacujete stalno, da smo separatisti, kad nismo, zašto uvek to tražite kad tražimo da se naš jezik, koji smo teško očuvali u teškoj stogodišnjoj borbi, očuva, i da nam se ne oduzima. Ova Vlada nam ga ne oduzima a Vi ste to radili.

Vi ste čak i školske knjige koje su bile dozvoljene čak i u Austro-Ugarskoj, zabranjivali. Za vreme vašeg režima ako su profesori hteli da upotrebljavaju te knjige morali su da cepaju stranice iz njih. Sada razumete zašto smo mi protiv vašeg jugoslovenstva, protiv vašeg narodnog jedinstva! Mi smo za narodno jedinstvo na osnovu potpune ravnopravnosti i naša je želja da naše jedinstvo bude jače i jače i da se ne zloupotrebljava u huškanje i podvaljivanje sa vaše strane, da se obmane ovaj svet koji nas dovoljno ne poznaje.

Kako je to podvaljivanje, pokazuje današnji govor g. dr. Kramera koji je pretstavio tu kao da smo u Majske deklaraciji predvideli neki trializam (**Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho:** Iduće godine tri četvrtine Senata prenećemo u Ljubljanu, jer samo govorite Vi Slovenci, g. Kramer i Smodej. — **Smeh.** — **Ivan Pucelj:** G. Korošec je već doveo za senatore tri popa!) Ja ne pitam koliko ima vas, da li jedan advokat ili više, koliko među vama ima profesora! Mi imamo iste škole, sa maturom i četiri godine univerziteta ili teologijom koja je jednaka univerzitetu. Prema tome Vi, što prebacujete, g. Pucelju, nemate pravo. Ja Vam nisam prebacivao nikada da Vi imate dva razreda gimnazije, to bi bilo nedostojno. Ali budite i Vi dostojni prema nama intelektualcima!

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim Vas, gospodine govorniče, da se suviše ne zadržavate na upadicama. Molim Vas da svršite svoj govor.

Izvestilac većine Fran Smodej (nastavlja): Mi koji smo živeli u Austriji tačno znamo šta je trializam, sa kojim nema nikakve veze Majska deklaracija i da se tačno izrazim, vrlo je neukusno, g. dr. Krameru, što ste Vi ovde hteli podvući da Majska deklaracija ima neke veze sa trializmom. Vi želite samo da

se oklevetaju ti »prokleti klerikalci«, kako nas Vi nazivate. (Smeh na desnici.) Čak ste tvrdili da je »klerikalna stranka« bila uvek austrofilna i habsburgofilna. Da bih ja hteo da obrazložim ovu čitavu istorijsku borbu ja mislim da bi mi g. Predsednik rekao: »Ajde kući, zaključil«

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja molim da uzmete u obzir, g. senatore, da vreme prolazi.

Izvestilac većine Fran Smodej (nastavlja): Ja moram da naglasim tu, da Majska deklaracija nema nikakav okvir jer je lično i izričito rečeno: »... da na temelju narodnog načela i hrvatskoga državnoga prava, zahtijevaju ujedinjenje svih zemalja u monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi u jedno samostalno od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško-Lorenske dinastije, te će se sa svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtijeva svoga jednog istog naroda«.

Gospodo, to mi znamo, to su i oni znali, samo danas hoće da nas pretstave kao neku crno-žutu klerikalnu stvar.

G. dr. Korošec neka mi dozvoli da citiram u tome pogledu od njegovih mnogobrojnih govora u bečkom parlamentu samo iz jednog govora ove reči: »Mi hoćemo slobodu, no kada je to što mi hoćemo veleizdaja, onda, gospodo, kažem vama, nemate dovoljno vešala da biste mogli obesiti sve veleizdajnike, nemate dovoljan broj pušaka da biste mogli sve pobiti, jer svi Slovenci, Hrvati i Srbi hoće slobodu, zajednički život i u toj zajednici rad za svoje blagostanje.«

Ja moram samo da protestujem kada g. dr. Kramer kaže da se dr. Jeglič pridobio za inicijativu za popularizaciju ove Majske deklaracije. Baš naprotiv istina je, vlastitom pobudom počeo je dr. Jeglič tu akciju, dobro znajući kako je austrijska vlada i kako su nemački nacionalisti u Austriji hteli za inostranstvo da iskoriste taj fakat. Ovi su govorili da to samo vođe hoće a da narod neće, da narod austrijski misli i da narod habsburški misli. Da se to onemoguću i celom svetu pokaže šta je istina, dr. Jeglič je hteo da ta Majska deklaracija ide u narod, da se narod okupi i da se izjasni za ovu deklaraciju.

Dakle, bilo je drukčije, a ne da se dr. Jeglič pridobio za Majsku deklaraciju. On mi je u Celovec pisao, a sigurno je pisao i drugima, pa između ostaloga veli da se naša stranka ne boji ničega da proklamira i u narodu a ne samo u bečkom parlamentu tu Majsku deklaraciju, ali da se vođe Narodne napredne stranke plaše, pa mi onda piše da ako oni neće da potpišu, onda Vas molim, Gospodine Smodeju, da Vi potpišete kao jedan od viđenijih narodnih vođa u Koruškoj, a ja ću jednako da zamolim i vođe u Štajerskoj itd. Ja sam obratnom poštom odgovorio, da je to sramota ako Narodna napredna stranka neće da potpiše, ja odmah dajem svoj potpis.

Tako je bilo, a ne da se ovde jedan od najzaslužnijih muževa naših Slovenaca dr. Jeglič pretstavlja kao da je njega morao neko da nagovori i da pridobije za potpis i da uzme inicijativu. Mi znamo šta je Austrija htela. Biskup dr. Jeglič odavno bi morao da side sa svoje biskupske stolice, da inostranstvo nije bilo upozoreno na naš rad i da ono nije u Rimu intervenisalo u cilju zaštite dr. Jegliča. To su, gospodo senatori, istoriske istine i činjenice. Ja sam o tome hteo da govorim, mada me je neko upozorio da kraće

govorim, jer sam želeo da narod zna šta je istina, a šta je ono što se prevrće.

Uvek se kaže da smo mi neki klerikalci i da imamo neke nacionalne mane. Mi smo međutim stavljali svoje živote na kocku boreći se za narodnu ideju. Ja neću da idem istim putem i da kažem g. dr. Krameru i g. Ivanu Pucelju da su oni anacionalni, ali ne dozvoljavam da oni ovde stalno od 1919 godine pokušavaju prikazati da smo mi anacionalni.

Ja ću, gospodo, da predem preko nekih stvari ne hoteci da vas duže zadržavam jer smatram da ću u debati u pojedinostima imati prilike da odgovorim na neke prigovore i da iznesem svoje mišljenje u specijalnoj debati. I pri svršetku svoga govora hteo bih da vam kažem još samo ovo. Ako hoćete da budete objektivni, ako hoćete da živite jednim političkim životom kakvim svaka politička stranka treba da živi, onda prestanite sa klevetama i priznajte bar one stvari sadašnjoj Kraljevskoj vladi koje joj priznaje ceo narod. Mi ne tražimo od vas da joj priznate sve, vi ste opozicija, ali priznajte bar onoliko koliko svako i najmanje dete priznaje ovoj Vladi. Vaša je dužnost da tako učinite ako hoćete da vas posmatramo kao ozbiljnu stranku. Ja apelujem na vas da u buduću ne pokušavate da svaku nacionalnu stvar zloupotrebljavate u partiske svrhe iznoseći razne klevete protivu ljudi i rada Jugoslovenske radikalne zajednice. (**Ivan Pucelj:** Hvala na lekciji). Jeste, moraju vam se davati lekcije, ako hoćete evo da vam to i pokažem, kod nas u Sloveniji šire se razni letci kojima se zloupotrebljava nacionalna misao; evo kako se u tim letcima kaže:

„Korošec je prodao slovenačkog seljaka Beogradu! Krek je uništio slovenačke ulagače!“

„Izbori po opštinama u celoj državi uprkos vladinim pronošenjima pokazuju ogroman porast opozicionih stranaka.“

„Dr. Korošec dobio je za tu kupovinu 35 miliona dinara da bi spasao neke svoje propale prijatelje...“

„Glasači, ko podupire JRZ, taj podupire najkrući centralizam.“ (Glasovi sa leve: Šta se to nas tiče, to nisu naši letci!) Pa valjda nećete kazati da smo mi širili ove letke protiv nas samih. U ostalom, gospodo, ja neću više o tim letcima da govorim. Ja držim da ne treba i da ne moram odgovarati na sve one stvari i neistine koje su ovde izložene, već sam smatrao za potrebno da odgovorim samo na one stvari koje držim da treba da čuje naša javnost i naš narod. Ja sam uveren, gospodo senatori, da dela ove Kraljevske vlade vrlo dobro poznaje naš narod i da je naš narod dovoljno i pravilno shvatio sav značaj i rad Vlade dr. Stojadinovića. (Odobranje i pljeskanje kod većine.)

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Ima reč izvestilac manjine g. dr. Josip Nemeš.

Известилац мањине др. Јосип Немец: Господо сенатори, ја као известилац мањине нисам канио да узимам реч, али неке изјаве поштованог нашег друга известиоца већине присиле су ме на то. Од многих и многих излагања нашег поштованог друга известиоца већине г. Смодјеја прихватам врло радо и свестрано његову изјаву да народ треба да чује истину. И зато да би се дала могућност народу да чује истину, узимам и ја сада реч. (Чује се са левице: А не да се наши говори заплеснују!) Ја сам још у почетку ове дебате апеловао на нашег врло поштованог Господина Претседника Сената да би он свој ауторитет уложио у то да говори опозицио-

них сенатора добију потребан публицитет да би се остварило оно што г. известилац каже: нека народ дозна истину, — али ипак видимо да не добијамо могућност да се наши говори објављују у јавности. Ми у јавности можемо само причати. Затим је говорио господин Пуцељ, говорио је господин Зеџ, говорио је господин Крамер итд. А кад је реч о неком говорнику из већине онда се његови изводи могу излагати и приказивати у јавности. (Др. Живадин Стефановић: Ето, ни мог говора нема у новинама, па ништа!) Да, господине колега, али сваки новинар дужан је да реферише оно што се овде дешава. Па како то да се реферише укратко о говору г. Пуцеља, да нема ни једне речи, а кад говори неко од већине, онда видимо по читав стубац или по пола ступца. Није то случајно. То је такав систем. (Петар Богавац: То је стара прича.) Ко има очи, може да види, а ко неће да види, нека му није криво.

Г. известилац већине ставио је овде тврдњу да смо ми овде, са левице, потстицали Српско православно високи клер на борбу против Конкордата. (Фран Смодеј: Не кажем Ви лично. Ваша странка!) Ни ја лично, ни наша странка. (Фран Смодеј: Илија Бирчанин и други!) Ја не говорим у име своје лично, ја говорим у име наше групе. (Др. Грга Анђелиновић: Илија Бирчанин није био наш кандидат. — Један глас на десници: Ви сте гласали за њега. — Др. Грга Анђелиновић приговара — Претседник Владе др. Милан Стојадиновић: По Вама он би био наш колега.) Не би нам био на срамоту. (Претседник Владе др. Милан Стојадиновић: Само није дао народ. — Жагор.)

Ја морам најодлучније одбити од Југословенске националне странке да је она искључиво утицала, или узимала учешћа у оној борби коју је Српска православна црква водила против Краљевске владе у питању Конкордата. (Др. Грга Анђелиновић: Шта имамо ми са Војом Јањићем?) Баш напротив, у редовима наше странке говорило се о томе да би нам било мило када би ову борбу против оног Конкордата, за који смо држали да није ваљан по своме садржају, преузео на себе народ, а не само једна црква. (Фран Смодеј: А канцеларија ЈНС није била ваша?) Канцеларија ЈНС јесте наша, али ми нисмо имали никакве везе. (Фран Смодеј: Никаких летака није било?) Никаких, господине колега! Ја то најодлучније одбијам! Нити смо ми писали, нити смо ми растурали летке. (Фран Смодеј: Ваљда смо ми, словеначки клерикалци, подметали вама летке?)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим, господине сенатора, да не упада у реч. (Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо: Господине сенаторе, народни посланик Јово Загорац водио је у Сарајеву демонстрације против Конкордата. — Жагор. — Др. Грга Анђелиновић: Г. Манфред Паштровић, народни посланик, није гласао за Конкордат. — Претседник владе др. Милан Стојадиновић: Једна лапта не чини пролеће.)

Известилац мањине др. Јосип Немец (наставља): Господине Министре, ако је народни посланик г. Јово Загорац то учинио, онда је он то учинио на свој рачун, а није то дело странке и не може ићи на рачун странке. А г. Смодеј тврдио је да читава Југословенска национална странка води ту борбу и да она потстиче високи клер Српско право-

славне цркве против Конкордата. (Жагор и приговори).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим, вас, господо, за мир. (Фран Смодеј, према говорнику: А ваша централа!) Молим г. сенатора Смодеја да не упада у реч. (Фран Смодеј: И они су мени упадали. За равноправност, равноправност!) Тако се не може правдати упадање у реч. Изволите, господине говорниче, наставити.

Известилац мањине др. Јосип Немец (наставља): Ово је, господо сенатори, једна тачка на коју сам сматрао да ми је дужност да одговорим у име наше странке. А друга је тачка која приказује како се доиста само са клерикалне странке може овако да подвали, као што је хтео г. известилац. (Фран Смодеј: Ништа нисам хтео ја да подвалим) Ја нарочито овде наглашавам да је опозиција у Финансијском одбору као мањина нарочито нагласила да она поздравља настојање да се изједначе цркве, да се и католичко свештенство доведе на онај ниво, на коме је православно свештенство у питању припомоћи са стране државе.

Ви сте хтели овде, г. колега, импутирати нека читав народ зна, да је Југословенска национална странка противница црквене и верске равноправности. Ако је ико, онда је наша странка борац за једнакост и равноправност.

Али је нешто друго што је мањина у Финансијском одбору критиковала, она је критиковала начин, поступак у редовима православне цркве, односно парохије, и римске католичке жупе. Прописи по којима се има убирати оно што је потребно за цркву, нису једнаки, јер организације тих цркава нису једнаке. Разлика је у томе што код православне цркве народ има удела код одлучивања о теретима који се имају давати у корист цркве, док код римске католичке цркве народ нема никакве речи (Фран Смодеј: Зато не треба ништа да добије по Вашој логици!). Немојте тако језуитски извртати! То је језуитизам! Ја сам нарочито утврдио да смо ми зато да се добије и нисам рекао да сам противан томе да се добије. Само сам изразио ту нашу критику да немамо никакве контроле, пошто народ сам нема никаквог учешћа код питања потреба, и упозорили смо на то како је раније било. По ранијим прописима кад би требало да се нешто гради, поправља, инвестира у којој жупи, онда се водила такозвана доприносбена расправа на коју су дошли изасланик више власти, домаћи жупник, изасланство католичке пастве и општине као званични претставници онога места, и ту се онда заједничким силама водила расправа о предложеном нацрту, о предложеним трошковницама и сходности и о несходности предлога, и по свестраној расправи коначно донели закључак шта је потребно а шта се има да да и шта се има да одбаци. Према томе, народ је имао могућности да одлучује да се издаци ограниче само на оно што је потребно и имао је могућности да своје интересе брани, док сад тога нема. Прихватањем овог амандмана неће народ бити у могућности да каже и једну реч. Просто ће жупник одредити толико и толико му треба... (Фран Смодеј: То није истина! Ви не познајете Канонско право кад тако говорите.) Амандман је меродавнији него Канонско право. (Фран Смодеј: Али парох има Канонско право по коме треба да се управља). Али ми католици немамо никакве контроле у томе. Ми смо само критиковали то,

али упркос томе што је та критика оправдана, ми нисмо казали да се ми противимо томе да би се цркве изравнале. Стога бих Вас молио, г. друже и известиоце већине, да изволите своје речи исправити, и немојте у будуће импутирати мени оно што уопште нисам ни мислио. Ми такове подвале одбацујемо. (**Фран Смодеј**: Ја сам рекао онако како је у ствари. Ја нисам био личан!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Госпо-до сенатори, исцрпљена је листа говорника и тиме је претрес у начелу завршен. Приступимо сада поименичном гласању о предлогу буџета у начелу. Гласаће се „за“ и „против“. Молим г. секретара да изврши прозивку.

Секретар Каменко Божић прозива господу сенаторе који су гласали овако:

Алексић Јован — отсутан
 Алибеговић Асим — за
 Анђелиновић др. Б. Гргур — против
 Анић Лазар — против
 Богавац Петар — за
 Божић Каменко — за
 Будишин Стева — за
 Васиљевић Душан — отсутан
 Видаковић Антун — за
 Војновић др. Лујо — за
 Вранић Иво — отсутан
 Врбанић др. Милан — за
 Вујић Павле — против
 Вукотић Ђуро — за
 Гавриловић др. Богдан — за
 Глушац др. Васо — против
 Грасл др. Георг — за
 Грегорин др. Густав — за
 Дунић Радослав — против
 Ђерић Душан — за
 Ђорђевић Драгослав — против
 Ђуретек Вид — за
 Живановић Јеремија — против
 Захарић Чедомир — за
 Зец др. Петар — против
 Златко Мухамед — за
 Иванишевић Дон Франо — за
 Јанковић Стеван — за
 Јеличић Божа — за
 Јоксимовић Угрин — за
 Карамехмедовић др. Хамдија — отсутан
 Коросец др. Антон — за
 Котур др. Ђура — за
 Крамер др. Алберт — против
 Крстић Серафим — за
 Круљ др. Урош — против
 Кујунџић Андра — за
 Кујунџић Богољуб — отсутан
 Куловец др. Фран — отсутан

Летица Душан — за
 Лукаревић Михајло — за
 Марјановић Милан — против
 Марушић др. Драго — против
 Михаловић Антун — за
 Михалџић Стеван — за
 Мишкулин др. Миле — за
 Немец др. Јосип — против
 Новаковић Душан — за
 Пауновић Светислав — за
 Петровић Добросав — отсутан
 Пуцељ Иван — против
 Радовановић Крста — против
 Радуловић Марко — отсутан
 Селић Јоца — за
 Симоновић Милан — за
 Смодеј Фран — за
 Спасојевић Јанко — отсутан
 Спахо др. Мехмед — за
 Станковић Светозар — за
 Стевановић Милутин — отсутан
 Стевчић др. Душан — против
 Стефановић др. Живадин — за
 Стојадиновић др. Милан — за
 Трифковић Душан — за
 Улмански др. Саво — за
 Хасановић Узеир — за
 Хаци-Ристић Спира — за
 Храсница др. Халидбег — за
 Цањуга Ватрослав — за
 Цветковић Јордан — отсутан
 Цукавац Милош — за
 Чишић Хусеин — за
 Џаковић Милован — за
 Шаубах др. Фран — за
 Шола Атанасије — отсутан

После гласања

Претседник др. Желимир Мажуранић: Госпо-до сенатори, изволите чути резултат гласања. Гласало је свега 63 господе сенатора, и то 47 за, а 16 против. Према томе, објављујем да је Сенат већином гласова примио у начелу предлог буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за буџетску 1938/39 годину.

Ја бих, господо, с вашим пристанком прекинуо сада седницу, а наставак седнице заказао бих за данас после подне у 17 часова, с тим да ћемо после подне прећи на претрес предлога буџета у појединостима.

Прима ли Сенат овај мој предлог? (Прима). Пошто Сенат прима, прекидам седницу, а наставићемо је у 17 часова.

Седница је прекинута у 13 часова.

STENOGRAFSKE BELEŠKE SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 7

BEOGRAD, 1938 GODINE

KNJIGA I

XII REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 23 MARTA 1938 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

Dr. ŽELIMIR MAŽURANIĆ

i

Potpredsednici

Dr. ĐURA KOTUR I STEVAN JANKOVIĆ

Sekretar

KAMENKO BOŽIĆ

Prisutni su g. g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova **dr. Milan M. Stojadinović**, Ministar unutrašnjih poslova **dr. Anton Korošec**, Ministar saobraćaja **dr. Mehmed Spaho**, Ministar pravde **Milan Simonović**, Ministar bez portfelja **dr. Šefkija Behmen**, Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja **Dragiša Cvetković**, Ministar trgovine i industrije **Dr. Milan Vrbanić**, Ministar građevina **Dobrivoje Stošović**, Ministar finansija **Dušan Letica**, Ministar bez portfelja **dr. Miho Krek**, Ministar bez portfelja **Vojislav Đorđević**, Ministar bez portfelja **dr. Niko Novaković**, Ministar pošta, telegrafa i telefona **Vojko Čvrkić** i Ministar prosvete **Dimitrije Magarašević**.

Nastavak sednice u 17.30 časova.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, nastavlja se prekinuta sednica. Prelazimo na pretres predloga budžeta u pojedinostima. Na redu je Razdeo I — Vrhovna državna uprava. Pošto nema prijavljenih govornika prelazimo na glasanje. Glasalice se po partijama sedenjem i ustajanjem. Molim g. izvestioca da pročita partiju 1.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 1.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospoda koja primaju partiju 1, neka izvole sedeti, a gospoda koja ne primaju, neka izvole ustati. (Svi sede.) Pošto svi sede, objavljujem da je partija 1 primljena jednoglasno.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, jednoglasno primio partije 2 do zaključno 23 budžeta rashoda Razdela I — Vrhovne državne uprave.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Izvolite pročitati partiju 24.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 24.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospoda koja primaju partiju 24 sedeće, a koja ne primaju, ustaje. (Većina sedi.) Pošto većina sedi, objavljujem da je partija 24 primljena.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio partije 25 do zaključno partije 53 budžeta rashoda Razdela I — Vrhovne državne uprave.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Objavljujem da je Senat primio predlog budžeta rashoda Vrhovne državne uprave.

Prelazimo na pretres Razdela II — Penzije i invalidske potpore. Pošto nema prijavljenih govornika, prelazimo na glasanje. Glasalice se po partijama sedenjem i ustajanjem.

Molim g. izvestioca da pročita partiju 54.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 54.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospoda koja primaju partiju 54 neka izvole sedeti, a koja ne primaju neka izvole ustati. (Većina sedi.) Pošto većina sedi, objavljujem da je partija 54 primljena.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela II — Penzije i invalidske potpore, i to od partije 55 do zaključno partije 62.)

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Objavljujem da je Senat primio predlog budžeta rashoda Razdela II — Penzije i invalidske potpore.

Prelazimo na Razdeo III — Državni dugovi. Pošto nema prijavljenih govornika, prelazi se na glasanje. Glasaće se po partijama sedenjem i ustajanjem. Molim g. izvestioca da pročita partiju 63.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 63.

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospoda koja primaju partiju 63 neka izvole sedeti, a koja ne primaju neka izvole ustati. (Većina sedi.) Pošto većina sedi, objavljujem da je partija 63 primljena.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela III — Državni dugovi, i to od partije 64 do zaključno partije 66.)

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Objavljujem da je Senat primio predlog budžeta rashoda Razdela III — Državni dugovi.

Sada prelazimo na pretres budžeta rashoda Razdela IV — Ministarstvo pravde. Reč ima g. Ministar pravde.

Министар правде Милан Симоновић: Господо сенатори, од 1929 године са ресором Министарства правде спојено је и Министарство вера изузев богословског отсека, који је припојен Министарству просвете тако да су у овај ресор дошли и сви послови који су некада спадали под Министарство вера.

Данас у надлежност овога ресора спадају следећи послови: Управа целокупног правосуђа сем војног; Казнени и слични заводи, Државна тужилоштва, Управни судови, надзор над адвокатима и јавним бележницима, Међународни правни саобраћај, израда законских пројеката и уређивање зборника закона и пресуда, сарадња у стручном законодавству осталих ресора у циљу обезбеђења правилне примене земаљских закона, регулисање и надзирање правних односа свих признатих вера и сви верско-политички послови.

Из овога, видите, господо сенатори, да обим послова који долазе у овај ресор није баш тако мален него је крупан и значајан у толико више, што по ослобођењу и уједињењу Министарство правде је било један од ретких ресора који је имао и изузетне послове. Ми смо по ослобођењу и уједињењу затекли у погледу судства и законодавства шест различитих правних подручја и било је несумњиво државна и народна потреба да се што пре приступи унификацији тог судског законодавства. Није се имало времена да се тај посао отправља лакшим темпом, што би свакако за сам квалитет посла сигурно било боље. Стајали смо пред алтернативом да ли је корисније и потребније да се чим пре изврши унификација и да се прими ризик за тај посао, или ће се ићи полако па изгубити много деценија док се та унификација не спроведе. Изабрао се први начин тј. да се та унификација спроведе, јер је било потребно да се осети да смо у једној држави, а и ради правне сигурности свих грађана ради изграђивања је-

дне заједничке правне свести и изграђивања опште правне свести да смо један народ, била је несумњива потреба да се што брже изгради и унифицира једно заједничко судско законодавство. То је учинило, да се многи приговори могу тому законодавству учинити како у погледу терминологије, тако и у погледу унификације појединих закона. Али ја верујем и мислим да је од тога штета мања и да ћемо моћи накнадним радом многе грешке тога брзога рада да поправимо.

А сада, господо, од тога унифицираног законодавства остало нам је, све смо скоро законе судске изједначили, остало је још да се донесе поморски трговачки законик који је пред Народним претставништвом, а управо се израђује уводни закон за трговачки закон и израђује се трећи део трговачког законика, његов облигациони део, затим уговор о осигурању, издавачки уговор, а такођер се израђује нацрт новог меничног и чековног законодавства на основи извесних конвенција. Тај рад још није приведен крају и дефинитивни текст се не може израдити док претходно државе Мале антанте не изједначе своје унутарње менично и чековно законодавство. Нацрт грађанског законика такођер је био израђен и растурен свим судовима, ширим правничким круговима и организацијама и добили смо примедбе на њега. Те се примедбе сада сређују и кад се тај посао буде завршио онда ће се приступити дефинитивном тексту и тога законика. Тиме пак биће дефинитивно завршен рад на унификацији.

Сада, господо, дозволите ми да пређем на судску струку. Ми смо, изједначујући законодавство изједначили и саму организацију судова. 1929 године донет је и закон о уређењу редовних судова. По томе закону, како знате, ми имамо Касациони суд за сада са 6 одељења, имамо апелационе судове, имамо у Београду један Трговачки суд, имамо 69 окружних и 371 срески суд. Ти судови господо, показали су се недовољни. Код многих постоји велика преоптерећеност у пословима која долази делимице и од тога што су то нови закони, па ће потрајати доста времена докле персонал па и саме судије не уђу у њих. Све то чини да се тај посао у судовима мора отправљати са већом пажњом и полагањем а сем тога новим специјалним законима додељује се стално све више и више нових послова. Стога се и показује потреба да се та преоптерећеност поправи и да се те сметње колико је могуће отклоне. То ће се у извесној мери постићи новим законом о среским и окружним судовима који је Народно претставништво усвојило, а по коме се уводи нових 11 окружних судова. Идуће године предвидеће се амандманом оснивање новог апелационог суда у Осијеку и оснивање 21 среског суда. Тим новим судовима постићи ће се растерећење постојећих судова, јер ће се знатан део послова пренети на ове нове судове па ће онда и ови стари судови моћи боље отправљати своју функцију. Да би имали слику како су ти судови оптерећени ја ћу вам на основу званичних података судова дати један преглед. Тако је у судовима године 1936 било само у првом степену на извињању 540.513 кривичних дела. По томе, господо, излазило би, ако не би рачунали децу која кривично не могу да одговарају да је скоро сваки 19 или 20 грађанин кривично

одговарао. Ако пак уз горњи број урачунамо и број оштећеника, приватних учесника, сведока и вештака, дошло би се до тога да је у тој години скоро сваки пети грађанин био пред судом по неком кривичном предмету. У истој години грађанских парница било је 588.777, што значи да се пред судовима у овој години појавио сваки 22 грађанин било као тужени било као тужилац.

Ја сам и у Финансијском одбору приликом доношења Закона о новим окружним и среским судовима имао прилике да чујем како су судови и персонал неправично распоређени и да су у том погледу судови у Србији, а нарочито у Београду, фаворизирани на штету других територија. Нарочито је замерано да са персоналом рђаво стоји како територија загребачке апелације тако и сарајевске. Међутим то не стоји. А да то не стоји тако, најбоље ће се видети из званичних, дакле службених података, које ћу вам прочитати. У 1936 години Апелациони суд у Загребу имао је 12.236 предмета, које је решавао тридесет и један судија; у Београдској апелацији било је 7.072 предмета, које је решавао двадесет и један судија; у Скопљу било је 4.057 предмета, које је решавало 12 судија; у Новом Саду било је 3.564 предмета, које је решавало 19 судија; у Сарајеву било је 1876 предмета, које је решавало 20 судија; у Љубљани било је 1.472 предмета, које је решавало 17 судија; у Сплиту било је 890 предмета, које је решавало 15 судија.

Из овога се види, да је у Загребу на сваког судију долазило 397 предмета, у Београду 337, у Скопљу 339, у Новом Саду 188, у Сарајеву 95, у Љубљани 87 и у Сплиту 59 предмета. Према томе види се да код самог Апелационог суда у Београду у погледу предмета није било велике разлике између Београда и Загреба.

Код окружних судова била је ситуација оваква: на територији Београдског апелационог суда било је 112.250 предмета а судија 196 са претседником; на територији Скопског апелационог суда било је 57.526 предмета, а судија 139 са претседником; на територији Загребачке апелације било је 53.063 предмета, а судија 165 са претседником; на територији Новосадске апелације било је 33.658 предмета, а судија 95 са претседником; на територији Сарајевске апелације било је 32.319 предмета, а судија 89 са претседником; на територији Љубљанске апелације било је 17.718 предмета, а судија 69 са претседником; на територији Сплитске апелације било је 11.922 предмета, а судија 53 са претседником. Према томе на један Окружни суд Београдске апелације долазило је просечно 7.015, Загребачке апелације 3.210, Скопљанске 3.027, Новосадске 4.809, Сарајевске 5.386, Љубљанске 4.429 и Сплитске 2.980.

Да би се видело колико су били неисправни приговори, а специјално је господин др. Крамер истакао како Београд има више судских приговора него цела територија Загребачке апелације, доказаћу сада колико је и тај приговор неоправдан, што се види из следећег. Ту ћете видети према пословима који су обављени у Београду, да ли је та преоптерећеност оправдана или не. А то ће се најбоље видети из такса. Само у Београду код судова редовних и то следећих наплаћено је таксе у 1936 години: у Окружном суду за град Београд 1.956.994 дин., у Трговачком суду за град

Београд наплаћено је 1.981.957.59 дин., а у Среском суду за град Београд наплаћено је 31.789.086 динара, свега заједно наплаћено је у Београдским судовима 35.728.037 динара. Ту се не рачуна ни преносна такса која се у готовом новцу плаћа. Док је на целом подручју Загребачке апелације у 1936 години наплаћено 17.986.650 динара, дакле таман скоро половина колико је наплаћено у самом Среском суду за град Београд. Такав посао, господо, тражи и велики персонал, јер се без персонала не може радити.

А сада, господо, дозволите ми да се осврнем и да поменем казнене заводе. Ми имамо свега 11 казних завода, и то осам мушких: у Марибору, Старој Градишки, Зеници, Рогатици, Сремској Митровици, Нишу, Скопљу, затим два женска, Бегуње и Загреб, и један мешовити у Пожаревцу.

Кад смо донели ново кривично законодавство, онда смо морали да приступимо и реформи казних завода.

По томе новом модерном кривичном законодавству највећа важност дата је казни лишења слободе. Она је најподеснија и најцелисходнија за постизавање циљева коме тежи модерно казнено право. У тој репресивној борби са криминалитетом ми до сада немамо подеснију и згоднију казну од лишења слободе. Она има за циљ с једне стране да поштеди друштво од неподесних елемената а с друге стране да се кроз казнене заводе утиче на њихов поправак. За сада у казним заводима имамо око 8.000 криваца, а поред тих казних завода имамо и домове за поправку посрнуле младежи и напуштене деце. Таквих домова имамо 4, а имамо још 2 који се изграђују и то у Сарајеву и Београду, а трећи у Неготину, за кога су свршени планови. Ти домови за поправку и васпитање младежи имају за сврху да ту децу науче писмености и разним занатима тако да она до своје навршене 17 године могу да се оспособе да по изласку из завода као одрасли буду спремни да могу отпављати какве занате и бити честити, добри и ваљани грађани.

Сада бих могао, господо, да напоменем само још и то да је Министарство правде, примивши и послове Министарства вера, имало да настави и онај рад који се састојао у припремању одавања пажње и пијетета изгинулим ратницима за уједињење и ослобођење, да покупи њихове кости, да уреди гробља и да подигне споменике. Тај посао, нажалост, само зато што нисмо имали довољно средстава, још у многим крајевима у земљи, па ни у иностранству, нарочито у Албанији, у Немачкој, у Грчкој на Крфу и Виду, још није приведен крају. Поред кредита за ову сврху, који је необично мали, у износу од 100.000 динара, ове године амандманом из Фонда „Заслужнима за Отаџбину“ утрошиће се 2 милиона динара за гробља и споменике код Скадра и на Крфу. Уколико будемо располагали буџетским средствима тај посао изводиће се још брже.

Најзад, имамо још један посао око увођења земљишних књига, и то на подручју Апелационих судова у Београду и Скопљу и Великог суда у Подгорици. Томе послу приступило се и ради се непрекидно, иако је скопчан са великим издацима. Уколико органи Министарства финансија успевају да изврше премер катастра, утолико се одмах оснивају повереништва за увођење зем-

љишних књига. Чим та повереништва сврше посао, земљишне књиге се уводе, а на рачун ранијих повереништава оснивају се нова. Било би желети да се уз већа финансијска средства тај посао убрза. Ипак, морам одати хвалу Господину Министру финансија, који је учинио ове године, уз велике напоре, да се одреди кредит од 35 милиона динара, из кога ће се махом повећати персонал, а с друге стране повећати и материјални расходи, како би се избегле оправдане тужбе у томе смислу.

Такве ствари надам се, колико сам до сада обавештен, да се у идућој буџетској години неће моћи да десе.

На крају, господо, дозволите ми да се осврнем на неке приговоре који су учињени код овога ресора а код појединих ствари.

Приговарано је прво за палату правосуђа. У Финансијском закону споменуто је да ће се зидати палата у току идуће године. Говори се о палати правде у Београду и о судској згради у Сплиту и речено је: Зашто се то чини и зашто се ту не наведе и палата правде за Загреб и судске зграде за многе друге судове. Господо, нарочито морам овде да признам и да изјавим, да чим се сазнало за текст ова два амандмана било је господе која су се интересовала, шта је са палатом правде у Загребу. Међу тима који су се интересовали био је и наш многопоштовани Претседник Сената г. др. Мажуранић и инж. г. Кабалин, који су одмах инсистирали да се предвиди потребна сума и за подизање палате правде у Загребу, где се та потреба осећа у истој мери као и у Београду. Било је таквих захтева из многих места. Ја сам наводио у Финансијском одбору да ми имамо две зграде, у Цељу и Чачку, које се балванима подупиру, јер су толико несигурне и слабе.

Ја сам дужан поводом тога да дам обавештење нарочито за ове две зграде у Београду и Сплиту, које се помињу у Финансијском закону. То, господо, није учињено зато, што се је хтело извршити ма какво првенство у подизању судских зграда па да њих првенствено добију Београд и Сплит, него има једна сасвим оправдана потреба, која ме на то гони. Ја сам хтео да добијем законско овлашћење кад је реч о згради за Београд, да законски вежем општину београдску, о чему од ње имам и решење, да је она дужна да $\frac{1}{4}$ трошкова за палату правде у Београду поднесе, и то како за куповину земљишта, тако и за изграђивање зграде. Исто тако хтео сам да и Бановину дунавску обавежем да и она поднесе један део трошкова, а у суми од 3 милиона динара за изградњу те зграде, а то зато, што у Београду постоји зграда у којој се налази Државно тужиоштво за Округ београдски, Окружни суд за Округ београдски и Срески суд за Срез врачарски, за коју држава не плаћа кирију, јер је то зграда подигнута од стране Округа београдског, у сврху да служи бесплатно као судска институција. Па како је установљењем бановина власништво те зграде прешло у својину Дунавске бановине и сада ту зграду Дунавска бановина жели да искористи и да је прода, па је онда право да један део, пошто ми остајемо без зграде на коју имамо право вековима да се служимо, право је и поштено да и ми имамо један део те продајне или куповне цене и да то можемо да искористимо. То ме је руководило и са тих разлога

требало је донети тај амандман за палату правде у Београду.

И код Сплита није било потребно да добијемо овлашћење да изменим намере једнога фонда који је основан за друге сврхе и да тај фонд употребим за зидање судске зграде, а то нисам могао да учиним без законског овлашћења. Постоје тамнице, које су биле својина аустријског ерара а данас су у својини наше државе, са којима располаже Министарство финансија, и ја те зграде без специјалног законског овлашћења нисам могао да употребим за подизање судске зграде у Сплиту.

Само са та два разлога спомињу се у данашњем Финансијском закону ова два места. И та изградња судова у та два места у вези је са сретствима која ми се буду ставила на расположење из новог инвестиционог зајма. И уколико буде дужно моје министарство из тога инвестиционог зајма ја изјављујем да ће се почети зидати, не могу се све зграде у једној буџетској години изградити и ја ћу из сума које ми буду стављене на расположење зидати једновремено не само зграде у Београду и Сплиту, него и зграде у Загребу и Цељу. Толико сам сматрао за потребно да о тој ствари напоменем.

Сада да се задржим мало на још једном приговору који ми је чињен а који се односи на то што је Влада, којој имам част да припадам, била пре краћег времена, управо пре неколико месеци, издала један Указ о амнестији штампарских кривица. Ја сам ту, као Министар правде, подвргнут критици, да то није било практиковано да се и дела која се извиђају и туже на приватну тужбу, амнестирају. Ја, господо, у свом оправдању морам да наведем да ја нисам био завео једну нову праксу, већ је то пракса коју сам био насљедио. Ја ћу вам прочитати два Указа која су разуме се много раније пре мене издана, а која су идентична са Указом којим сам се ја користио. Један је из године 1929, 10 августа, када је Претседник Владе био Претседник данашње странке господе, који су ми ту замерку учинили. И тај Указ гласи овако: „Дајемо општу амнестију за штампарске кривице, које се као такве казне по Закону о штампи, а које су учињене закључно до 6 јануара 1929 године, без обзира на то да ли је пресуда изречена или не, да ли је она извршена (правноснажна) или не, односно да ли је отпочео кривични поступак или не.”

Као што видите овде код овог Указа о амнестији нису изузета дела која се казне на приватну тужбу, него су и она амнестирана. Други је Указ од 6 јануара 1935 године, када су Претседник Владе и Министар правде били партиски пријатељи господе који ми замерају, а и тај Указ гласи: „Дајемо општу амнестију за штампарске кривице које се као такве казне по Закону о штампи а које су учињене закључно до 1 јануара 1935 године, без обзира на то да ли је пресуда изречена или не, да ли је она извршена (правноснажна) или не, односно да ли је отпочео кривични поступак или не. Изузимају се кривице кажњиве по Закону о заштити јавне безбедности и поретка у држави, као и кривице из главе XII Кривичног закона.”

Као што се види, господо, потпуно идентични укази те се према томе мени не може оправдано рећи да сам ја неправедно завео неку нову праксу, и да је Краљевска влада учинила нешто што друге владе у том погледу нису учиниле.

На друге замерке сада не бих се осврнуо већ ако буде потребно. Осврнућу се само још на једно питање о коме је г. Крамер говорио и замерио ми, а то је прирез црквени који се односи на католике.

Господо, ја сам и у Финансијском одбору дао потребна обавештења и напомену да данас источно-православна црква и муслиманска имају идентичне одредбе у наплати ових приреза и каквог бих имао права, баш с обзиром на одредбе Устава о једнакоправности свих вера, да одбијем католичку цркву, када је Претседништво католичке бискупске конфесије то право затражило (**Др. Алберт Крамер:** Нисам ја тражио да одбијете католичку цркву.) Ви сте замерили зашто је дата могућност клиру католичком да он сам може одредити прирез, јер сте казали да у католичкој цркви, по њиховој организацији, не постоји могућност као код православне да учествују и лаички елементи и да утрошак контролишу, и да постоји бојазан да ће можда у богатим жупама, има богатих и сиромашних жупа, има жупника који су добро снабдевени, па да ће вероватно моћи да буде и у том погледу злоупотреба. Дакле, да нема никога ко би могао тај надзор да врши. Ја, господо, могу да напоменем, да смо ми казали у самом амандману да ће се о томе одлуке доносити и у духу организације дотичне цркве. Тако смо урадили и овде.

Ми нисмо никакав нарочити законски пропис прописали ни за православну цркву, него смо се ослонили на Устав Српске православне цркве и на њену организацију. То је исто када је реч о католичкој цркви. Нисмо хтели нити имали право да задиremo и мењамо ма шта у њеној организацији, него смо зато и рекли: „у духу њене организације надлежна црквена власт доносиће одлуке до 10%, а преко 10 има порез.”

Сад, господо, ја верујем, да ће бискуп Католичке цркве код свога народа и пастве, код своје цркве сигурно отворати очи и да неће бити ни мало бојазни, да ће прирез одобравати и оним жупама, где су жупници, по садашњем приходу, добро снабдевени, јер смо ми нагласили у самом амандману, да ће се прирез разрезивати само онда, ако друга материјална средства дотичне жупе бискупија не буду довољна, да покрију стварне и прешне потребе. Те, према томе, господо сенатори, мислим, да и тај приговор није много основан.

На крају молим Сенат, да овај мој буџет прими без измена. (Пљескање на десници.)

Претседник др. Želimir Mažuranić: Реč има senator г. Душан Ђерић.

Душан Ђерић: Господо сенатори, од Ослобођења и Уједињења па овамо стално тежимо за тим, да унифицирамо законодавство и да на тај начин нивелишемо правне односе у целој Југославији. До сада се много тога урадило, највећи је дио посла свршен и у најближем времену имаћемо потпуно унифицирано законодавство у цијелој нашој земљи.

Међутим самом том унификацијом није још постигнут жељени циљ. Поред једнаких закона у цијелој земљи треба створити и једнаке услове, под којима ће се примењивати ти закони и онда ћемо тек моћи рећи, да смо свршили овај важан посао.

Ми смо до сада имали разна законска подручја, у којима су се разни закони примењивали под разним приликама. У свим осталим гранама др-

жавне управе чиновници су се помјерали из једнога подручја у друго и како је унификација закона постепено напредовала, то је и њихова примјена доста саобразно у свим крајевима долазила до изражаја. Једино су разна судска подручја остала не мало онако, како су се затекла у часу Ослобођења и Уједињења. Оно стање, како је било тада, тако је и данас. Многи су се судски закони унифицирали, али су прилике остале исте. Те прилике, под којима се примењују јединствени закони за читаву земљу, најтеже су на подручју Апелационог суда у Сарајеву. Удружење судија Краљевине Југославије, Секција Сарајево упутила је г. Министру правде претставку, а препис те претставке послала је мени. У тој се претставци упоређује бројчано стање наших Апелационих судова у вези са бројчаним стањем становништва појединих подручја Апелационих судова. Из те упоредне статистике видимо, да на подручју Апелационог суда у Сплиту са становништвом од 620.000 долази 138 судија, а на подручју Апелационог суда у Сарајеву са становништвом од 1.900.000 долази 227 судија. Кад би био прави одмјер, онда би на подручју Апелационог суда у Сарајеву мјесто 227 судија требало да буде 414 судија, дакле требало би још 180 судија, па да се може рећи, да су судије правилно и правично распоређене у оба подручја ова два Апелациона суда. Исти се такав одмјер указује на штету Апелационог суда у Сарајеву, ако ово бројчано стање упоредимо са било којим подручјем, било кога другога Апелационог суда. Наводим, да подручје Среског суда у Коњицу (Херцеговина) броји 40.000 становника и Срески суд у Коњицу има само једнога судију. Подручје Округног суда у Котору броји исто 40.000 становника, а на том се подручју налазе 4 среска суда и окружни суд. Сваки срески суд мора имати бар по једнога судију, а сваки окружни суд мора имати бар 5 судија, јер се окружни суд не да замислити без 5 судија. На тај начин излази, да се у Среском суду у Коњицу са становништвом од 40.000 становника налази само један судија, док се на подручју Округног суда у Котору са истим бројем становника налази 9 судија.

Подручја Среских судова у Љубушком и у Имотском граниче. Љубушки је у Херцеговини, а Имотски је у Далмацији. Подручје Среског суда у Љубушком јесте по броју становника два пута веће од подручја Среског суда у Имотском, па ипак на Среском суду у Имотском постоје четири судије, док у Љубушком постоје само двојица судија. У Далмацији, дакле, два пута мањи суд, а има два пута више судија од суда у Љубушком.

Код оваквих прилика није самом унификацијом законодавства постигнут жељени циљ, јер се ето закони на подручју Апелационог суда у Сарајеву примењују уз врло тешке прилике, да врло малим бројем судија и разумљива ствар, да код судовања настаје велики застој, списи се гомилају и поједини случајеви растежу у бесконачност, а грађани не могу да брзо дођу до своје правде. Сем тога судије овако преоптерећене послом не могу да даду квалитативно оно што се од њих тражи и што би ми сви желели.

Овакво стање није од јуче, није од назад годину-две, него је то тако од Ослобођења па на овамо. Стога нико не може ни помислити, да би за овакво стање чинио одговорним било данашњег г.

Министра правде, било данашњу Владу, јер је као што рекох овакво стање још од Ослобођења па овамо, али кад ово говорим, говорим зато што имам поверења и у садашњег г. Министра правде и у садашњу Владу и говорим ово само зато, да скренем пажњу на ову, ако хоћете, неправду. Верујем, кад упирем прстом у ове неправилности, да ће ове моје речи наићи на пуно разумевање и верујем да ће се у најкраћем времену и ту створити ред.

Па и на самом подручју Апелационог суда у Сарајеву нису свагде једнаке прилике, под којима се примењују унифицирани закони. Подручје Окружног суда у Бањој Луци има око 480 хиљада становника и на том Окружном суду ради 15 судија. Подручје окружног суда у Тузли има 620.000 становника, а на овоме се суду налази само 13 судија. Дакле на мањем подручју више судија, односно на већем подручју мање судија. Ако бих упоређивао ово бројчано стање и са другим окружним судовима на подручју Апелационог суда у Сарајеву, увек би овакав омјер испао на штету окружног суда у Тузли. Можда ће когод рећи да окружни суд у Тузли, иако је врло велики, па и највећи по броју становништва, да нема велики број правних случајева, које има да расправи. Међутим ко би год тако што помислио, упућујем га на статистику Централне казнионице у Зеници, где отпаштају казну робије сви осуђеници са подручја Апелационог суда у Сарајеву. Та нам статистика каже, да сам окружни суд у Тузли алиментира ову Централну казнионицу за 35—40%, док сви остали, на броју пет, окружни судови дају у свему 55—60% осуђеника. Сам окружни суд у Тузли даје око 2% осуђеника, а свих 5 осталих окружних судова дају 3%. Већ из ових цифара види се најбоље да је овај т. ј. окружни суд у Тузли и по броју правних спорова један од највећих окружних судова. Истина сад ће се овај суд оснивањем окружног у Дервенти мало растеретити, јер ће од његова подручја отпасти 4 среска суда и то они у Маглају, Добоју, Градаццу и Босанском Шамцу, али и кад отпаду ова 4 среска суда и онда ће подручје окружног суда у Тузли остати са бројем становништва од 480.000, управо са оноликим бројем становништва, колико га сада броји подручје Окружног суда у Бањој Луци.

Стога апелирам на Г. Министра правде да при формирању Окружног суда у Дервенти не смањује број судија на Окружном суду у Тузли. Ако већ бањалучки Окружни суд са становништвом од 480.000 становника има 15 судија, то бар да се и тузланском Окружном суду стави садашњих 13 судија, јер ће тај суд и након растерећења имати подручје од 480.000 становника. Затим истичем, да ни Окружни суд у Тузли као ни Срески суд немају телефона, јер је прије пет година брисана буџетска ставка за телефон. Хтело се тиме штедети, а није се водило рачуна о томе да би таквом штедњом могла настати штета много већа од онога, што ће се тим штедети. Телефон је судовима и те како потребан, јер судови морају бити у саобраћају са другим властима, а Окружни суд и са подручним среским судовима. Увијек има хитних ствари, да се нешто хитно јави или затражи. Више пута бива да Министарство или које друго надлештво мора хитно говорити или са претседником суда или са старешином среског суда и према данашњем стању ваља ове функционере звати на јавну говори-

цу, губити време, отежавати разговор и т. д. Ту се ради о врло незнатној своти новаца, па би требало овој потреби одмах задовољити.

Исто су тако на минимум сведени буџети за огрев и светло за одржавање казнионица, за издржавање кажњеника и за остало. Ради тако редуцираних кредита трпи само судовање. Док су с једне стране послови велики а мало персонала, с друге стране ето мањкају и други услови за несметан рад. Јелне се године десило, да су због помањкања кредита за огрев морали седети по 4—5 судија у једној соби, што је свакако ометало рад. Исто се једне године догодило, да је нестало кредита за издржавање кажњеника већ у децембру. Осуђеници су долазили и пријављивали се суду, да отрпе казну, али их суд није могао примити, јер није било кредита за њихово издржавање. Људи су се враћали кући, и кад је са 1 априлом дошао нови буџет, на стотине људи позвано је, да наступе казну. Међу осуђеницима налази се највећи број земљорадника и место да су ти људи одлежали своје казне преко зиме, кад тако рећи немају никаквога посла, они су морали лежати своје казне у априлу и мају само зато, што је исцрпљена ставка за издржавање кажњеника.

Ето, ради једне маленкости, морала је да трпи народна привреда, јер су ови осуђеници морали да одлежавају казну баш у време, када је земљорадник најпотребнији својој земљи.

Напокон број је помоћног особља незнатан и пот уно недовољан. Наводим као пример срески суд у Тузли, чије је подручје велико 108.000 душа и где ради шест судија. У том се суду налазе само 4 писара, па кад се узме да судијама често требају записничари то онда ни ова четири писара не улажу све време у судској писарници. Ко позна уопште пословање код судова, одмах ће му бити јасно, да је немогуће да четири писара посвршавају послове на суду где ради шест судија. То се управо не да ни замислити и стога би била неминовна потреба да се на овоме суду поставе још четири писара.

Нијесам испитивао, али сигурно да има још судова, где овако недостаје било судија, било помоћног особља и била би потреба у општем интересу, у интересу доброг судовања тачно испитати, где што мањка, па што прије задовољити потребама.

Набацих ово неколико сугестија са жељом да би се овим недостатцима стало на крај. Данашња је Влада за ове двије и по године свога рада дјелом показала да има разумјевања за све потребе и да свим силама настоји да створи добар ред у земљи, па вјерујем да ће и овај мој апел наићи на пуно разумевање. Гласам за буџет Министарства правде. (Живо одобравање на десници.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. dr. Josip Nemeč.

Dr. Josip Nemeč: Gospodo senatori, od kad je čovek počeo da živi u društvu, počeo je i sebi donositi regule, propise, po kojima će živeti. Nema dvojbe to je bilo umesno. I tako su nastala, u najstarija vremena, običajna prava dok se čovek nije digao na viši stepen kulture i uređuje sebi svoje propise i pismenim putem, putem zakona. Prema tome, svaka država, svaki narod u sprovođenju ovoga zakonodavstva ima pred očima i stanovitu politiku. Pa i naša država, Kraljevina Jugoslavija u svome zakonodavstvu treba

da sprovodi politiku koja je identična i koja se bazira na našim temeljima, na kojima je država osnovana, a to je narodno jedinstvo. Budući da mi kao jedan narod živimo u jednoj državi, onda sama po sebi rezultira otuda i potreba da nam se donasaju jednaki zakoni za čitavu državu, za čitav naš narod. Mora se odati priznanje svima dosadašnjim vladama pa i ovoj današnjoj, da ulaže mnogo truda u taj težak posao. I kako vidimo, sve do danas veliki deo zakona je izjednačen, i mi se osećamo mnogo i mnogo lagodnije, nego pre više godina, kad sad živimo u mnogim pravnim strukama po istim zakonima — i oni na severu i oni na jugu, i oni na istoku i oni na zapadu.

Imade još nekoliko grana za koje se nije dospelo da se srede. Među njima i Trgovački zakon koji je g. Ministar pravde ovde izvoleo spomenuti, a koji je već u Senatu izglasan. A najglavniji od sviju jeste Opšti građanski zakonik. Mi se nadamo da će g. Ministar pravde uložiti sav trud da se omogući da što skorije dobijemo i ovo materijalno pravo da ga možemo primeniti po modernom procesualnom zakonu. Kad se sredi i taj opšti građanski zakonik, onda ćemo imati u celom našem životu, i na kriminalnom i na civilnom polju, jedinstven zakon i neće se moći osećati i u tome delu života nikakva razlika. A kad se provedu svi ti zakoni, onda će se zaista moći osetiti kako smo mi zaista jednaki. Vršeci taj zadatak Kraljevska vlada ispuniće svoju dužnost, svoj poziv, i narod će joj biti zahvalan. Da bi se moglo udovoljiti pravdi, treba da bude dovoljno sudova i da oni budu raspodeljeni onako kako to odgovara potrebama pojedinih krajeva, potrebama delova naroda. Mi smo maločas čuli upravo iz usta našeg poštovanog druga senatora g. Đerića kako ima velike razlike, tako da na primer u Bosni nije to onako sredeno kako bi trebalo da bude sredeno, već da je Bosna dosta zapostavljena. Ja sam to već istakao prigodom pretresa novoga Zakona o sudovima, pa i sad moram da ponovim da zaista dosadašnja organizacija nije idealna, nije dobra, jer sudovi nisu raspodeljeni tako da bismo mogli ustvrditi da su svi delovi naše države, da su svi delovi našega naroda podjednako snabdeveni sudovima. Tu će biti jedan težak zadatak Kraljevske vlade da to pitanje niveliranja privede kraju. Ali svakako potrebno je da se to učini što pre i da se taj posao kraju privede. Naročitu pažnju treba posvetiti vrhovnom sudištu, Kasacionom sudu. Svaka država nastoji da imade jedan kasacioni sud za celu zemlju, pa bila država ma koliko velika, ona hoće punim pravom da osigura jedinstveno sudovanje, da osigura da se neće pojedina sporna, nejasna, pravna pitanja rešavati u raznim područjima različito.

Jedan Kasacioni sud osiguraće pravilnu primenu zakona, jednaku primenu zakona, da se neće događati ono što se danas događa, da okružni sudovi kao prizivni sudovi, ili redoviti Apelacioni sudovi, donose po istim predmetima, po identičnim sporovima različita, a često i potpuno protuslovna rešenja. G. Ministar pravde izvestio je o nameri podizanja potrebnih zgrada. Mi svakako željno očekujemo da što pre dođe do izgradnje pravosudne palate u Beogradu kao centru naše države, koji nas centrom reprezentuje i prema vani i prema unutra, i mi smo u Odboru sa radošću pozdravili tu namisao, i nadamo se da će se ona u skorijoj budućnosti i ostvariti. Mi svi vidimo kakvo je stanje u zgradi samog Ministarstva pravde. Ta zgrada apsolutno ne odgovara današnjim potrebama i današnjim razgranatim poslovima niti dostojan-

stvu našeg velikog naroda i naše velike države. Vrlo mi je milo čuti da je g. Ministar primio intervenciju sa strane uvaženog našeg g. Predsednika Senata u pitanju sudskih zgrada u Zagrebu. I to je pitanje prešno, jer Zagreb zaista nema potrebitih zgrada, nema ih dovoljno, i to je pomanjkanje u tolikoj meri, da u Zagrebu sudije Kasacionog i Apelacionog suda nemaju svojih kancelarija, već rade kod svojih kuća. Akta se nose iz zgrada Apelacionog, odnosno Kasacionog suda pojedinim sudijama u njihove stanove, oni kod kuće izrađuju predmete i izradene predmete donose po služiteljima na sednicu. Ja mislim da će svaki uvideti da takav način uredovanja nije praktičan ni dobar, a naročito nije uputno da se mnogo i mnogo puta akta od velike materijalne a često i moralne vrednosti nose iz jedne zgrade u drugu, u veliku daljinu, gde bi se moglo desiti da bilo čijom krivnjom ili i bez ičije krivnje nestanu. Iz ovih razloga, ja i s ovog mesta uzimam slobodu da apelujem na g. Ministra pravde da nastoji prvom prigodom omogućiti da se u Zagrebu podigne potrebita zgrada, u koju bi se mogli smestiti svi sudovi. Ja mislim da će za to biti mogućnosti iz velikog investicionog zajma, kome i jeste svrha, bar jednom njegovom delu, da služi za izgrađivanje potrebitih zgrada.

Nije bolje ni sa zgradama u provinciji, u mnogim mestima. Ima mnogo i mnogo takvih zgrada, kako je to g. Ministar pravde ovde istakao, koje se moraju podupirati balvanima. Ima zgrada koje ne doliče da se u njima deli pravda. Ima još jedna vrsta zgrada koja vapije za popravkom, a to su sudski zatvori. Kod svakog okružnog suda postoji sudski zatvor, a to su tako strašne zgrade da se čovek zaista mora krstiti i čuditi kada gleda u današnje moderno vreme da zatvorenici moraju sve vreme dok su u zatvoru da provode u vlažnim sobama, bez svetla, bez zraka. O kakvoj higijeni tu nema ni govora. Nema sredstava, nema mogućnosti da se izvrše potrebne popravke. Zgrade danomice propadaju, a položaj onih koji su došli do toga da moraju u tim zgradama provoditi izvesno vreme težak je i očajan.

Poznata je rečenica da je »iusticia fundamentum regnorum« — temelj Kraljevine. Pravda drži carstvo. Ako nema pravde, uzdrimalo se je carstvo i ne može da se održi.

Za pravdu, da ona bude na svojoj visini, potrebne su sudije. Potrebno je pre svega da ih bude dovoljan broj da mogu da posvrše onaj posao koji je njima namenjen. Mi ih do sada nemamo dovoljno, jer posao od dana u dan raste, gomila se, a broj sudija ne povećava se u istom srazmeru. A osim toga te sudije nisu ni raspodeljene jednako, kako bi to odgovaralo potrebama pravosuda. Ovde je bilo govora po tome, i g. Ministar pravde je to spomenuo da imade u samom Beogradu 162 sudska pripravnika, a čitavo područje Apelacionog suda Zagreb ima 171, a Ljubljana 82. Koliko smo mogli videti, nema dvojbe da je u Beogradu veći posao nego li je u Zagrebu, ali ipak držim da nije ispravna ona statistika. (*Ministar pravde Milan Simonović*: Tačna je!) Naime ne kažem da statistika nije tačna. Ona je tačna, ali nije ispravna kao podloga po kojoj se prosuduje veličina poslova. Jer u Beogradu imate svaki čas menične tužbe na millionske svote na koju se platj ogromna taksa, a rešenje se vrlo brzo donese. (*Ministar pravde Milan Simonović*: Ali to je samo kod Sreskog suda, a kod Sreskog suda ne možete podnositi te millionske tužbe.) To je tačno, ali to nije jedino merilo, jer kako bilo da bilo, ja sma-

tram da taj srazmer od 162 samo za grad Beograd prema 171 za čitavo područje Apelacionog suda Zagreb nije ispravan. Možda bi odgovaralo prema veličini posla da srazmer bude 1:2, a koliki je taj srazmer sada, to ja ne bih mogao tačno ovde da izjavim, jer nemam za to potrebnih statističkih podataka svih onih vrsta koje bi bile potrebne da se može doneti jedan pozitivan zaključak o tom srazmeru.

Da bi sudije mogle da zadovoljavaju zahtevu koji se na njih stavlja, oni treba da budu i moralno i materijalno neovisni. Moralno će biti neovisan sudija onda, ako je on sebi svestan da je nepremestiv, da nije podvrgnut toj bojazni da će pod uplivom bilo ovog ili onog doći u položaj da zbog svoga pravoreka bude premešten iz jednog mesta u drugo. Istina je, gospodo senatori, da imade i mišljenja u sudiskim redovima da ne bi bilo loše ni da ostane premestivost sudija, jer veli pojedini sudija: dok sam ja premestiv, mogu računati na to da ću moći doći na drugo mesto koje bi mi konveniralo, dok u slučaju zagarantovanih nepremestivosti vezan sam stalno na svoje mesto. (Dr. Albert Kramer: Za premestivost su slabije kvalifikovani. Ti su kandidati za premestivost preko protekcije.) Ali, ako čovek sravni razloge i jednih i drugih držim da će dati za pravo onima koji su za nepremestivost.

Po Ustavu našem zagarantovana je nepremestivost i stalnost sudaca, ali je ista suspendovana rokom od 5 godina. I kada je rok od 5 godina izminuo, nastalo je pitanje da li ta nepremestivost nastupa automatski. I bilo je mišljenje da jeste. Međutim to mišljenje nije osnovano, jer u Ustavu ima odredba, dotle dok se ne donesu novi zakoni, ostaju stari zakoni na snazi. Prema tome je bilo potrebno, gospodo senatori, da se sudijama zagarantuje stalnost, da se donese poseban zakon koji će im tu stalnost zagarantovati. Dosađada takav zakon nije donesen. Istina je, Kraljevska vlada stoji na stanovištu respektovanja te stalnosti, Kraljevska vlada hoće da poštuje onaj princip, onaj duh koji je izložen u Ustavu, ma da još nema toga specijalnoga zakona i to je g. Ministar samim svojim predloženim finansijskim zakonom manifestovao time, što je zatražio ovlast da se stave na dispoziciju one sudije koji će postati nepotrebni za okružni sud, kad se bude delio u dva područja, da bi se mogli dirigovati na novi okružni sud. Prema tome g. Ministar stoji na stanovištu, da su sudije doista nepremestivi, pa bi bilo u redu kad bi se doneo jedan novi zakon, gdje bi se ta nepremestivost zagarantovala sudijama.

Gospodo senatori, sudijama treba, da budu na svojoj visini, obezbediti i materijalnu stranu njihovoga života. Prvi je i prvi uslov, da sudija bude materijalno neovisan, jer samo onda ako je on materijalno neovisan, možemo punim pravom tražiti od njega da bude ono što sudija treba doista da bude, da bude čist kao sunce, da bude nepristupačan bilo kakvom uplivu, koji bi mogao biti na štetu i na ugled pravde. Danas su sudije slabo plaćeni. Kaže se nema budžetske mogućnosti. Ja to dopuštam. Može biti. Biće vremena, biće prilike, pa bi bio zadatak Kraljevske vlade da nastoji da smogne sretstva, kad se budžet povećava, da se i na sudije misli, da se sudijama osigura bolja egzistencija.

Ovde hoću da napomenem jednu specijalnu potrebu sudija, a to je kupovanje knjiga, novih zakona i novih komentara. Novi zakoni, kao što je poznato, izlaze često. Komentari se pišu, a sve to treba

da se čita, treba da se studira a za sve to treba da se uzmogne nabaviti, sretstava. A kad znamo, gospodo, da sudija nije kadar da podmiri najprimitivnije potrebe čoveka, onda kako će da kupuje one knjige koje su mu potrebne. a koje su kod nas vrlo skupe. To je vrlo teško, vrlo je velika muka za sudiju kako će doći do potrebne knjige. Na sve strane se posuđuje, knjige se nose od jednoga do drugoga ali sve to nije dovoljno. Šta više, gospodo, toliko je pomanjkanje da ni pojedini sud nema svoje biblioteke, gde bi sudija našao po jedan primerak potrebne mu knjige, da mu bude pri ruci, kad mu bude trebalo.

Sudijama trebalo bi zagarantovati automatsko promaknuće. Kad izmine potrebni broj godina koje su uslov za promicanje na više mesto, trebalo bi da sudije automatski napreduju. Znam, tvrdilo se da je to malo teško, jer da ima i takvih, koji to ne zavreduju. Ja to dopuštam, gospodo senatori, dopuštam da se dogada, ima u svakom staležu i boljih i loših i srednjih. Ali ipak držim da bi se mogla donijeti jedna generalna odredba, jedna generalna mogućnost za automatsko promaknuće. A ako neko nevalja, ako nije na svome mestu, ako čini ono što ne bi smio, ili ne čini ono što bi morao činiti, tu je disciplinski postupak, postoji disciplinski sud kome se takve stvari predavaju. Onog momenta čim se netko nalazi pred disciplinskim sudom ne može da bude promaknut. Teško je, gospodo senatori, sudiji, kad on bude promaknut da mora još jednu godinu čekati na ono nekoliko dinara povišice. I tu bi trebalo da se pomogne. Kad je dobio tu moralnu zadovoljštinu da je promaknut, da ujedno bude sa onom moralnom zadovoljštinom spojena i materijalna, pa da odmah od dana imenovanja dobije i onu neznatnu povišicu koja mu pripada. Bilo bi za preporučiti, a Gospodin Ministar pravde nam je već u Finansijskom odboru obećao i mi smo uvjereni da će on to i izvršiti, da pode za dobrim primjerom Gospodina Ministra prosvete i da u pravosudnoj struci uvede tako zvane volontere. Mi imamo, gospodo senatori, velik broj apsolutenata, diplomiranih pravnik koji imadu sve kvalifikacije i ne mogu da dobiju namještenje, jer nema dovoljno raspoloživih mjesta. Ti mladići javljaju se kao volonteri kod sudova i oni vrše tu godinama besplatnu praksu. Njemu to dobro dode jer to uči u praksi i vježba, ali gospodo senatori, i državi to dobro dode. Oni obave velik dio posla te time odtirećuju starije sudce koji inače ne bi mogli da na vreme posvršavaju svoje poslove. Usluga koju ti mladići čine državi zaista je znatna, to se mora priznati. Držim da nije baš u redu da država tako velike usluge prima, a da ih apsolutno ne plaća. Držim da bi bilo posve u redu kad bi Ministarstvo pravde našlo mogućnosti, što držim da ne bi bilo tako teško, da se ti ljudi imenuju kao pripravnicivolonteri, da im se od dana imenovanja broje godine službe i da im se dade neka ošteta za njihov rad. Pošto on nije definitivni sudija, nije sudski činovnik, neće biti nepravedno da ne dobije onakvu plaću kao što dobije sudija, ali će mu svakako dobro doći jedna manja primerena pripomoć. Ima među njima mladića koji nemaju nikakvih prihoda, koji žive vanredno bjedno, a naročito oni sa strane, koji ne stanuju u mjestu u kojem se nalazi sud. To su svi oni koji su rođeni ili stanuju u mjestu gde nema suda a dolaze u najbliže mesto gdje postoji sud da tu vrše svoju praksu. Bilo bi moralno da se to učini, i ja molim Gospodina Ministra pravde da bi se tome što prije udovoljilo.

Mi imamo, gospodo senatori, nov zakon, takozvani Zakon o izvršenju i obezbeđenju. Po tom zakonu silno se množe poslovi kod Okružnih sudova, koji imaju, kao druga instancija, rešavati rekurse protiv rešenja sreskih sudova. I pošto svaki izvršenik, već samim tim što je izvršenik, stoji u teškim prilikama, jasno je da će se on braniti svim mogućim načinima od nepogoda i služiti svim mogućim kursima. Eto i to je jedan razlog koji govori za to da bi trebalo umnožiti broj sudija kod okružnih sudova. Ta izvršenja treba da obavljaju posebni izvršioc, a to su služitelji sudova. Jedna ustanova koja nije srećna, jer se ovako važni poslovi poveravaju najmanje sposobnima, tako da se često događa da ti ljudi prave haose (Glas sa leveice: Prave pazar!) — pa čak i pazar. Da vam spomenem samo jedan slučaj koji je meni poznat. Jedan, ovakav izvršilac imao je da provede popis pokretne imovine dužnikove, koja se nalazila kod trećeg ili četvrtog lica i naprosto je otišao kod tog četvrtog lica i rekao tome čoveku preko plota: ovu građu tamo ja plenim u korist toga i toga. Taj se čovek začudi. Naravno, čitav je taj akt bio poništen. A toga ima masa. Zato bi trebalo da se taj deo sudskih poslova poveri sposobnijim licima kako bi se ispravile i onemogućile ovakve greške.

Ja sam već, gospodo senatori, u Finansijskom odboru upozorio g. Ministra, pa ću sada samo kratko da kažem da bi trebalo nastojati da se pospeši postupak oko osiguranja namirnica za osuđenike, da se ne bi dešavalo da su ti ljudi u pogibelji da ostanu bez hrane. Ovim novim budžetom povisuju se sudske takse za 50%. Moje je duboko uverenje da je ovo povišenje previsok teret. G. Ministar finansija tvrdi i pravda to time da dosadanje naše takse, kad se uporede sa taksama drugih država prema valuti, nisu dovoljne i da bi trebalo da se one dovedu u sklad i da se povise. Teško je to, gospodo, mi znamo kako je svet siromašan i kako mu je teško da dođe do pravde, pa kad mora za tu pravdu platiti još 50% više, onda će mu još teže biti da dođe do pravde, a tu se osim toga nije udovoljilo principu da pravda mora biti i jeftina. Istina je na jednoj strani daju se novi sudovi da bi se pojednostinilo pristup do pravde, a sada sa ovim što se na levoj strani dalo, to se na desnoj strani oduzelo povišenjem taksa, da bi se mogli pokriti troškovi ovih sudova koji se nanovo kreiraju. Ja opetovano, mislim već treću godinu, apelujem na to da bi se izjednačile sve takse, jer mi još uvek imamo takse koje još nisu izjednačene. U Hrvatskoj postoje takozvani mesni sudovi, što odgovara otprilike nemačkim Friedensgerichte. I tamo se plaća taksa za najmanju tužbu i za postupak 30 dinara, dok se kod sreskih sudova za parnicu od 500 dinara plaća 10 dinara paušalna taksa za čitav postupak. Pa i po novom zakonu predviđene su takse za ove male postupke, ali se tvrdi da ti mesni sudovi nisu predviđeni u tom zakonu i da se kod njih mora plaćati po starom.

I tako se događa da siromašni seljak za parnicu od 10 dinara, pa i 5 dinara, mora da plati 30 dinara, dok kod sreskih sudova za 500 dinara plati paušalno 10 dinara. Mene je svaki put g. Ministar finansija upućivao na g. Ministra pravde, a g. Ministar pravde opet na g. Ministra finansija. Svaki veli da za to nije kompetentan i da mora dobiti predlog s druge strane. Međutim, ovoga puta mi smo se sporazumeli. G. Ministar pravde bio je veoma ljubazan, na čemu mu naročito zahvaljujem, pa je rekao da podnesem pretstavku i da će to pitanje rešiti. Moje je mišljenje da

se ovo ne rešava jednim zakonom, nego da se dađe jedno tumačenje Ministra pravde, pa će i mesni sudovi ubirati taksu jednoobrazno po Zakonu o taksama.

G. Ministar pravde spomenuo je i amnestiju. Bez obzira na to da li je ranije koja vlada, a ja velim nemam razloga neverovati, donela amnestiju i za štamparske krivice koje se gone po privatnoj tužbi, to nije ispravno. Iako je nastala jedna pogrešna praksa, nije ispravno da se ta pogrešna praksa nastavlja. (Dr. Albert Kramer: Dok smo mi bili nikada se to nije dogadalo!) Osnovni je princip da se apsolutno ne dira u tuđe pravo. Nikada se nije dogadalo da bi neko bio amnestiran ako bi počinio neku uvredu drugom licu. To je pravo privatnog tužioca. (Ministar pravde Milan Simonović: Toga se i sada držimo.) Jeste, ali se ne drži, kada je uvreda i kleveta počinjena štampom. Ako mene neko uvredi i uputi mi uvredljive reči, pa ma o tome niko ne znao, ja ću putem tužbe dobiti zadovoljstvo. To se ne može amnestirati, na tome stanovištu stoji i Ministarstvo pravde. Ali, ako neko u novinama napiše da sam varalica ili lopov, onda se može amnestirati. To nije pravo. Treba stati na stanovište, da ako je neko u stanju da nekoga uvredi u novinama ili to štampa, neka i snosi odgovornost, a ne da se nada da će doći 1 decembra do amnestije.

A sada, gospodo senatori, na koncu ovog mog izlaganja, hteo bih da vam iznesem nešto, za šta bi Italijani rekli: „Nel fondo della chicchera si trova lo zucchero” — „Zucker kommt zu letzt” ono što je najlepše pridržao sam za poslednje. To je, gospodo senatori, paragraf 34 Finansijskog zakona, to je amandman kojim Kraljevska vlada traži da se imanje bivše Narodne radikalne stranke zemljišno-knjižno imade preneti na Jugoslovensku radikalnu zajednicu. Celi spor nastao je u tome da se utvrdi ko je slednik bivše Narodne radikalne stranke. Jer, kako znamo, gospodo senatori, godine 1929 sve političke stranke su raspuštene i razjurenene, a onim časom čim su one razjurenene, njih je nestalo, one su umrle, one pravno ne opstoje. Tu bi sada bilo vrlo interesantno da čujete ne mišljenje, nego konstataciju jednog od osnivača te Jugoslovenske radikalne zajednice, jednoga od glavnih njenih stubova. Njegovu konstataciju šta je ta Jugoslovenska radikalna zajednica.

Ja ću vam, gospodo, čitati iz lista »Slovenec« od 12 maja 1936 godine izveštaj... (Jedan glas: Opet »Slovenec« — Veselost u dvorani.) Opet »Slovenec«. Taj nesretni »Slovenec«. Ja ću vam pročitati izveštaj o govoru Ministra g. dr. Korošca. Ministar g. dr. Korošec je ovde jednom prilikom izjavio da to nije njegov organ. Mi to moramo primiti k znanju. Ali niko neće poricati da je to organ slovenskog krila Jugoslovenske radikalne zajednice, ili ako nećete i to priznati, onda ćete priznati da je to organ koji nema razloga da nešto izjavljuje o Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici, što ne bi bilo istina, ili drugim rečima, da bi to bio list koji bi bio uperen protiv Jugoslovenske radikalne zajednice. I tako ovde u broju „Slovenca” od 12 maja 1936 god. pod naslovom: „Protiv fašizma i komunizma” Ministar dr. Korošec na sastanku od 10 maja govori ovo, upravo svršetak toga govora glasi ovako:

„Jugoslovenska radikalna zajednica ni niti stara radikalna stranka, ni pa tudi novo oživela Slovenska ljudska stranka. To je čisto nova politička organizacija. JRZ ima svoj program in zaključuje sedaj svojo organizacijsko mrežo po vsej državi. Vsi pozitivni

ljudje iz vse bivših strank so povabljeni, da se nam pridružijo, da bomo z združenimi momči delali za uresničenje programa JRZ in za blagor Kralja, naroda in domovine." (Dr. Albert Kramer: A on je kompetentan, jer je odlučujući u stranci.) Ja mislim da ste me razumeli, ako niste ja ću vam to prevesti (Glasovi: Razumeli smo.). To mi je, gospodo, vrlo milo čuti (Žagor i dobacivanje sa desnice). Ovo je vrlo važno, jer je to konstatacija najuplivišije ličnosti, one ličnosti koja odlučuje, da li će se dozvoliti osnivanje stranke ili ne, one ličnosti koja je bila organizator te stranke, ličnosti koja je bila i stub te stranke, i to tako veliki stub, da ja držim, kada bi došao jedan čovek koji bi ga kao Samson srušio, srušila bi se i čitava zgrada.

I vidite, gospodo, to je konstatacija ove najkompetentnije ličnosti, da Jugoslovenska radikalna zajednica nije slednica bivše Narodne radikalne stranke, nego da je to jedna potpuno nova tvorevina. Očito je Ministar g. Korošec, mada nije pravnik, ali kao ženijalan čovek uvideo da ne mogu mrtva pravna lica stvarati nešto, nego da to mogu stvarati samo ljudi, jer i on kaže „ljudje” bivših stranaka su stvorili ovu novu stranku.

I tako je imalo da se reši to pitanje: Ko je slednik? Pošto je stranka nestala, njezina imovina uzeta je pod nadzor upravne vlasti, upravne vlasti su je sekvistirale i stvar je bila u miru. Ali se sada desilo da je Jugoslovenska radikalna zajednica dezavuirala Ministra g. dr. Korošca i stala na stanovište da je ta Jugoslovenska radikalna zajednica ipak slednik bivše Narodne radikalne stranke, i na osnovu toga traži da se njoj prizna ova imovina.

Nastao je taj spor. Upravna vlast, t. p. Uprava grada Beograda otklonila je to rešenje od sebe, jer da ona nije nadležna da rešava pitanje zaostavštine. Stvar je prešla na Sreski sud u Beogradu ali je i on izjavio da nije nadležan, jer da on može da vodi zaostavinske rasprave samo o zaostavštinama fizičkih lica, a ne i o zaostavštinama političkih organizacija, juridičkih lica. Ispravno.

I tako je nastao sukob nadležnosti koji prema postojećim propisima imade da reši Kasacioni sud. Kasacioni sud je doneo rešenje da je za to pitanje nadležna upravna vlast i na osnovu toga je zaista Uprava za grad Beograd kao prva instancija čak rešila da je Jugoslovenska radikalna zajednica slednik bivše Narodne radikalne stranke i da prema tome njoj pripada imovina bivše stranke u vlasnost. To je tumačenje obrazložila još time da su tri stranke: bivša Narodna radikalna stranka, Slovenska ljudska stranka i Jugoslovenska muslimanska organizacija obavili fuziju i tom fuzijom stvorili novu stranku, i da su u toj stranci zastupljena u glavnom sva lica od bivših ranijih triju stranaka, i da je prema tome posve prirodno da je Jugoslovenska radikalna zajednica slednik bivše Narodne radikalne stranke.

Ja, gospodo senatori, prelazim preko pitanja da li je pravno moguće da pravno lice koga nema, politička stranka, koja je usled rasturanja umrla, da li ona može učiniti i koji pravno odlučni akt, da li može da obrazuje fuziju. Ja preko toga prelazim, jer je to pitanje rešio Vrhovni upravni sud, Državni savet, do koga je ta stvar došla povodom rekursa Ace Stanojevića na Ministra unutrašnjih dela, koji je potvrdio rešenje prve instancije i povodom tužbe na Državni savet, pa je Državni savet to potvrdio i time to pitanje rešio. (Ministar pravde Milan Simonović: Dura

lex sed lex!) Ja to znam, presuda to je jedan zakon za stranku i ja mu se pokoravam, ja nemam ništa protiv toga. Ja primam lojalno do znanja da je taj spor rešen po kompetentnom forumu (Ministar pravde Milan Simonović: Po pozitivnom zakonu!) i da imovina Narodne radikalne stranke ima pripasti Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici.

Ali je sada nastala druga poteškoća. Ta presuda nije dovoljna da se s njom dode pred Sreski sud koji vodi zemljišne knjige, jer ta imovina upisana je na ime Narodne radikalne stranke kao vlasnice, kao sopstvenice, a prenos u zemljišnim knjigama može sud da dozvoli samo onda, ako se ima u propisanoj formi izdana isprava kojom dosadanji vlasnik dozvoljava, daje privolu, da se njegova svojina prenese na drugo lice. Ili ako sopstvenik takvu ispravu neće da da, onda onaj koji drži da imade pravo na tu imovinu diže tužbu kod redovnog suda i traži da taj sud izreče presudu da je ta imovina vlasnost onoga koji je traži, a to je Jugoslovenska radikalna zajednica, i da izda ispravu kojom se omogućuje prenos u zemljišnim knjigama, a ako joj ne bi izdao, da takovu ispravu zamenjuje presuda.

Pa tu se moramo pitati, gospodo senatori, zašto Jugoslovenska radikalna zajednica nije poslala tim redovno propisanim putem, zašto nije digla takvu tužbu i na potpuno legalan način prenela tu imovinu na sebe. Presuda Drž. saveta bila je jedan prejudic da je to njezino. I moramo se pitati, zašto se ona nije tom presudom poslužila? (Ministar pravde Milan Simonović: Premisa je netačna pa onda su i zaključci netačni, jer to što ste kazali o ispravi nije tačno. Isprava ne mora da sadrži samo to da bivši vlasnik treba da prenese. Isprava je samo valjani pravni osnov, a on je predložen u Građanskom zakonu.) On mora da da svoju privolu. (Ministar pravde Milan Simonović: Ne, ne!) Ako neće da respektuje pravni posao, iz koga rezultira dužnost da im izda ispravu, onda ga treba na to prisiliti sudom. Kako velim, gospodo senatori, pitam se: zašto nije išla tim putem Jugoslovenska radikalna zajednica? Tu su samo dve mogućnosti: ili se nije nadala, nije se oslonila u svoje pravo, pa je držala da ona presuda upravnih vlasti ipak neće sudu biti dovoljna, pa se bojala da ne izgubi proces, što ne bi bilo ugodno sa obzirom na prestiž, ili ako to nije, ako je bila uverena, da će proces dobiti, onda taj njezin postupak, da nije išla na sud, ne može značiti drugo, nego da je htela da uštedi taksu. Jer tužiti na izdanje isprave za ovako veliku imovinu, kao što je ova, znači da bi trebalo platiti taksu za tužbu, taksu za raspravu, taksu za presudu.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim Vas, gospodine senatore, vreme je odmaklo, izvolite završiti.

Dr. Josip Nemeć: Molim Vas, Gospodine Pretsedniče, sad ću završiti.

Jedno je od toga dvoga samo moguće, a ja mislim da nijedno ni drugo nije ispravno. Bilo bi ispravno samo onda, vidite, gospodo, kad bi Jugoslovenska radikalna zajednica imala te snage, da stupi na jednu visinu i da veli: neću ja da ovakav jedan potpuno privatno-pravne naravi spor rešavam zakonom. Jer se zakonom rešavaju sva pitanja iste vrste generalno, a ne za Petra ili Pavla, nego Petar i Pavle će na osnovu generalne zakonske ustanove tražiti realizovanje svoga prava. (Dr. Albert Kramer: Svuda u kulturnim zemljama!) Svuda. Ovo je zaista jedan

unikum, da se jedan potpuno privatno-pravni spor između dve osobe rešava zakonom. Velim, Jugoslovenska radikalna zajednica pokazala bi se na visini onda, kad bi ona popunila prazninu, koja je nastala time, što niti je bivša Narodna radikalna stranka imala u svome statutu odredbu, šta će biti sa njezinom imovinom, kad ona prestaje opstojati ili po odluci svojoj ili raspustom po odluci vlasti, i što nema takve ustanove u Zakonu o zboru i dogovoru o tome, šta će biti sa imovinom političke stranke koja je prestala opstojati. Tu prazninu trebala je Jugoslovenska radikalna zajednica popuniti time, da preko svoje vlade donese zakonski predlog, kojim bi se normiralo šta ima biti u takvom slučaju sa imovinom bivše umrle nestale političke stranke. Naravno, da takav zakon ne bi mogao glasiti, da sve imovine svih bivših stranaka imaju pripasti Jugoslovenskoj radikalnoj stranci, nego bi trebalo da se odredi neki drugi malo veći cilj; a to bi bila država ili tako nešto. (Glas sa desnice: JNS!) Da je htela JNS ona bi sprovela to amandmanom kao vi. Ali JNS nije takva. Njoj nije stalo do tuđe imovine. Mi smo siromasi, jesmo i ostaćemo.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim Vas, gospodine senatore, da završite.

Dr. Josip Nemeć (nastavlja): Ja mislim da to sporno pitanje bezuvjetno postoji. Sporno pitanje trebalo je rešiti na takav način, da se donese nov zakon, kojim bi se odredilo da imovina bivše stranke, koja bude raspuštena ili sama zaključi svoj razlaz, imade pripisati sirotinjskoj kasi opštine gde stranka imade sedište. I da je tako učinila Radikalna zajednica, onda bi rekli da je na visini, a ovako, ako ništa drugo, taj amandman mora da pobudi u nama savest da ne damo mogućnosti da se to sprovede. I stoga glasam protiv toga predloga. (Odobrovanje na levici).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. Krsta Radovanović.

Krsta Radovanović: Gospodo senatori, ja ћu otpočeti svoju reč poznatom narodnom izrekom: „Правда држи земљу и градове“, којом је народ окарактерисао важност правде као основице друштва и друштвеног поретка.

Инструменти за постигнуће овог циља су: законодавство које одговара појимању народном, у вези са његовом културом, економским и другим приликама; и друго, организација установа за примену закона.

Господо сенатори, позната је истина да нас је ослобођење и уједињење затекло са шест разних подручја са разним законима, па то стање може се рећи да донекле и данас траје. Прва брига у овом погледу била је да се све законодавство, а нарочито судско, изједначи за целу територију наше отаџбине и на тај начин да се утру трагови несретне прошлости и спроведе принцип да су сви грађани пред законом једнаки. Јер један народ у јединственој држави мора имати и јединствено законодавство. Ова примордијална дужност била је пренебрегнута тако, да нажалост и после двадесет година по уједињењу и заједничком животу нисмо успели да изједначимо не само све законодавство, већ и оно чисто судско. Интересантно је, а неће бити на одмет, да овом приликом констатујемо непобитну чињеницу да је изједначење закона готово и искључиво било за владе шестојануарског режима; остали режими се не могу у овом погледу похвалити, а нарочито данашњи, чија је, изгледа, сврха ликвидација шестојануарског ре-

жима, још мање се може у том погледу похвалити. Он за све време од две и по године није успео да донесе ни један закон, сем једног дела Трговачког законика и једног од најреакционарних, фамозни Закон о иступима, који додуше, чами у прашини овога дома до појаве светлости дана. Данашња влада не само да у овом погледу није ништа урадила, већ се оглушила и о своју дужност на коју је позвана земаљским Уставом. Она је била дужна да по Уставу до 3 септембра 1936 године донесе закон о судијама по коме ће се увести у живот принципи Уставом предвиђени о овој материји — независност и сталност судија, као и да се по том закону изврши избор и постављење судија, али она не само да то није учинила до одређеног рока, већ то неће да учини ни сада.

Недоношењем овог закона Краљевска влада је пре свега погазила Устав, али је себи зато створила могућност да избор и постављење судија изврши по својој вољи, онако како конвенира њеним страначким интересима, а на штету правде и општих народних интереса. То је једно; а друго пуштала је гласове да судијске независности и сталности нема, не постоји, и ако су одредбе Устава које говоре о тој независности и сталности ступиле на снагу 3 септембра 1936 године, с обзиром, вели, на одредбе из прелазних наређења Устава по коме сви постојећи закони остају на снази док се редовним путем не измене и укину, па, разуме се, ту судбину дели и постојећи закон о судијама. Краљевска влада је ово лансирала свакојачко у жељи да одржава једно стање за које се може рећи, и постоји и не постоји независност и сталност судијска. Овој независности у овом погледу, свакојачко, био је циљ да држи вечито Дамоклов мач над главама судија т. ј. да се према судијама могу примењивати све оштрице из Закона о чиновницима, ако не буду послушни према владиним наредбама. Уосталом, господо сенатори, овакво схватање о независности и сталности судија потврђује нам и сам г. Министар правде у свом експозеу речима: „Ја сам за ово пет месеци дао довољно доказа да сам дубоко поштовао и независност и сталност судија. Ја, господо, на то нисам посегао и немам намеру да на то посегнем“.

Краљевска влада не може се бранити ни тиме да није имала времена да овај посао обави, јер је она затекла готов пројект закона о судијама израђен од стручњака-професора универзитета и судија највиших судова, те је несумњиво могла да овај закон спроведе кроз законодавно тело у року Уставом одређеном. Господин Министар правде у своме експозеу такође констатује ову чињеницу т. ј. да је затекао готов пројекат али да се у „основи“ није могао да сложи с њим са ових разлога: 1) Што би се повећао финансијски ефекат повећањем награда судијама; а међутим, решење овога питања није у његовој моћи, већ Министра финансија и Министарског савета; то, вели, није могуће извршити за сада кад је овај буџет повећан за 1270 милиона и да су пре неколико месеци повећани чиновницима додатци на скупћу за око 200 милиона, па разуме се и судијама. Ови разлози, г. Министра, по мом мишљењу не могу да издрже критику прво стога што чиновницима нису повећани додаци, већ су им враћени укинута и то једним делом, па је и то имало супротног дејства, јер су намирнице због овог повишења скочиле, те од

тога чиновници нису имали никакве користи. Друго, кад је могло да се буџет повећа за 1.270 милиона могла је несумњиво да се одвоји која десетина милиона и за овај циљ. Али је најслабији аргумент г. Министра да се судијама не могу повећати награде нарочито због тога што би требало повећати и свима осталим чиновницима са факултетским квалификацијама. Пре свега заборавља се чињеница да повећање награда судијама није само њихов интерес већ на против то је првокласни интерес службе коју врше и деликатност њихова положаја, што није случај код осталих чиновника, који могу имати чак и приватне зараде а судије не, јер им је то законом забрањено. 2) Што се у поменутом пројекту, вели г. Министар, предвиђа аутоматско напредовање судија, а међутим, Закон о чиновницима ово не предвиђа, те и због тога не може правити изузетак за судије, а сем тога да је изгубио и вољу на аутоматско напредовање, јер су га дегутирале извесни случајеви самовоље и очевидно гажење закона од стране извесних судија, а нарочито они приликом сенаторских избора. Пре свега г. Министар поједине случајеве једног малог броја судија уопштава на целокупни судијски кадар. Тврдим, а држим да ме г. Министар неће и не може демантовати, да су наше судије у огромној већини потпуно дорасли своје деликатном положају, да су спремни и савесни и да своју дужност врше на корист државе и нације. Не поричем да у судијском кадру има судија који не заслужују да заузму деликатан положај једног судије ни по спремности ни по својим моралним квалификацијама, али зато, понављам ове случајеве не треба уопштавати. Потпуно је на свом месту када се г. Министар револтира и неће да унапреди претседника суда коме је један зликовац осуђен на смрт двапута бежао, као и кад оптужује колегијум једног окружног суда што је погазио закон приликом прошлих сенатских избора. Слажући се са г. Министром да треба гонити и то немилосрдно све судије које се огреше о закон и углед судијског звања, ја сам слободан да му скренем пажњу, да се не поступа у свима случајевима, у овом погледу једнако. (**Иван Пуцељ:** Господине Претседниче, г. Министар не слуша!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Моја је ствар да одржавам ред. (**Иван Пуцељ:** Јесте! Али Ви пазите само кад сам ја у питању!)

Крста Радовановић (наставља): Кад су у питању припадници партије којој г. Министар припада они не само да се не гоне, већ се на против награђују па чак и одликују. Ево вам еклатантних примера за ово.

У Среском суду у Нишу старешина је судија г. Боривоје П. Димитријевић, који је по партијској карти ваш пријатељ. (**Министар правде Милан Симоновић:** Тражио је прелаз!) Молим, молим саслушајте ме! Ја нисам за то знао! По обавештењима која имам он је харангирао за време борбе око Конкордата у Нишу једну црквену литију на челу које су били три архијереја и да је том приликом изазвао тучу у којој је и он добио своје. Али без обзира на ово он је од својих другова судија квалификован као недостојан, — јер су га његове колеге, све судије нишких судова искључиле из редова судијског удружења. Ето, овај и овакав судија и данас заузима не само судијски већ и старешински положај, и против њега није поведен ни

дисциплински ни кривични поступак, већ је на против одликован орденom. Ја нисам знао да он иде. (**Министар правде Милан Симоновић:** Јесте, иде!) Али он је одликован, господо сенатори.

Други пример. У Окружном суду у Неготину судија је г. Јован Николић. Тај господин кажњен је дисциплински десетодневном платом због повреде угледа судијског реда и дужности своје службе у прошлој години, зато што је недостојно вређао и физички покушао напасти једног свог колегу у службеној дужности, јер овај није хтео прићи његовом мишљењу у извесном грађанском спору, као и зато што је интервенисао код истражног судије по извесном кривичном предмету, те се тако онемогућио да суди ову ствар. Овај господин и поред овога има масу других кривица које ја не могу овде изнети из обзира према струци у којој сам ја провео 40 година, али су ове кривице г. Министру познате, јер о томе постоје акта у повереном му Министарству. Ево тај и такав судија који је кажњаван и који има још масу кривица, ту скоро је унапређен групом, али зато има партијску карту ЈРЗ, те му због тога нико не сме нити штогод може. По обавештењима он ће ових дана бити постављен и за управника казненог завода, јер, вели, партија мора да му се одужи за рад на њеном организовању.

Господо сенатори, као што сте видели из ових примера, у судовима има доста и ако малени број судија које не заслужују да заузимају тако деликатан положај као што је положај судије, али што их и колико има у судовима главна и једина кривица је до Краљевске владе што није хтела да благовремено донесе Закон о судијама, у коме би се несумњиво предвидео и начин избора и постављање судија, па би се на тај начин, истина, одузела могућност Краљевске владе да она сама врши избор онако како њој конвенира, већ би се избор вршио онако како захтевају државни интереси. У овом случају не би могле ући непожељне судије у судове, или би их било бар у таквој мањини да се не би не примећивале.

Господо сенатори, једини је спас да се ова појава сузбије и евентуално судови очисте од оваквих непожељних судија, доношење што пре закона о судијама, којим ће се судије заштитити од наредба управних власти, а материјално обезбеђени посветити својој дужности. Без овога нема нити може бити истинске правде, а наш народ није заслужио овакву судбину.

Господо сенатори, поред независности и сталности судија потребно је темељно и солидно устројство судова. Како је ово питање готово већ решено и како су уведени једнообразни судови на целокупној територији, то се готово у овом погледу нема шта приговорити, сем што се тиче установљења јединственог Касационог суда. Пошто су изједначени поступци, а скоро и целокупно судско законодавство, то би требало што пре установити и овај суд, јер је он за изрицање правде од есенцијалног значаја. Правилна примена закона не може се ни замислити без јединственог Касационог суда, јер је он тај који треба да контролише да се закони једнообразно примењују на целој територији. Од коликог је значаја установа овога суда, једва је потребно и поменути. Тек преко њега може се постићи принцип да су сви грађани ове државе пред законом једнаки. Установљењем овога

суда престала би повика да се закони не примењују подједнако у појединим подручјима.

Господо сенатори, сматрам за потребно да на завршетку овог свог говора кажем неколико речи и о одредбама Финансијског закона, које се односе на Министарство правде. Тако: §-ом 33 тач. 3 предвиђа се: „На случај укидања кога од редовних судова или издвајања једног дела подручја једног од њих, ставиће се на расположење све судије дотичног суда само ради премештаја у који од нових судова”.

Овом одредбом, господо сенатори, задан је и последњи ударац независности и сталности судија; али је она у духу и интенцијама данашње Владе. (Министар правде **Милан Симоновић**: То није тачно! Баш је обратно!) То је преседан, г. Министре. Ви можете сутра другим амандманом да све судије ставите на расположење. То не сме да се ради, ако постоји сталност и независност судија. (Министар правде **Милан Симоновић**: Одговорићу!)

Ми смо пре неколико дана овде, у овом Дому, усвојили Закон о установљењу нових окружних и среских судова, који тангирају највише предратну Србију, и у томе Закону нема ни помена да се судије дотичних судова могу стављати на расположење. Међутим, у последњем тренутку, у Народној скупштини убачен је овај амандман у Финансијски закон, да би се непожељне судије Краљевској влади могле премештати или евентуално принудити да се упишу у ЈРЗ. Та судбина задесиће у овој години готово све судије окружних судова у предратној Србији, а и у идућој години и судије среских судова. (Министар правде **Милан Симоновић**: Није тачно! Реч је само о судовима чија се територијална надлежност мења!) Не мења се само за ужички и крушевачки суд и крагујевачки, а за све друге судове се мења. Према томе, то важи за све судије тих судова. (Министар правде **Милан Симоновић**: Не мења се за судове у Крушевцу, Ваљево и Шапцу.) Мења се за Лозницу. (Министар правде **Милан Симоновић**: За Лозницу да!) Према томе, све судије окружних судова у предратној Србији иду ове године на расположење. То је један марифетлук. Извините ме за тај непарламентарни израз.

Ово је не само брутално гажење Устава, већ се ствара један беспримеран преседан за будуће, који ће погодити једнога дана и остале судије. Сад је потпуно разумљиво зашто данашња Влада не доноси Закон о судијама, јер је она овим потврдила да није за судску независност и сталност, већ да је противу ове уставне установе.

Друго, §-ом 34 истог Закона наређује се Среском суду за град Београд да изврши пренос некретности са бивше Народне радикалне странке на владајућу странку ЈРЗ, а у смислу пресуде Државног савета. Реч је о имању званом „Париз”.

Господо сенатори, овај исти амандман ова иста Влада била је полнела пре две године, и тада га је овај исти Дом одбацио са мотивацијом да се приватно-правни односи не могу регулисавати Финансијским законом, односно амандманом у њему, већ да се ти односи могу регулисавати само законом. Тај исти разлог постоји и сада. (Др. **Алберт Крамер**: Ви сте, г. Министре, били аутор те мотивације!)

Из докумената по овој правној ствари могу

се констатовати ове чињенице: из решења Управе града Београда II бр. 8889/37, које је одобрило и Министарство унутрашњих послова решењем својим III бр. 14689, и пресуде Државног савета од 12 октобра 1937 год. бр. 21090/37 види се, да је основ тужбе — споро скидање старатељства са имовине бив. Народне радикалне странке и предаје исте ЈРЗ, дакле расправљено је једно чисто фактичко стање, а не правно, што уосталом није могло другојачије ни бити, пошто у надлежност ових помених власти спада расправа овог фактичког питања. Да се ове одлуке по овој правној ствари имају овако разумети, најбољи је доказ што Срески суд, на захтев ЈРЗ, није хтео да изврши пренос на основу ових докумената — одлука, јер оне нису расправљале нити су могле расправљати о праву својине, већ само о једном фактичком стању — државини.

Суд је несумњиво поступио правилно и у духу постојећих закона.

Кад се успех према овоме није могао да постигне редовним путем, онда се прибегава недопуштеним начином да се то фактичко стање претвори у правно. Наређује се путем амандмана среском суду да без обзира на постојеће законе изврши овај пренос по праву силе, по оној народној: „већина смо па нам се тако може”. Све се ово ради стога, што се зна да се путем редовним — законским не може бесправно одузети туђа имовина. За све грађане ове земље вреде постојећи закони и они се морају по њима управљати и своје приватно правне односе по њима регулисавати, само ово не вреди за ЈРЗ. Она је изнад закона.

Господо сенатори, овим амандманом по мом мишљењу не одузима се имање од бивше Радикалне странке, јер је она престала да постоји, растурена је (по чл. 6 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави), већ од државе односно народа којој је ово имање припало онога часа кад је престала и растурена Народна радикална странка по сили прописа § 530 Грађанског законика, који стицулира да заоставша имовина кад нема наследника припада држави — народу, што је овде случај. (Др. **Јосип Немец**: Аналогија). Да, аналогија, јер Државни савет сматра да је Радикална странка умрла. У првом реду долазе њени наследници. Како она нема наследника онда долази држава, ЈРЗ нема никакве везе са бившом Радикалном странком.

Из свега овога излази да ЈРЗ узурпацијом власти одузима од народа једну имовину од преко 10 милиона динара да би удовољила својим партијским циљевима. Мислим да је овај преседан јединствен у правно уређеним државама, сем большевичке Русије, и веома опасан, јер се сутра може осветити другима. На пример господин Министар Драгиша Цветковић купио је кућу овде у Београду и сутра кад сиђе с власти доноси се амандман да му се та кућа одузима, јер ју је купио за време свога министровања.

Не, господо, тргните се у последњем тренутку и докажимо да смо правна држава.

Са свега изложеног ја ћу гласати против буџета. (Олобраване на левици).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator gospodin dr. Albert Kramer.

Dr. Albert Kramer: Ja ću, gospodo senatori, gledati da budem što kraći i da se zadržim samo na ne-

kim glavnim pitanjima, o kojima smatram da je potrebno da govorim. Kaže se da je „iustitia fundamentum regnorum” — a ja sam već u Finansijskom odboru rekao, da tomé principu mi dajemo počast za pravo samo time, što stavljamo Ministarstvo pravde kao prvi resor u našu budžetsku raspravu. U drugim pogledima taj je resor kod nas potpuno zapostavljen i zauzima jedan vrlo slab i rdav položaj. U prvom redu slabe plaće sudija a stanje sudskih zgrada je takvo da je to škandal. U dvadesetgodisnjici države mi nemamo u Beogradu sudske palate i vi znate gde i u kojim prostorijama se izriču presude, kako radi Kasacija u Beogradu, kako pak u Zagrebu. To su stvari, o kojima je ženantno javno govoriti.

Kad pogledamo naše sudije kod kakve rasprave u sudskom kolegijumu žalimo da se od strane države tako malo daje na vanjski autoritet. Čovek bi imao stotinu razloga da sa obe ruke glasa za budžet Ministarstva pravde, kad ne bi bilo stvari koje nam onemogućuju da votiramo g. Ministru njegov proračun.

O amnestiji kolega Nemeć kazao je nekoliko reči. Ja ću reći da se ponosim time, da dok je bila stranka kojoj imam čast pripadati na vladi nijedna amnestija nije bila takova kakova se sada provada. Prva je bila 1929 godine u avgustu kad je režim hteo da izvrši jedno raščišćenje. O tom sada neću govoriti. Drugi je slučaj bio, kad smo mi sišli s vlade, pa je došla jedna druga kombinacija. To se nas ne tiče. Ali sada, gospodo, to je postala normalna institucija. Te famozne amnestije se ponavljaju svake godine. Svako koji kleveće u novinama, zna da će doći 1 decembar i da će biti amnestiran. Što više, opazili smo da se i postupci tako udešavaju ako tužiš radi klevete ili uvrede, onda se istraga tako dugo odugovlači dok ne dođe taj datum 1 decembar, pa onda klevetnik bude amnestiran, a tužitelj mora da plati sudske troškove. Ja mislim, gospodo, to je u glavnom upliv jedne izvesne grupe, koja se — moglo bi se reći — u svojim novinama zanatski bavi sa klevetanjem protivnika. Najinteresantnije je, da je „Slovenec” imao lane 37 ovakovih tužbi. Možemo si onda misliti zašto je ta amnestija došla. Cenzura, a to je u vezi sa ovom amnestijom, čak zabranjuje da možete da se protiv klevete branite ispravkama, na što imate po zakonu pravo. Dešavaju se slučajevi, da me novine oklevetaju. Ja ne mogu odgovoriti u nacionalnim novinama, jer cenzura to zabranjuje. Ja se poslužim drugim putem. Napišem i uputim je preko suda. Ali cenzura i takvu ispravku uzapti. Tu Vi možete, Gospodine Ministre, da poradite da se pravilno i po zakonu postupa. (*Ministar pravde Milan Simonović*: Nije mi javljen nijedan slučaj.) Nije javljen? Znae mi smo se odučili da »javljamo« jer to ostaje bez efekta.

Ja hoću da se naročito zadržim na pitanju crkvenog prireza. Hteo bih sa nekoliko reči da odgovorim g. Ministru na njegovu motivaciju koja, gospodo, nije tačna. U katoličkoj crkvi, — ja to govorim sasvim objektivno — vlada jedan vrlo zaoštren kapitalistički socijalni red. Ima mnoštvo siromašnih kapelana i župnika koji žive bednim životom, a ima vrlo mnogo, debljih parohija, i velikih beneficija koje davaju svojim uživačima velike prihode i stvaraju bogate ljude. Pre svega bila bi dužnost i crkve same da po načelu izjednačenja braće malo uredi tu veliku razliku između jednih koji dobivaju mnogo i drugih koji dobivaju malo. Ali to nije stvar Ministra pravde.

Naša država daje crkvama subvenciju. Pravoslavna crkva dobiva po budžetu 38 miliona dinara za pri-

bližno 7 miliona njezinih vernika, a katolička crkva 27 miliona za približno 5 miliona dvesta do trista tisuća njenih vernika. Prema tome, gospodo, ne možemo da kažemo da tu nema ravnopravnosti. Ja bih skoro rekao da je katolički procent bolji, ili barem jednak. U koliko se tiče daljnjih troškova i potreba za crkveni život i njegove funkcionere, g. Ministar ima pravo. Sve crkve, mislim osim staro-katoličke, dobivale su dosada pravo raspisivanja crkvenog prireza, pa su prema tome pravoslavnoj crkvi odobrena tri prireza: parohijski, eparhiski i patrijaršijski. Parohijski, sa doprinosima koji nisu stalni, koji se samo onda zahtevaju kad u parohiji nastane neka naročita materijalna potreba za neku crkvenu zgradu itd. Drugi je eparhiski. G. Ministar pravde je nama rekao da taj prirez ne iznosi više od 1—2%. Treći prirez, patrijaršijski iznosi 10%. (*Ministar pravde Milan Simonović*: A možda i više.) Možda i više, ali sada iznosi oko 10%. Kako je to na katoličkoj strani, gospodo? Mi imamo za materijalne izdatke crkve zakon, po komé se u bivšim austrijskim krajevima materijalni izdaci crkve određuju po takozvanom konkurentskom postupku uz saradnju poreskih obveznika u dotičnoj parohiji; utvrdi se potreba, razreže se trošak. To je u pogledu materijalnih izdataka. U pogledu ličnih izdataka država daje nešto malo za niže sveštenstvo. To niže sveštenstvo dobija za mise i razne druge službe poklone, a ima i obligatorni doprinos sa strane vernika u formi takozvanog bira. To je sve vrlo neuređeno i nije dobro.

U svoje vreme naša država je već pokušavala da pitanje izdržavanja nižeg sveštenstva katoličke crkve uredi sa svoje strane generalno jednim zakonom i da sveštenstvu osigura državne plate. Ali crkveni krugovi su tu ponudu odbili. Oni nisu hteli da se država direktno meša u materijalno stanje katoličkog sveštenstva, jer bi se onda moglo dogoditi da ono u nekoliko slobodnije diše prema poglavarima. (*Ministar pravde Milan Simonović*: Nijedna crkva to nije htela.) Jeste, i to treba da se primi. Gospodo, kad je to sve tako i kad je pitanje materijalnih prihoda katoličke crkve, u koliko oni nisu pokriveni subvencijom, u koliko nisu pokriveni njenom imovinom, i birom i u koliko niže sveštenstvo nema onih katehetskih nagrada, kad se to hoće urediti sa jednim crkvenim prirezom, onda niko pravedan ne može imati protiv toga ništa. Mi smo u Finansijskom zakonu taj princip primili, ali smo difikultirali način kako se uvodi taj prirez. Fakat je da se u tom amandmanu, u toj zakonskoj odredbi, ne stvaraju ni garancije za to, kako će se određivati potrebe u pojedinim parohijama, i kako će se prihodi trošiti.

G. Ministar kaže, da to nije zadatak vlade i da vlada ne može da se meša u crkvenu stvar. Zašto ne može? Kad mi imamo zakon o tom kako se čak razrezuje jedan crkveni porez za renoviranje nekog župskog stana, zašto onda ne bi mogli stvoriti zakonske garancije i kontrolu u jednoj odredbi koja uvodi teško opterećenje naroda. (*Ministar pravde Milan Simonović*: Ni po Zakonu Srpsko pravoslavne crkve ni po Zakonu o organizaciji muslimanske veroispovesti, država nije sebi pridržala tih prava, pa ni prema katolicima.)

U Srpsko-pravoslavnoj crkvi ima direktna saradnja naroda i narod odlučuje kakva će se visina toga prireza odrediti. U katoličkoj crkvi imaćemo sada — i zbog toga se ja kao katolik u interesu vere i crkvenih protiv te odredbe, — pun poreski suverenitet

g. župnika. Štogaod on bude našao da je potrebno, pa bilo to za sebe i njegovog kapelana ili za zgradu parohijsku, tako će biti i niko neće imati prava da u tu odredbu župnika dira. Niko neće imati prava da kontroliše da li je taj novac u punom iznosu bio upotrebljen za ono, zbog čega je prirez raspisan. To je jedna ogromna razlika. Da su stvorene garancije i kontrola, nama bi bilo lako da za taj amandman glasamo.

U pogledu visine prireza nije sasvim tako kako to g. Ministar pretstavlja, Katolički crkveni prirez nije jednak pravoslavnom. G. Ministar kaže da pravoslavna crkva ima tri prireza, a katolička samo dva. Jest, ali kod pravoslavnih prvi prirez, parohijski, uopšte nije normalna institucija. On dolazi u obzir samo u izvanrednim vremenima. Eparhijski iznosi samo 1—2%, a treći prirez, patrijaršijski, iznosi 10%. Kod nas katolika najmanji prirez sa kojim župnik raspolaže je 10%, a eparhijski, da tako rečem, odnosno biskupski 10%. Medutim, župnik može odrediti i veći prirez, naravno samo po odobrenju Ministra finansija. (*Ministar pravde Milan Simonović*: To nije tačno.) Ja sam hteo da ovim postavim načisto to pitanje, kako se ne bi prebacilo da glasamo protiv jedne odredbe, iz nekih motiva koji izviru iz neprijateljstva prema crkvi. Ja glasam protiv, jer se bojim i samih posledica koje će nastati iz takvog odnosa između crkve i njenih vernika.

Moji prijatelji g. dr. Nemeč i g. Krsta Radovanović govorili su o pitanju sudijskog zakona, pa se njihovim željama i zahtevima priključujem. Smatram da je dužnost ove Vlade da što pre pristupi uvođenju sudijskog zakona. Gospodo, 3 septembra 1936 godine istekao je rok, odnosno prošlo je 5 godina za koje je vreme bila suspendovana sudijska stalnost. Ali je u Ustavu određeno da se u pogledu sudijske stalnosti ima izdati poseban zakon. Postoji i reč g. Predsednika Kraljevske vlade, koji je još u septembru 1935 godine svečano na kongresu jugoslovenskih pravnikâ, mislim u Novom Sadu, izjavio da Vlada preuzima na sebe dužnost da još pre 3 septembra 1936 godine donese novi Zakon o sudijama. U vezi s tim ja bih upozorio g. Ministra još na jednu drugu nepravdu prema sudijama. Postoji jedna anomalija da starešina Srepskog suda može da avanzuje do III grupe, dok njegov kolega iz okružnog suda, (*Ministar pravde Milan Simonović*: Ima da čeka 60 godina starosti!)... koji je kao funkcioner stariji od njega ne može da dođe do III grupe, nego ostaje u IV grupi. Čovek bi mogao očekivati da će Ministarstvo pravde odavno raspraviti ovu stvar. Ja upozoravam g. Ministra na ovu činjenicu.

Moram isto tako pomenuti da sam zahvalan g. Ministru, što je ove godine u Finansijski zakon uneo ovlašćenje da se kod stražara kaznenih zavoda ublaže neizdržljive prilike, a ja bih dodao i u sudskim zatvorima. Stoga molim g. Ministra da u tome pogledu zahtevima i molbama tih organizacija izide u susret.

Na kraju bih molio i za egzekutore. Nije to simpatična struka. (*Ministar pravde Milan Simonović*: Sigurno!) Novim izvršnim zakonom prinudeni smo da organizujemo jedan dobro vaspitan i inteligentan kadar sudijskih egzekutora. Čujem kako se kubure sudovi na primer u Srbiji sa ovim pitanjem. Stoga pozdravljam predviđenje posebnih kredita za postavljanje sudijskih zvaničnika, ali upozoravam g. Ministra da je, prema odredbama Finansijskog zakona od

lanjske ili preklanjske godine, zabranjeno nameštanje egzekutora zvaničnika.

Formiranje jednoga stalnog kadra zvaničnika to bi bila jedna apsolutno potrebna i ispravna stvar (*Ministar pravde Milan Simonović*: Ja sam postavio nekih stotinu diplomiranih pravnikâ za zvaničnike-dnevničare.)

Na kraju, gospodo, još jedna molba za naš juridički naraštaj, a koji je već izneo prijatelj g. Nemeč a kojoj se i ja priključujem. Gospodo, ako ima stvarne mogućnosti da se zaposli makar i sa najmanjom platom taj sudski pravnički naraštaj, onda ćemo mi zbilja uspeti da jedan veliki deo naše mlade generacije ne oteramo u redove onih koji su najmanje podnesni za državni poredak i društvo u našoj zemlji, i zato bih ja g. Ministru preporučio da se usvoji da Ministar može uzimati za tu službu te pripravnike volontere. Time sam ja završio. (Odobranje na levici).

Potpredsednik dr. Đura Kotur: Ima reč Gospodin Ministar pravde.

Министар правде Милан Симоновић: Ја сам, господо, хтео само да се осврнем на две напомене, једну коју је учинио колега г. Немец, а другу г. Крста Радовановић.

Господин Немец изнео је једну ствар која апсолутно није тачна и због тога бих ја хтео да то коригујем. Он је рекао да су надлежне власти расправиле питање заоставштине имовине бивше Народне радикалне странке. Господо, не можемо ми улазити у одлуке ни Касационог суда, ни Државног савета. По позитивним законима судови су рекли своју реч и тако је дошло да има да се изврши пресуда Државног савета, којом је за наследника бивше Народне радикалне странке оглашена Југословенска радикална заједница, и да се њој имовина има да преда у руке. Али је г. Немец рекао и ово: Да би се могла уписати у земљишне књиге као власник Југословенска радикална заједница, пошто је тамо за то дотично имање уписана као власник бивша Народна радикална странка, потребно би било да Југословенска радикална заједница има исправу од бивше Народне радикалне странке која би је овлашћивала на тај упис, а пошто таквога услова нема, онда би она имала да води спор против бивше Народне радикалне странке да би стекла том судском пресудом право на упис. Излазило би овако, да би требало у самој ствари да Југословенска радикална заједница има такву исправу, која би је овлашћивала на тај пренос. А ја напомињем господину Немцу, да § 26 земљишних књига гласи овако: „Укњижбе и предбележбе могу се дозволити једино на основу исправе, састављених у облику који је прописан за њихову ваљаност.“

„Ове исправе, када се ради о стицању или преиначењу стварног права, морају садржавати ваљан правни основ.“ Али те исправе не значе то, да само морају имати овлашћење бившег власника дато новом власнику да се може уписати, него се ту напротив каже, да оне морају садржавати ваљан правни основ. А шта је ваљан правни основ, који дотична исправа треба да садржи, не прописује Закон о земљишним књигама, него то кажу прописи Приватног грађанског права. Сада, господо, у § 286 нашег Грађанског законика, који важи на територији Краљевине Србије каже се, да у ва-

љан правни основ долазе: Уговор или воља странака, тестамент или кодицил, извршна судска одлука или пресуда и Закон (Жагор на левици). Молим, господо, дозволите ми да разговарамо озбиљно; ако хоћете да се чујемо имате ме чути до краја. Господо, ово су четири правна начина на која се може то извршити. То су ти правни основи који треба да буду садржани у једној исправи, па да би могао тај упис у земљишне књиге да се изврши.

Ја имам извршну пресуду Државног савета у рукама о којој, разуме се, Грађански законик не говори као о правној основи. Господо, шта је сада требало да се ради? Не могу ја водити спор против Народне радикалне странке. Казаћу и зашто. Ја нисам ни дужан то да чиним, ја сам хтео овим амандманом да попуним једну законску празнину која говори у попуно самих правних основа. Када је наш Грађански законик доношен а зна се да је донешен крајем прве половине XIX века и превод је аустријског Грађанског законика, и када је аустријски који је био изворник нашег данашњег Грађанског законика, састављен, свакако се није мислило на политичке странке и политичка удружења и није се мислило на ликвидацију њихових имовина, те према томе није се ни помишљало да ће се десити таквих случајева да ће бити политичких организација, да ће оне имати своју имовину и да ће за ликвидацију те имовине бити надлежна не редовна судска власт, него да ће се десити случај да буде надлежна управна власт. Ту законску празнину ја сам сматрао да имам прво да накнадно сваком једним амандманом попуним, пошто и сам Грађански законик овлашћује да могу правни основ стећи и законом. Ја зато и доносим једну законску норму да се њоме можемо користити. Толико сам сматрао за потребно да дам објашњење по овој ствари.

Што се тиче примедбе коју је рекао г. Крста Радовановић, да се оним амандманом који говори о томе да ће се судије оних судова окружних, чија ће се територијална надлежност изменити ступањем на снагу Закона о неким окружним судовима да ће се ставити на расположење да се тиме вређа сталност судијска, морам да му кажем да се он не слаже са својим пријатељем и другом г. др. Немецом који је нагласио да ова Влада респектује сталност судија и сасвим је тачно подвукао да сам ја овим амандманом хтео и видно да дам доказа о том да сам чак и себи везао руке с тиме, да у свима другим случајевима прећутно тим амандманом признам законску сталност судија. Ја велим да ја нисам донео још Закон о судијама, али, господо, морате имати на уму да је то била дужност свих влада које су биле раније, да још 3 новембра 1936 поднесу пред Претставништво Закон о судијама. Ја сам затекао један законски пројекат, али за ово неколико месеци имао сам доста послова и нисам стигао да га прерадим, али намеран сам одмах по свршетку рада, после 1 априла да приступим измени и проучавању пројекта да њиме уведем и оживотворим оне Уставне принципе, који говоре о судској сталности. Да не би никакве сумње у том погледу било, јер и сам сматрам да је за добро судство потребно да оно буде и од режима независно и неузнемирано, морам да кажем, нажалост, и то да сам за ово неколико месеци имао прилике да видим такве случајеве да

треба имати озбиљних и оштрих мера за одбрану од испада од појединих судија, не велим од великог броја, да се не само режим него држава и народ од таквих судија ослободи ако се десе ти изгреди, на тај начин што би се оштрим дисциплинским казнама могли удаљити из редова судија. Ја изјављујем, господо, да ћу у најскорије време, повести рачуна о томе, уколико буде дата могућност са друге стране, да се судијама за набавку правних дела и законом уреде трошкови, јер су они тим трошковима изложени више него и сви други, професори и остали са факултетском спремом. Ја мислим да је поштено и право да им се извесна дотација за ту сврху да. Исто тако намеран сам да у најскорије време, а то је дужност мога ресора, приступим издавању пречишћеног зборника и уредаба из овога ресора, како би библиотеке појединих судова биле тиме снабдеване, и да се судијама и целокупном особљу да могућност да једно потпуно издање за што јефтинији новац могу добити.

Толико сам сматрао за потребно да одговорим на пале примедбе. (Пљескање на десници).

Potpretsednik dr. Đura Kotur: Gospoda senatori, pošto je lista govornika iscrpljena, objavljujem da je diskusija završena. (Dr. Josip Nemeć: Molim za reč!) Objavio sam da je diskusija zaključena. Imaćete prilike drugi put da govorite.

Prelazimo na glasanje. Glasaće se sedenjem i ustajanjem. Gospoda, koja prihvataju predlog budžeta Ministarstva pravde po pojedinim partijama, izvoliće sedeti, a koji su protiv izvoliće ustati.

Molim g. izvestioca da izvoli pročitati partiju 67.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 67.

Potpretsednik dr. Đura Kotur: Prima li Senat partiju 67? (Prima. — Ne prima.) Gospoda koja ne primaju, neka izvole ustati. (Manjina ustaje.) Objavljujem da je partija 67 primljena.

Izvolite čuti dalje.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i paragrafa 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela IV — Ministarstva pravde, i to od partije 68 do zaključno partije 197.)

Potpretsednik dr. Đura Kotur: Objavljujem da je Senat primio većinom glasova predlog budžeta rashoda Razdela IV — Ministarstva pravde.

Prelazimo sada na pretres budžeta rashoda Razdela V — Ministarstva prosvete.

Reč ima g. Ministar prosvete.

Министар просвете Димитрије Магарашевић: Господо сенатори, Министар просвете у нашој земљи има првенствену дужност, да буде министар јавне наставе, да буде министар школства. Већ по историском развиту и по садашњем стању писмености и просвећености уопште у нашем друштву, то је доиста његова прва дужност, а тек у другом реду, он мора да се брине за потребе опште народне културе, тј. за потребе народне науке, за потребе народне државне уметности. Према томе и буџет Министарства просвете носи на себи ту карактеристику, да је у највећем делу по својим расходима опредељен за потребе сва три степена народног школства. Министар просвете уопште тако долази у ситуацију да буде практичан педагог, да се занима у првом реду социјално-педагошким и национално-педагошким питањима

и његова главна активност своди се на ту врсту посла.

Господо сенатори, за последњих 20 година нашег народног живота, наш школски живот развијао се великим еланом нарочито у екстензивном правцу.

Ако, господо, погледамо стање које смо имали 1918 године па га упоредимо са стањем у 1937-38 години видећемо да се необично развио и умножио број школа, да се необично подигао број ученика, да се исто тако повећао број наставника. Ми смо, господо сенатори, 1918 године у нашим основним школама затекли свега 600 и неколико хиљада ученика. Данас, господо сенатори, у нашим основним школама имамо 1430 и неколико хиљада ученика у свима народним школама тј. у нижим и вишим народним школама.

Ми, господо сенатори, данас имамо око 165 државних гимназија са 120.000 ученика и 4.200 наставника. И ту се, господо, цифра и ученика и наставника удвостручила.

Број студената на универзитетима скочио је исто тако од прилике са 25%. За самих последњих 10 година умножио се број студената на универзитетима за 4.500 до 5.000 ученика.

Дакле, господо, тачно је оно што сам рекао да је екстензивни развој нашега школства веома импозантан, али исто тако да је тај екстензивни развој створио и необично много задатака и проблема за школску управу; јер, господо, требало је подизати наше школске установе, али исто тако их и унутра израђивати, већ с обзиром на то што ми имамо веома мали број школских установа са традицијом.

У погледу основне наставе и основних школа ми смо имали на пример овакво стање. 1912 године затекли смо у Јужној Србији нешто преко 430 и неколико одељења. Данас, господо сенатори, имамо у Јужној Србији 2.900 и неколико одељења. У историјској покрајини Босне и Херцеговине имали смо 1914 године нешто преко 500 одељења, а данас у Дринској и Врбаској бановини изузимајући оне делове који припадају територији некадашње Краљевине Србије, имамо 3.000 одељења. Дакле морамо подвући тај факат, да је тај екстензивни развој нашег школства баш у оним покрајинама, где је био преко потребан ради ширења што веће писмености, био на око задовољавајући али морамо исто тако подвући и то да он ни из близа није у стању да нас може потпуно задовољити.

Сасвим је, господо, друго стање у извесним деловима наше земље који су културно напреднији, где има и установа школских са традицијом, где постоји добра организација већ од раније и где постоји велики број школских установа. Ту постоји велика разлика, нарочито ако компарирамо једну бановину која је културно веома напредна, Дравску бановину, са једном од наших бановина која у том погледу стоји, са жаљењем морам казати, на последњем месту. То је Врбаска бановина. Постоји, господо, велики диспарат у подели школских установа у целој земљи и према томе постоји и велика неједнакост у стању писмености и просвећености у нашим најширим народним слојевима.

То је један од проблема са којим се требало

борити до сад и са којим се морамо борити још дуги низ година, да не кажем деценијама.

Узмимо само овакав случај да Врбаска бановина, која нешто мало заостаје по броју становништва иза Дравске бановине, нема ниједну хиљаду одељења, док у Дравској бановини постоји близу пет хиљада одељења. Док у Дравској бановини једно одељење долази на 290 становника, у Врбаској бановини једно одељење долази на 1.100 становника. Ја нећу тиме да кажем да је Дравска бановина нешто ушћарила, да се тако банално изразим, на рачун осталих бановина, па подвлачим нарочито тај факат да је она имала велики број одељења већ раније, али, господо, морам да упозорим на те разлике, на те велике проблеме, који се постављају сваком Министру просвете као просветном управљачу и који се могу постављати такође и законодавним факторима кад год се ради о дотацији наших основних школа.

У своје време је државни подсекретар у Министарству просвете у Италији, кад је Министар просвете био познати италијански реформатор Џентиле, г. Ломбардо Радиче, упоређујући стање у Калабрији, где је било око 70% неписмених, и стање писмености у Пијемонту, у провинцији Венецији итд., где је тај проценат био веома мали, око 5 до највише 8%, да у том погледу писмености имамо две Италије. Ја сам у Финансијском одбору рекао да и ми нажалост у погледу писмености имамо две Југославије. Тај факат је ту и ми са њим морамо рачунати и морамо настојати најтолерантније, најобјективније да те велике разлике избришемо, као што хоћемо да бришемо све разлике које постоје у економском и у културном погледу у нашем народу.

Са буџетским сумама које су одобрене за основну наставу радиће се веома опрезно, веома пажљиво да би се задовољиле све потребе крајева, који су културно заостали, а да се при том праведно дотирају и они крајеви, који су на високом ступњу, да се не изазове стагнација или, што би још горе било, једно незадовољство са стањем у културном и у просветном погледу.

Са 500 нових учитеља, који ми стоје на располагању у новом буџету, неће се, господо, моћи много учинити. Али, свакако административним мерама, које мислим предузети, моћи ће се ипак број празних одељења, који и данас имамо, знатно редуцирати. Моћи ће се контрахирати извесна мала одељења, моћи ће се из просветне администрације повући извесан број учитеља и привући на рад у одељењима, тако да ћемо у идућој школској години од 1 септембра знатно смањити број празних одељења, а исто тако и знатно смањити кадар дипломираних учитеља и учитељица, који чекају на постављење.

У вези са тим, господо, морам да истакнем, такође, још једно питање проблематике наше основне наставе, питање наставника и наставница, дакле, оних одгојних субјеката, који носе главну функцију наставе у нашим основним школама. Вама је познато да међу учитељима ми процентуално имамо већи број учитељица него учитеља.

А вама је, господо, познато и то да је нама потребан далеко већи број учитеља него учитељица. По структури економској и географској наше земље имаде крајева, имаде таквих општина и

škola u kojima učiteljica uopšte ne može biti употребљена za rad, jer њена дужност, дужност учитељице, није само рад у школи, као што знате, него и велики други задатак, као народног васпитача, народног просветног радника, чија делатност треба да се прошири и изван школе и школске собе. Учитељица није за тај посао чак ни онда кад је најбоља у школи, у школском раду, у разреду. Зато ћу ја, господо сенатори, идуће школске године повећати број ученика у учитељским школама, број мушкараца, на тај начин што ћу вероватно по предлогу Финансијског закона добити овлашћење да могу учитељске школе примати такође и свршене ученике грађанских школа, јер су се досада свршени ученици гимназија релативно мало јављали за учитељске школе. Исто тако првенствено мораћемо и поставити за наставнике основних школа мушкараце, док ће учитељице извесно време да чекају.

Да се питање аналфабетизма, које је увек актуелно у нашој земљи, што успешније реши, намеран сам, господо, да већ ове буџетске године оснујем покусне аналфабетске течајеве које досада нисмо имали, јер смо све ове аналфабетске течајеве које смо досада у земљи држали, одржавали само у касарнама као војничке аналфабетске течајеве, док цивилних аналфабетских течајева није било. Покушаћу, дакле, по примеру великих културних нордијских држава специјално да оснујем амбулантне школе које ће радити у оним крајевима где основне школе из било којег разлога не могу да постоје, и које ће, надам се, имати корисне резултате.

У погледу средњих школа ви знате сами врло добро да се и у јавности, и у лајчикој, и у стручној, тај проблем третира веома озбиљно и са много пажње и да он постаје данас не само школски него и један наш социјални проблем. Интерес за средњу школу у широким слојевима нашег народа још увек је много велики, тако велики, да ја као Министар просвете морам да изразим сумњу да тај интерес није објективан, да му није подлога жеља за образовањем и просвећивањем, него да је то једна формула за решење животне егзистенције која се састоји у томе да се добије гимназијска сведоџба која ће онда гарантовати ренту било у државној или у приватној служби, или у слободној професији. За последње три године број ученика у средњим школама повећао се са преко 20 хиљада. И, господо, кад би се попуштало даље захтевима који долазе из свих крајева наше земље, ми бисмо врло лако могли тај број и да повећамо и, разуме се, да дођемо у још тежу ситуацију пред питањем шта да радимо са оволико великим бројем абитуријената. То питање има своје незгодне реперкусије на универзитетима. Велики број ученика средњих школа кад сврши средњу школу, долази на универзитет са истом том жељом, у већини случајева, да стекне диплому која ће му гарантовати егзистенцију. И тако ми имамо на универзитетима око 16 хиљада студената, а од тога око 9 хиљада на београдском, око 5 хиљада на загребачком и око 2 хиљаде на љубљанском универзитету.

Поставља се питање врло често у нашој јавности да средње школе треба заменити стручним школама и да ће се на тај начин тај проблем решити и да ће га нестати. То је, међутим, једна за-

блуда, и можемо одмах лако увидети, ако се заинтересујемо, шта бива са апсолвентима средњих и стручних школа које већ постоје. Ако се заинтересујемо какво је стање у том погледу у Министарству пољопривреде, а исто тако и у Министарству трговине; колико има апсолвената који нису добили службе, видећемо да већ овај садањи број наших средњих и стручних школа даје толико абитуријената, да се они не могу да пласирају у наш привредни живот. Дакле, отварање средњих стручних и уопште стручних школа не би решило овај проблем. Можемо отворити у једном пасивном крају колико год хоћемо месница, консум меса ипак нећемо повећати. Ради се само о томе да се поправи привредно стање у нашој земљи уопште, па да се онда наша омладина може обратити и другим изворима егзистенције, а не само оним изворима које дају државни буџет и државна служба.

Што се тиче, господо сенатори, наше омладине, вас свакако интересује, иако то строго не спада у буџетску дебату о ресору Министарства просвете, какво је стање духова данас у нашој омладини. Врло често се чују алармантни гласови да је омладина кренула путевима који не одговарају националним идеалима, националном интересу и циљу националног и државног живота, и такви се случајеви генерализују, што је врло погрешно. Ми имамо индивидуалне случајеве аберације код наше омладине, али у већини, у огромној већини, ја могу да вам кажем овде отворено да дух који провејава нашом омладином још увек садржи у себи довољно националних елемената, али да га треба у сваком случају колико год је могуће појачавати, консолидовати, да страни утицаји, који су противни и народном духу и циљевима народног и државног живота, не би могли продужити своју организовану разорну акцију. У том циљу, ја намеравам да у програм средњих школа унесем једну нову реформу, нарочито у погледу изучавања националне групе предмета, и да та група предмета добије онај потребан васпитни утицај који ће омладину сачувати од свих тих девијација о којима слушамо од случаја до случаја у данашње време. У том циљу, ја сам већ одредио комисију, дао јој директиве, и надам се да ћемо већ идуће школске године моћи изменити програм у националној групи предмета, односно попунити га и поставити на још солидније и шире основе. Зар није чудно, господо сенатори, да наша омладина у средњој школи има да се бави у последњим разредима рецимо почетцима више математике — нека ме извини сенатор г. Гавриловић, а међутим да нема прилике да научно обрађује и да упозна научном методом нашу националну културу, било књижевност, било историју или географију наше земље, било националну уметност итд. Ја не мислим да на тај начин проводим једну тесногрудну националну културу сепаратизма, јер би то било неприродно и немогуће. Ми не желимо да нашу омладину изолирамо од утицаја културних вредности страних културних нација, али желимо да у душу наше националне омладине унесемо што више елемената националне културе, да база духовне оријентације наше омладине буде што сигурнија и у што бољем складу са осећањем народа и са животним циљем нашег народа и наше државе.

Господо сенатори, ви сте могли видети овде у

предлогу Финансијског закона Министарства просвете извесне одредбе програмског карактера а исто тако и извесне одредбе финансијског карактера, и ја ћу још са неколико речи да се осврнем и објасним ова овлашћења односно ове кредите, које сам тражио за опште просветне потребе. Имамо, господо, у главном продужење старих започетих грађевина у Београду и у Љубљани а исто тако имамо и неке нове инвестиције на које се не може чекати. Имамо две инвестиције у Београду за дерматолошку и гинеколошку клинику за које сам се ја, узгред буди речено, борио још као помоћник Министра просвете пре 12 година, и ево тек сада дошло је време да се и ово изгради. Поред тога има и сума од 4,000.000 динара која је унесена за израду ђачких и студентских трпеза у Београду, Загребу и Љубљани. Држава сматра да она са своје стране треба да помогне економски слабијим омладинцима и студентима, да им даде могућност да своје школовање проведу што мирније, што сигурније, да се сачувају и одрже физички, а исто тако да се сачувају и одрже морално, јер имаде, господо, и уплива екстремних, који покушавају да делују на нашу омладину, на тај начин да путем разних бенефиција у разним установама ове врсте купују душе наше омладине и да их тако везују уз разне струје које нису, како рекох, у складу са народним осећајима.

За потребе загребачког Универзитета одређена је прошле године свота од 25,000.000 динара. Те суме ће се ове године почети трошити. Због тога за потребе загребачког Универзитета није унесено ништа у сам предлог Финансијског закона али како су нам потребе загребачког Универзитета врло добро познате, ми смо предвидели да те потребе дотирамо из инвестиционог зајма односно из оне квоте која буде одређена за културно просветне потребе наше државе. Према томе загребачки Универзитет моћи ће да гради ове године свој ветеринарски и технички факултет, а биће му осигурано већ у току овога лета оно што је потребно да се може приступити и изградњи других универзитетских институција.

Овде, господо, могли сте приметити једну одредбу о суплентима волонтерима. То је, господо, један новум (Др. Јосип Њемец: Врло добар) којим се ми служимо из два разлога. Прво да задовољимо потребе наше средње школе, јер са ових 150 нових суплентских места, које ћу добити у новом буџету, не бих могао још потпуно попунити сва оделења и све часове који су сада незаступљени, па ћу према томе од 1 септембра моћи ангажовати супленте волонтере којима ће се ово време проведено у својству суплента волонтера рачунати у време година службе и у време стажа које је потребно за полагање професорског испита.

Разуме се, да би могло да се приговори овој одредби да ће за супленте волонтере моћи да се јаве само они који су економски јачи, а да ће они апсолвенти који су имућно слаби, да ће сиротиња, остати изван службе и школе. Међутим, господо сенатори, моја је намера и ја ћу ту намеру провести, да ту ђачку сиротињу не оставимо по страни него да је поставимо као редовне супленте на трошак државног буџета, а за супленте волонтере ћемо поставити економски јаче, који ће моћи за то време да издрже и без неке веће државне дотације.

Осим тога, господо сенатори, између осталих овлашћења ја хоћу овде да споменем такођер доношење уредбе о уређењу уметничких школа у земљи. По узору на Београдску уметничку академију створићемо још Уметничку академију односно претворићемо Музичку школу у Загребу у Музичку академију. Исто тако ћемо Глазбену школу у Љубљани претворити у Музичку академију па ћемо тако помоћи да се народна уметност развија у свим крајевима наше отаџбине.

Има још потреба, господо сенатори, које нису могле бити довољно задовољене, а то су нарочито потребе за високе научне институте, академије, музеје итд. те су потребе доста велике, али с обзиром на финансијско стање и на распоред кредита који ми је г. Министар финансија ставио на расположење, ја сам сматрао првенствено за потребно да најпре задовољим потребе основне, средње и високе наставе, а надам се, да ће ми идући буџет дати могућност да нађем дотације и за ове високе научне институте и уметничке заводе.

Држао сам се, господо сенатори, принципа односно становишта г. Министра финансија, да је овај буџет такав буџет који има да служи првенствено подмирењу државних обранбених и национално привредних потреба, па рачунам с тиме, да ће идући буџет на основу привреднога полета који се опажа и осећа у свим крајевима наше отаџбине моћи дати још боље дотације Министарству просвете, тако да ћемо поред ова два момента моћи унети и трећи моменат просветно-политички. С тим уверењем ја вас молим, господо сенатори, да примите буџет Министарства просвете. (Бурни аплауз на десници.)

Potpretsednik dr. Đura Kotur: Reč ima g. senator Don Frano Ivanišević.

Don Frano Ivanišević: Napram prikazanom izvešću G. Ministra prosvete treba priznati, gospodo senatori, da se u ovom resoru opaža vidljivi rad, postepeni uspjeh i razvitak na polju narodne prosvjete. Prvi izvor ove prosvjete izvire iz narodne osnovne škole koja je prvi temelj i početak svemu naobrazovanju naroda. Sa zadovoljstvom možemo konstatovati da broj osnovnih škola, tih rasadnika prosvjete, postepeno raste, a broj analfabeta pada, i to je sasvim prirodno i utešljivo.

Pre 20 godina prigodom našega ujedinjenja pohadalo je osnovne škole 650.000 djece, a sada 1,500.000, dakle tri puta više. Tada je bilo u našoj državi 9.000 učitelja, a danas ima 28.000 učitelja i učiteljica, dakle trostruko. Pre 20 godina broj analfabeta penjao se je ukupno oko 60%, a danas je ispod 40%. U tom pogledu moramo da odamo priznanje našoj vojnoj upravi, koja je u svoje kasarne uvela tečajeve za nepismene vojnike i obvezala ih je kroz stanoviti rok njihove službe da se nauče čitati i pisati. Ovakovim podučavanjem kroz osnovne škole i vojne kasarne mi smo mogli smanjiti broj analfabeta, a koliko nam još ostaje na tom polju da obradimo možete pojmiti i sami, gospodo senatori.

Budžet Ministarstva prosvjete povećao se je i ove godine za 60 miliona više od lanjskog, a od toga 60% otpasti će na osnovne škole, gdje se ima još zavešti preko 600 odeljenja, pošto se broj školske djece od godine do godine sve to više povećava.

Sjećam se iz mogeg mlađeg doba pred kakovih 50 do 60 godina kad su se u nas u Dalmaciji zavešti

pučke osnovne škole i proglašeno obavezno pohađanje, tolika je bila apatija proti školama da su u nekim zagorskim selima morali sa žandarmima siliti narod da šalje djecu u školu, a danas sasvim obratno se događa, nema gotovo dana da ne dođe na Bansko prosvjetno odeljenje koja molba ili deputacija iz naših sela neka im se sagradi škola, a isti seljaci nudaju dobrovoljno svoje nadnice, svoj doprinos u gradnju. Pred 50 godina sasvim su rijetki znali čitati i pisati osim popa i učitelja u selu, dočim je danas obratno, sasvim su rijetki oni koji ne znadu čitati i pisati bilo kod muškaraca ili ženske djece.

Dok je u ovom pravcu još potreban što veći intenzivni i ekstenzivni rad, mislim da je skroz suvišan pače i nekoristan rad okolo podizanja srednjih škola, gimnazija i realka. Te nam škole daju hiperprodukciju đaka, od kojih manji dio može da dovrši više fakultetske škole, a većina njih čeka kakovo namještenje kod državnih ili samoupravnih ureda do čega teškom mukom dođe. Ti školovani mladi ljudi ne namješteni i zlovoljni jesu na smetnju i sebi i državi koja ne može da im udovolji. Namjesto gimnazija i realki trebalo bi više paziti na stručne škole prema potrebama pojedinih mjesta u socijalnom i privrednom gospodarskom pogledu. Vidite, gospodo, mi u Primorskoj banovini na Primorju upućeni smo u gospodarskom pogledu na vinarstvo, uljarstvo i ribarstvo, tri glavne grane narodne privrede, a nemamo nijedne škole koja se tim bavi. Naše pomorsko ribarstvo skroz je primitivno. Po službenoj statistici ima na Jadranskoj obali od Sušaka do Ulcinja 20.000 registrovanih ribara, a još toliko neregistrovanih, što znači preko stotinu hiljada osoba koje žive o ribolovu, a ribarstvo za nas primorce ima istu važnost kao što za vas ima stočarstvo. Ima ipak izgleda da će se u nedalekoj budućnosti i ovoj potrebi doskočiti, te ja stavljam na srce G. Ministru da omogući sredstva da to bude čim prije.

U nizu raznih srednjih i viših škola, koje smo i od prije imali, nikla je u najnovije vreme na Jugoslovenskoj obali našega Jadrana jedna ustanova, jedina ove vrste u Jugoslaviji, koja ima svoje veliko značenje u naučnom i znanstvenom svijetu, ali koja će istodobno vršiti veliki utjecaj u poboljšanje naše privrede na Primorju, upravo na razvitak racionalnoga ribarstva na Jadranu. To je Oceanografski institut u Splitu, vrlo mlada i malo poznata institucija, pa mi dozvolite, gospodo senatori, da o njoj posebno rečem nekoliko riječi.

Povadajući se za primjerima naprednijih država, ne samo većih nego i malenih, kao što su Danska, Švedska, Norveška, pa i za primjerom naših najbližih susjeda (Italija, Bugarska, Rumunjska), naše su Akademije u Beogradu i Zagrebu sredstvima iz državnoga budžeta još u god. 1930 osnovale privremenu stanicu Oceanografskog instituta u Splitu. Ta je stanica u svome početku bila zaista u najskromnijim dimenzijama, a bila je smještena u privatnim prostorijama. Međutim već od toga početka naporu inicijatora, t. j. Srpske kraljevske akademije i Jugoslovenske akademije, išli su u tome pravcu da se ovaj embrionalni početak razvije što prije u Institut kakav odgovara ovoj našoj dugoj obali i našoj velikoj Kraljevini, i kakav jedini može da zadovolji kulturno-naučne i privredne potrebe našega Primorja. Za to je trebalo: 1) podići zgradu i druge pomoćne prostorije za institut, 2) zakonski osigurati pravilan razvitak i funkcionisanje instituta, 3) odgojiti i smjestiti na rad

u Institut dovoljan kadar mladih, stručnih i naučnih sila te napokon 4) snabdjeti Institut istraživačkim brodom kao i svim ostalim potrebitim stručnim alatom i aparaturom. I od toga vremena od god. 1930,— hvaleći brigama obiju akademija, a u prvom redu zahvaljujući shvaćanju i izdašnoj potpori naročito g. Ministra prosvjete, pod čiji resor ova institucija spada, kao i potpori i shvaćanju čitave Kraljevske vlade, ovaj se je institut zaista u relativno vrlo kratkom vremenu od sedam godina razvio u naučnu instituciju u koju ne samo naše Primorje gleda sa mnogo nade i ponosa, nego koja je već neophodno potrebna i stranome naučnome svijetu, a u kojoj i naši domaći nadležni i stručni faktori nalaze savjete i pomoći. Naše Primorje gleda u Oceanografski institut s mnogo nade, jer očekuje da će na osnovu naučnih iskustava i rezultata Instituta lakše doći u mogućnost da iskorišti ogromne zalihe ribe i drugih korisnih objekata što ih u sebi krije naš Jadran. U drugu ruku naše Primorje gleda u ovu državnu instituciju s ponosom jer vidi i znade da preko nje dolazi u neposredni kontakt sa stranim naučnim svijetom i sa najuglednijim internacionalnim forumom, a osim toga manifestira se također preko nje istorisko nacionalni karakter ovih naših obala i našega mora. Ova mlada institucija je već neophodno potrebna i stranome naučnome svijetu, o čemu se može uvjeriti svatko tko nade vremena, da posjeti na rtu Marjana Institut. Tamo možemo uvijek naći stranih naučnika koji rade, a naročito ljeti prostorije već postaju tijesne da prime sve one strance koji dolaze da izučavaju naše prirodne ljepote i naše bogatstvo i poslije toga nose sobom najljepšu uspomenu o ljepoti kao i o našem nacionalnom karakteru ovih obala. Ja sam i pred malo dana imao prilike da se na licu mjesta uvjerim o tome kako već sada naučni radnici iz stranoga svijeta aboniraju za se radno mjesto u Institutu i to već za mjesec juli i avgust. Poznato im je, također, da će ovoga proljeća raditi u Institutu tri ili četiri ekskurzije njemačkih i čehoslovačkih studenata sa svojim profesorima. Zar, stoga nije, gospodo, ovaj Institut već potreban stranome naučnom svijetu? No on je isto tako od potrebe i od pomoći našim nadležnim i stručnim faktorima. To je jedini naučni zavod ove vrste u zemlji koji može našim vlastima i stručnim faktorima dati savjeta po zamršenim problemima morskoga rudarstva.

Na ovo ću se opet malo kasnije povratiti. Međutim, možemo već sada ustanoviti da je Institut već u ovoj kratkoj periodu svoga života dao mnogobrojna stručna mišljenja i učinio i drugih naučnih usluga našim pomorskim vlastima i ribarskim krugovima. I ove zime imali smo prilike čitati o lijepim rezultatima naučnoga rada Instituta u vodama južnoga i sjevernoga Primorja, gdje je na inicijativu Direkcije pomorskog saobraćaja Institut poduzeo istraživanja u svrhu stručnog informiranja vlasti o stanju ribarstvenih prilika, da bi se od strane kompetentnih faktora mogle u tim krajevima na vrijeme poduzeti korisne mjere. Kako vidite, gospodo, Institut je već danas u stanju, da djelomično odgovara svojim važnim zadaćama i udovoljava kulturnim i nacionalnim potrebama radi kojih je utemeljen. Velim: djelomično, jer ova institucija još nije, nažalost, ni do danas došla do svoga pravo-ga razvitka, ni do onog minimalnog uspona do kojega treba da se popne da bude mogla u cjelini vršiti onu važnu i značajnu ulogu u narodu i državi koja joj je namjenjena.

Kraljevska je vlada, zaista, pokazala svoju blagonaklonost i punu uvidavnost prema ovoj državnoj potrebi, ali nije dospjela ni do danas da izvrši u cjelini djelo koje su davno prije nas izvršile druge i mnogo manje države i koje je zaista goruća državna potreba, te njegovu realizaciju očekuju svi naši naučno stručni i privredni faktori na Primorju. Da bude jasnije i konkretnije ovo što govorim, osvrnuću se na gore navedena četiri osnovna preduvjeta za razvitak i pravilno funkcionisanje Instituta.

Treba prije svega prirediti zgradu i druge pomoćne prostorije za Institut. Još u godini 1933 podignuta je i pokrivena zgrada Instituta, a sagrađene su i ostale pomoćne prostorije. Kako tada nije bilo sretstava da se izvrši unutrašnje uređenje zgrade, privremeno su institutske laboratorije bile smještene u prizemlju male stanbene zgrade. Međutim, gospodo, od tada je prošlo pet godina, i divna institutska zgrada stoji još nedovršena. Evo već peto zima da mjesto bogatog noćnog rada, u onim prostorijama vitlaju sjeverni i južni vjetrovi. Isti stranci godinama dolaze na naše Primorje, a često isti rade u Institutu, pa se očitito pitaju: zar bogata jugoslovenska država nema par miliona da dovrši jedino djelo svoje vrsti, djelo koje ima značenje i za internacionalnu nauku? Naši primorci, a naročito građani Splita, gledajući već godinama onu lijepu palaču koja je namjenjena našoj nauci i našoj pomorskoj privredi, a koja još danas stoji neiskorišćena te izložena udarcu atmosferskih nepravilnosti stvaraju u sebi možda i nepravedne zaključke i refleksije koje, očitito, ne služe jačanju naše nacionalne i državne misli na Primorju. Skrajnji je, dakle, čas, gospodo, da se osigura minimum sretstava i da se dovrši i dade našoj nauci, a i stranim naučnim krugovima na uporabu ova zgrada, i da i na ovom djelu vidljivo dokažemo da smo u stanju stvoriti i dovršiti ono što započnemo.

Nadalje, osnovna je potreba za pravilan razvoj i funkcionisanje Instituta da se on postavi na zakonsku osnovu. Hvala uvidavnosti Kraljevske vlade, a u prvome redu g. Ministru prosvjete, donesena je još u martu god. 1936 Uredba o Oceanografskom institutu sa zakonskom snagom. Po toj Uredbi je Institut državna institucija pod vrhovnim nadzorom Ministra prosvjete, a pored drugih naučnih zadaća ima i taj zadatak da ispituje mogućnost i načine iskorišćavanja morskih organizama, u prvome redu riba, u narodno-ekonomske svrhe. Poslije Uredbe, Ministar prosvjete je propisao i naročiti Pravilnik koji detaljno reguliše rad i odnošaje u Institutu. I dok ja zahvaljujem ovdje Gospodinu Ministru koji se je pobrinuo za zakonsko osiguranje i uređenje Instituta, ujedno ga molim da se njegovom blagonaklonošću što prije provede potpuna i normalna organizacija Instituta, kako to predviđa institutska uredba i Pravilnik, jer će samo tada biti osigurano pravilno funkcionisanje i napredak Instituta, ako se što prije provede njegova zakonska organizacija i u svemu postupi kako predviđaju zakon i Pravilnik.

Potrebno je, napokon, odgojiti i smjestiti na rad u Institut dovoljan kadar mladih naučnih sila. Sva pa i najobilnija materijalna sredstva, gospodo, ne dovode do konačnog cilja, ako nema dobrih stručnih odnosno naučnih radnika. To vrijedi u svakome poslu i poduzeću. U pogledu Oceanografskog instituta su prilike utoliko teže, što su tu potrebni naročito školovani i specijalizirani radnici, kakovih je kod nas na žalost i suviše malo, pa smo za sada od česti prinu-

deni da u tom pogledu tražimo saradnika i u inostranstvu. Naša je stoga najpreča dužnost da odgojimo jedan minimalan kadar stručnjaka za nauku mora. U tom pogledu molim Gospodina Ministra prosvjete da ovu prijeku potrebu drži u evidenciji i izađe u susret molbama Instituta, odnosno naših akademija kod daljnjeg izgrađivanja potrebnog naučnog personala i podmlatka za Oceanografski institut.

Četvrta i konačna prijeka potreba Instituta jest naročiti istraživački brod, kao i ostali potrebni alat i aparatura. Ovdje dolazi kao prvenstvena potreba nabavka istraživačkog broda. Gospodo, ne može se ni pomišljati na jedan ozbiljni naučni rad na moru bez prikladnog broda. Ta je potreba tako elementarna da se izriječkom predviđa uredba koja doslovce veli: »Za izvršenje svojih zadaća Institut ima i jedan istraživački brod udešen i za obimnija lokalna istraživanja i za tzv. terminska istraživanja u vezi sa već postojećim ispitivanjima mediteranskih država.« Međutim, Institut ni danas nema potrebnog broda, pa je prinuđen da djelokrug i intenzitet svoga rada svede na vrlo maleni radius, a kod većih poduzeća prinuđen je da moljaka, katkada bezuspješno, i desno i levo. Zato molim Gospodina Ministra prosvjete, da kod regulisanja potreba svoga resora vodi računa i o ovoj opravdanoj potrebi Instituta.

Gospodo, iznio sam kratko pred vas nešto o stanju i o najnužnijim potrebama Oceanografskog instituta, te jedine institucije ove vrste u zemlji i jedinog visokog naučnog zavoda na Primorju. Međutim, gospodo, ja sam tako malo govorio o nuždi da se podigne ovaj Institut i o njegovoj prekoj potrebi za naš narod i nauku na Primorju, a k tome ta je preka potreba i inače tako malo naglašavana i tako slabo poznata, da bi i gdje koji član ove visoke kuće mogao naći povoda da se pita: Pa zar i polag tako brojnih i toliko gorućih i neodgodivih potreba naroda, treba još dizati nove naučne institucije? Nema li možda prećih i korisnijih poslova, gdje bi trebalo ulagati državna sredstva.

Međutim, gospodo, želim i dužnost mi je da ovde naglasim da je zaista već skrajna i prijeka potreba da se na našoj obali izgradi, organizira te u svakom pogledu digne i razvije Institut za istraživanje našega mora. Ta je potreba u tolikoj mjeri osnovana i urgentna da se ne smijemo uklanjati nikakvim žrtvama da joj udovoljimo. Ja ovde nemam dovoljno vremena da ističem sve razloge koji forsiraju udovoljavanje ove nacionalne potrebe. Ne želim isticati ni razloge narodnog prosvjećivanja, niti potrebe snabdijevanja naših univerziteta morskim životinjama niti razloge prestiža i ugleda u internacionalnom svijetu, niti potrebe zadovoljavanja opravdanih ambicija našega Primorja da i ono ima jedan visoki zavod, niti potrebe naše nacionalne nauke koja nas i naše more afirmira u stranome svijetu. Preko svih ovih potreba prelazim, ali želim, gospodo, da se zaustavim samo na jednoj potrebi, na životnoj potrebi našega Primorja koje neophodno traži da se što prije digne ovaj institut, a to stoga jer samo ovaj institut može da pokaže puteve kako da iskoristimo ona bogatstva pohranjena u dubinama Jadrana, koja su do danas radi našega neznanja ostala neiskorišćena. Prema tome bitni *raison d'être* Oceanografskog instituta jest uspostava naprednog racionalnog ribarstva i prema tome poboljšanje ekonomskih prilika na Primorju, a za tu uspostavu i racionalizaciju, samo jedan naučni pomorski institut može ostvariti sve naučne preduvjete.

To je onaj najglavniji razlog koji traži da se ova institucija što prije posve dogradi i da se rezultati njezina rada stave na raspolaganje potrebama našeg primorskog ribarskog privredivanja. Gospodo, govoriti o potrebama našeg pomorskog ribarstva znači iznašati jedno bolno pitanje čitavog našeg primorskog naroda. Ovaj narod, u nestašici dobre plodne zemlje kakovu je priroda u obilju poklonila drugim krajevima naše lijepe države, gleda s pravom na prostrane i ravne pučine Jadrana i na ono golemo bogatstvo riba koje može da služi kao najprikladnija hrana baš njemu koji hranom najviše oskudevaju. Naš primorac postaje ribar da iz mora izvadi onaj minimum nuždan za udovoljenje njegova minimalnog životnog standarda. Ali, gospodo, iako se u drugim naprednim državama obistinjuje riječ da četvorni metar morske površine rentira barem kao četvorni metar dobre zemlje, u našoj lijepoj domovini ta se općenita činjenica ne ukazuje. Naše more, iako po prirodi bogato, čuva svoje bogatstvo za sebe, jer naš nevješti primorac ribar ne umije da mu ga vješto otme, kako to čine ribari drugih zemalja, pa i ribari susjedne kraljevine, koji pred samim našim vratima obilno pobiru dragocjene proizvode našega mora. Ako uzmemo da naš ribar ima prema državnoj statistici samo nešto između 5—10 din. dnevno prihoda, onda možemo slobodno ustvrditi da je ekonomsko stanje njegovo i njegove obitelji upravo bijedno. A ribara ima na našoj obali, gospodo, kako sam već kazao, već danas preko dvadeset hiljada, a moglo bi ih biti i daleko više. Zašto, gospodo, naš ribar, pored prirodnog bogatstva našega mora, i pored svoje najbolje volje i mučeničkih napora, ostaje praznih ruku, a njegova djeca ostaju gladna i bosa? Mnogi postavljaju ovo pitanje, no odgovor je često vrlo različit. Po jednim naš ribar ne može da uspije naročito radi toga što ne raspolaže potrebnim kreditom i što ne nalazi dovoljno potpore kod državnih vlasti. Po drugima najveća je nevolja u tome što su neuređene prilike transporta i trgovine morske ribe. Po nekima je, opet, glavno zlo u tome što u našem zaleđu radi loše propagande morska riba nema dovoljno potražnje i prode. Neki okrivljuju naročito državne vlasti, jer da ne donose modernog ribarskog zakona. I tako dalje. Neću, gospodo, da zalazim u odbranu ili pobijanje navedenih mišljenja. Ja držim posve vjerovatnim da svi navedeni uzroci, a i još drugi, dolaze kao negativni faktor u čitavom problemu našega pomorskog ribarstva. Međutim, ja držim, gospodo, da najveća nevolja našeg pomorskog ribarstva stoji u tome, što je ono primitivno i zaostalo, te u nestašici znanja nije se umjelo staviti na racionalnu i modernu osnovu, kao što se je umjelo staviti na savremenu racionalnu osnovu ribarstvo drugih zemalja. Naš ribar lovi kao i njegovi pradjedovi u onome par metara visokom stupcu obale vode, koju je već davno izlovio gotovo do kraja, a bogatije, nezlovljene površine i dna otvorenog Jadrana stavlja na milo raspolaganje strancima. On lovi svojim malim, iskonskim alatom, dok njegov strani susjed i konkurent lovi uspješno modernim napravama. Naš mali obalni ribar lovi čak i takovim mrežama koje mu više štode nego koriste, jer love sitnu neodraslu ribu, i tako ga lišavaju podmlatka koji bi mu kasnije bio od daleko veće rentabilnosti. Naš ribar čeka na ribu hoće li se primaknuti kraju, a sam ne umije da je potraži i nade i onda, kad se ona obali ne primiče. Koji su, gospodo, razlozi da je naš primorski ribar u tolikoj meri zaostao? Zašto on ne plovi širokim morem

gde mu se pružaju mogućnosti bogatog lova? Zar mu za to manjka potrebne odvažnosti? Zašto se još uvijek drži svoga drevnog, no sitnog i često škodljivog alata? Zar ne bi mogao naći potrebnih sretstava za nabavku modernih naprava? Ne stoji, gospodo, ni jedno ni drugo. Nevolja je u tome što naš ribar ne raspolaže potrebnim znanjem ni iskustvom. Lov na otvorenom moru i to modernim napravama, zahtjeva, osim materijalnih sretstava, i mnogo znanja. Ko hoće da izbjegne riziku i neuspjehu, mora poznavati morsko dno i naselja riba koja na njemu žive. Talijanski ribari loveći u Jadraniu imaju pred očima naročite ribarske karte iz kojih čitaju gde mogu, a gde ne smiju bacati mreže. Ali zato talijanski državni budžet uzdržava jednu čitavu mornaricu (flotiglia sperimetale per la pesca nel Adriatico) koja istražuje u tom pogledu talijanska mora, naročito Jadran, a nalazi uvijek nova ribolovna područja. Mi naše ribare još ni danas ne možemo pravo uputiti na podesna mjesta za uspješan ribolov. Fale i nama u tom pogledu istraživanja i znanje, pa kako će naš ribar da se s uspjehom odvaži na velike investicije za lov na otvorenom? — Naš ribar čeka ribu uz obalu, naročito plavu ribu t. j. srdele, skuše i tunje. Ova plava riba bi zaista mogla postati izvorom trajnoga bogatstva za naše primorsko žiteljstvo kao što haringe i bakalar predstavljaju bogatstvo sjeveroevropskih država. Ali nažalost naši ribari, ne poznavajući puteva ni zimovališta naših riba selica, prinuždeni su da ih love samo u slučaju kad se one primaknu obali, što biva naročito u ljetnoj sezoni. Nordijski ribari ne čekaju više na haringe i bakalar dok im oni dođu, tako reći u posjete, nego idu za njima i uspješno ih u masama love i daleko od obala. Ali nauka je nordijskim ribarima pokazala vrijeme i put kada i gde će ribu sigurno zateći i uloviti, dok je naše znanje o putovanju i zimovalištima naših riba selica gotovo isto takovo kakovo je bilo u doba oca Abrahama.

Ne želim, gospodo, dalje ulaziti u tužne prilike našega pomorskog ribarstva. Ono što želim naglasiti jeste to, da glavni uzrok njegova neuspjeha leži u tome, što je ono još patrijarhalno, nesavremeno, a ono je patrijarhalno i nesavremeno stoga, što našem ribaru fali nužno prethodno znanje, koje je potrebno da se ribolov modernizira i racionalizira. A takovo znanje naš ribar ne samo što nema, nego ga u sadašnjim prilikama ne može ni imati, jer još nema potrebnih izučavanja ni naučnih spoznaja koje bi mu otkrile život i puteve glavnih jadranskih ribara i koje bi bile u stanju da upute ribara, gdje, kada i na koji način može da racionalno i uspješno lovi. Zato je, gospodo, neophodna potreba da gradim makar plaka, ali sigurno zgradnju znanja i poznavanja našega mora i njegova života, a tu zgradu elementarno potrebnog znanja može da nam zida jedino naučna institucija svoje vrste kao što je Oceanografski institut. Kao što je za moderno racionaliziranje naše agrikulture bilo potrebno da se dižu različite i brojne poljoprivredne stanice i škole, te nekoliko fakulteta, tako je za racionalno iskorišćavanje naše morske produkcije od neophodne potrebe hitno zidanje Oceanografskog instituta.

Zato molim Kraljevsku vladu, a naročito g. Ministra prosvete, da se učine krajnji naponi te se u interesu naše kulture i nauke, našeg narodnog prestiža i časti, ali naročito i u prvom redu radi racionalnog dizanja našeg pomorskog ribarstva i poboljšanja ekonomskih prilika na Primorju definitivno izgradi

Oceanografski institut Kraljevine Jugoslavije u Splitu. U tu svrhu konkretno molim da Kraljevska vlada osigura dovoljno sredstava za dovršenje institutske zgrade i nabavku istraživačkog broda, da provede što prije organizaciju Instituta shodno Uredbi i Pravilniku Instituta, i stavi na raspolaganje potrebna sredstva za vaspitanje potrebnog stručno-naučnog personala. Po drugi put lanjske i ove godine uzeo sam riječ da istaknem važnost ovog Instituta i preporučim njegovu dogradnju. Ja mislim i nadam se, da neće biti potrebe po treći put govoriti i da će g. Ministar prosvjete uvažiti moje riječi i odrediti da ovaj prvi i jedini Institut razvije čim prije svoju aktivnost na čast naše države u naučnom svijetu a na korist narodne privrede našega pučanstva na Primorju.

Pošto imam povjerenje u rad Kraljevske vlade, izjavljujem da ću glasati za predloženi budžet. (Odobranje na desnici.)

Potpretседник dr Dura Kotur: Ima reč senator g. Jeremija Živanović.

Jeremija Živanović: Gospodo senatori, kao dugogodišnjem školском човеку, као пријатељу народног просвећивања, као просветном и националном раднику још из предратних дана, нека ми је допуштено да узем реч, када се у овом дому, истина прилично празном, (Један глас: Нажалост) претреса буџет Министарства просвете.

На самоме почетку свога говора хоћу да истакнем да ћу бити колико је год могућно непристрасан; не желим никога непосредно да окривљавам; износећи неповољности, намера ми је само допринети да се оне исправе, а указујући на зла, желим да се она више не понављају. Не може ми се, надам се, приговорити непознавање предмета нити љубав према просветном раду и сваковрсном напретку наше омладине, омладине целе и недељиве Југославије (Гласови на левици: Тако је!).

Школа је, господо, као што се зна, у многоме конзервативна. Живот се, насупрот, у последњем веку, а нарочито од рата, развијао тако брзо и са тако необичним обртима, да је данас између њих велико отстојање: живот је далеко испред школе. Просечан млад човек, који би се учио само у школи, и коме, још у школовању, по невољи, не би извесним делом и сам живот био учитељ, независно од школе и често супротно од ње, по свршетку школовања био би неспособан, или, у најмању руку, врло мало способан за самосталан живот. Велики део младих људи који редовно доврше своје студије, у часу кад ступају у живот, личе на човека који је, усред живог многољудног града, у туђој земљи, пао с авиона и не зна на коју ће страну и како да се у тој вртоглавици снађе и одржи.

Он ступа у живот са наученом масом научних факата, бројева, имена, формула и дефиниција, које су његови другови кроз деценије и стотине година пре њега учили и научили и које су биле *conditio sine qua non* за живот тога времена. Али је данашњи живот израстао из тог уског оквира и поставио много, врло много нових прешних захтева. Тај млади човек са авиона, са препуном главом, не уме да се снађе ни у ономе што је за живот неопходно потребно. Он не познаје ни у најмањој мери своје грађанске дужности и своја права; он је недовољно упућен у основе домаћег живота; он је, врло често, мало спреман да чува своје телесно и духовно здравље; он не зна ни почет-

ка азбуке свакидашњег практичног живота. Пао је у живот у коме не уме да се снађе, и, без своје кривице, постаје жртва.

Није, господо сенатори, овакво стање само у нашој средњој школи и високим школама; такве су и наше практичне школе, и из њих излазе млади људи недовољно спремни за онај циљ за који су те школе основане.

Приблизжити школу животу, по моме мишљењу, прва је брига у реформи наше школе.

Ко је пратио живот наше школе, однос њен према друштву, међусобни однос ученика и њихов однос према наставницима могао је запазити многе тамне стране у тим односима. Наша јавност забележила је, у већој мери, случајеве који несумњиво морају забринути свакога пријатеља наше школе. Нећу рећи, господо сенатори, да пре рата није било немиких случајева: инцидента је било, само, ипак, у много блажем облику и у много мањем размеру. Ја не желим на овоме месту цитирати оне тешке случајеве крвавог разрачунавања између ученика, наставника и ђачких родитеља, оне судске претресе са ружним појединостима, које смо сви ми читали, али сви морамо потражити и лека томе злу, у првом реду Министарство просвете.

Имао сам већ прилике да у овоме Дому истакнем занемареност моралног васпитања, па то и сада чиним. У толико пре, што недостатак тога васпитања не осећа само школа, већ и цело наше друштво, цела наша држава. Сваког дана све је већа пустиња подивљалих нарави, недоследности и некарактерности, и све више трагичних последица опадања морала. Треба бити сувише велики оптимиста или сувише затворити очи, па не видети зло. Па зато бих и са овога места умолио г. Министра просвете да нађе пута и начина да се једном почне озбиљније мислити и на морално, а не само на интелектуално и физичко васпитање, и да школа у томе постане активнија.

Да пређем на конкретније ствари. Говори се да имамо сувише велики број извесних школа и да се код нас већ јавља „хиперпродукција интелектуалаца“. Моје је уверење, господо сенатори, да је ово мишљење нетачно, нарочито у вези са великим нашим просветним потребама.

Имамо ли сувишан број основних школа и сувише много учитеља? Тачно је да имамо подоста свршених ученика учитељских школа који чекају, по две године и више, на упослење.

Али смо, баш у току ове буџетске дебате, чули како је тешко, готово очајно стање у погледу на основне школе у једној нашој бановини. Кад се зна да у великом броју наших бановина има празних не само одељења, већ и целих школа, као и много села без школа; кад се зна да би се многе препуне школе сасвим могле поделити у две потпуне школе; кад се зна проценат неписмености у неким нашим крајевима, — онда ће бити сваком јасно, да ми немамо ни довољно, а камо ли сувишно, ни основних школа ни учитеља.

Пре 3 године, Чехословачка је имала 17.923 основне школе, ми — 8349; ученика у Чехословачкој 2.783.155 — код нас 1.319.407. Кад поменемо да су обе државе бројно готово једнаке, онда значи да код нас не похађа основну школу више од милиона деце, да од тога несумњиво један део отпада на лабаво вршење закона о обавезној на-

стави, али знатан део и на немање школа и учитеља.

Како стоји средња школа?

Тих школа данас имамо 185 — 18 мање него смо их имали пре 10 година. Па ипак, уистину, ми имамо средњих школа више него што статистика показује. У нашој земљи не знам да ли има и једне средње школе са прописним бројем ученика; у нас су обична ствар нижи разреди са 70, а виши са 50 ученика. Усред Београда имамо средњих школа са 2000 ученика, а 1200 нових ученика куца сваке године на вратима већ препуних престоничних гимназија. Многе наше данашње гимназије претстављају, дакле, не једну, већ две, па и три целе и потпуне школе. А кад је тако, онда је јасно да ни данашњи број наставника није довољан за онај број ученика колики је данас. Разуме се, за успешан рад. Јест, господо, иако је број средњих школа последњих година смањен, иако су разреди препуни, иако се где-где изводи и редукција часова — ми и данас немамо довољно наставника, нарочито потпуно стручних. Само један пример: почетком ове школске године, у пуној гимназији беранској, било је на 200 незаступљених часова. Значи, дакле, да би се само у ту једну школу могло да прими још 12 наставника.

Данас има, одиста, која стотина незапослених свршених студената философије. Али би то значило „хиперпродукцију“ само онда, кад се они не би могли употребити ни по отварању онолико средњих школа колико их је за нашу државу потребно, и пошто се број ученика у свима њима доведе на оно стање које условљава успешан рад, па и ту не до минимума који траже школски захтеви, већ само до онога максимума преко кога се не сме прелазити, ако се жели да школа остане школа...

Али кад „годинама извесне гимназије остају без довољног броја наставничког особља“, кад „читави разреди остају без наставе из појединих предмета и у сведочанства се не уносе оцене, а она, иако непотпуна, административно проглашују за исправна“, онда је то све друго само не хиперпродукција наставника.

Како стоји са кабинетима, библиотекама, сваковрсним училима и др. — да и не говорим, јер се све то врло добро зна.

Да ли је боље у другим школама? Имамо ли ту сувишка?

Ниже пољопривредне школе установљене су у Србији законима од 1896 и 1920 год. Настава траје две до две и по године. За те школе срезови имају давати најмање по 30 ученика, а издржавање пада на рачун државе.

„Тај закон, господо сенатори, остао је мртво слово на хартији: живо је само његово име“.

Закон од 1921 године установио је ниже „специјалне пољопривредне школе“. За тај закон речено је на једном месту да спада у новинарску рубрику „Веровали или не“, јер никада није објављиван у „Службеним новинама“. Школе по њему имају да дају стручну опрему: за млекарство, живинарство, пчеларство, рибарство, подрумарство и т. д., са наставом од једне до три године али и са краћим течајевима, и са државним питомцима који се бесплатно школују. Леп програм — да је и извршен. Нажалост, „ни до данас не постоји ни једна државна специјална пољопривредна школа“.

Додуше, постоје бановинске школе ове врсте, и то свега њих тридесет; највише, 5, има их Моравска бановина. Како је невероватно мален број ученика у тим школама, може се видети по томе што је у свима њима, претпрошле школске године, у целој нашој држави, било свега 1.852 ученика, дакле за коју стотину мање од просечног броја једне београдске гимназије.

Не стоје боље ни средње пољопривредне школе. Иако су основане без мало пре две деценије и примањем приличног броја питомаца олакшањем учења у њима, иако смо, као што рекох, пољопривредна земља, ми данас имамо само три школе ове врсте: две у Србији, једну у Хрватској. У њима је свега 406 ученика, мање, дакле, него у понекој нижој гимназији. Истина, ове школске године одбијено је, због законског максимума, преко 200 пријављених кандидата. Али та је невоља у томе што се највећи број њихових свршених ученика не враћа на своја имања, да практично примени оно што је научио, већ тражи места у државној служби. Тај њихов поступак није за одобравање, али није за одобравање ни поступак оних који таквим молбама радо излазе на сусрет.

И тако, кад нема продужне основне школе, ни подесних стручних школа, ни пољопривредних школа, деца ипак морају у гимназију! Још нешто. И просветна власт је често сувише мека срца, и, на захтев грађана, даје нижу гимназију и онде где би сасвим корисно послужила и грађанска школа. Кад би се одлучније у томе поступало, био би много већи број младих људи који се кроз школу спремају за живот, а не само за државне чиновнике.

„Хиперпродукција“ у другим струкама?

Да ли имамо довољно лекара? Можда, у Београду и великим градовима. А колико је великих и угледних села без лекара? И колико има крајева где је лекар од болесника удаљен више од 10 часова пешачког хода!

Имамо ли сувише инжењера? Управо ових дана, једно наше надлештво муку мучи због довољног броја инжењера, јер се нико не пријављује у државну службу, а врло је несимпатична намера да се, код наша три техничка факултета, траже инжењери из других држава.

А кад је тако у струкама где се за свако место могу постављати само лица са пуним стручним квалификацијама, како ли је тек у струкама где и данас на вишим положајима седе лица са школским квалификацијама недовољним за та места и која се на њима држе из многих, често и сасвим неоправданих обзира!

Колика ли је тек ту потреба за лицима пуних, стручних квалификација!...

Говори се, господо, и пише о хиперпродукцији, а када би ко побележио у државној администрацији све „вршиоце дужности“, заменике, сва лица што уз свој посао врше још један или још два споредна посла, заузимајући тиме туђе место, све случајеве неправилно запослених, и све оне дужности на којима није једно цело лице, већ једна половина или једна трећина лица — онда би се видело колико је још далеко истинска „хиперпродукција интелектуалаца“ и колико је данас неоснована бојазан од ње.

Господо сенатори, да оставимо ову, па да погледамо духовну страну наше школе. Не устежем

се одмах одати признање данашњем г. Министру просвете на досадашњем труду да се и ова страна почне поправљати.

Морам признати, господо, да је кроз наше школе струјао један незгодан, један чудан дух.

Успеха у школи и настави може бити само онда када је у коректним, још и више: у срдчним односима просветна централа и школско особље. А тај однос, то се није могло сакрити, био је до скоро не само некоректан, већ и отворено непријатељски.

Од године 1898, — а ми старији знамо шта то значи, — никад просветна централа није била у затегнутијим односима са просветним чиновницима на терену, као што је било последњих година у нас. Све стручне организације: учитељска, професора средњих школа, професора универзитета — против шефа централне просветне власти. Незадовољна уметничка удружења, незадовољне књижевничке репрезентације. То није било без разлога. Давно и давно стечена права непризната; и поред великог броја празних места — све већи број узалудних молби за службу, која има да да хлеба. А и кад се и извршило које постављење, или унапређење, теже га добивао онај са највећим потребама и најбољим квалификацијама, а лакше они који су заслужили са својих веза и свог рада друге врсте. И, као што знате, господо, дошло је до тога да, први пут откако ја знам, са годишњих скупштина наших просветних и културних радника, демонстративно није поздрављана просветна централна власт. (Др. Васо Глушац: Право су и мали).

Данашњи г. Министар просвете делом је побољшао то стање. Надам се да ће тако и наставити. Биће му захвални и просветни радници и цела земља. А још има да се поправља. Има још људи који су кажњени и гоњени без кривице, има још случајева ломљења несаломљивих заштитника народног и државног јединства, који су, иако у свему исправни, отргнути од школе онда, кад ни длака с главе није одлетела људима који су поткопавали темеље ове земље. То је неправда, то боли, то може само убијати дух код оних школских радника који су у своме послу знали само за једно: служити науци и отаџбини.

Мислио сам не наводити имена, али се морам задржати на једном карактеристичном случају. Без икакве стварне кривице, отстрањен је од школе, у пуној снази, један од најспремнијих професора средњих школа, угледан школски писац, савестан јавни радник — најпопуларније лице у редовима наших средњошколских професора, доскорашњи претседник Југословенског професорског друштва. Ја не знам зашто г. Министар није исправио очигледну неправду и велику увреду целом реду средњошколских професора. Ја га молим да то уради, а да исправи и оне неправде које су учињене извесном броју и учитеља и гимназијских наставника, који су прогоњени по личним захтевима појединца или само из уских партијских обзира.

Немојмо, господо, и овде да останемо под срамотом према прератној Србији, када су и према сину Министра Претседника наставници, без икакве бојазни о последицама, могли сасвим непристрасно вршити све школске прописе, исто онако као и према синовима најнезнатнијих и најсиромашнијих, и када је Министар просвете, пок. Љуб.

Јовановић, без речи давао отсуство за предизборну борбу и оним професорима, који су полазили у отворену агитацију противу странке коју је Министар заступао.

Да нашом школом (не само средњом) завлада добар дух, неопходно је потребно још из једног разлога: за борбу против нежељених пропаганди. Њих, нажалост, има, и то је познато не само школским круговима, већ и великом броју људи свих редова.

Међу ученицима наших средњих школа интензивно се врше четири политичке пропаганде.

Једна је најпознатија: комунистичка, и она се протеже на целу Југославију. Она се међу ученицима највише врши живом речју, вешто је организована, и „на врло широком плану“. Указујем на открића загребачке полиције крајем 1935 г. и на немиле случајеве у Студентском дому. О њиховим агентима овако се изражава један директор средње школе: „Они су међу првима да се увуку у странке које држе власт, и, захваљујући својој вештини, успевају да дођу и сакрију се под скривене личности од моћи и утицаја у унутрашњој политици. И тада, с једне стране, буне омладину искоришћујући њене најплеменитије нагоне, а с друге компромитују наставнике и директоре који им сметају, претстављају их као непријатеље владе политичке групације.“

Друга је пропаганда франковачко-ревизионистичка. Она је у нечему супротна првој, али је „до затрваности антисрпска“. Шта она хоће, види се у књижици „Хрвати и комунизам“ (издање једног хрватског академског клуба, год. 1936), која се не сметано, у знатним количинама, растура међу ученике средњих школа у Босни.

Само један цитат из те брошуре, која — колико знам — до пре кратког времена још није била забрањена: „Зар није комунистичкој партији у Југославији увијек било сједиште у Београду, зар је нијесу увијек водили синови израбљивачког народа, и зар она у пркос свих преоријентација у хрватском народном животу није задржала своје интегрално-југословенске и великосрпске ознаке?“

Резиме целе књижице је ово: Хрватска, „властита и самостална држава“, могућна је само ако се изврши ревизија државних граница Југославије.

У крајевима где је у већини католичко свештенство, кроз школу се врши клерикална пропаганда, на „коју се, са извесних страна, гледа благонаклоно, те ужива чак и потпору полицијских власти.“ Има листова, брошура, чак и своје организације. Она задире и у област политике. Прогони соколе, противна је југословенској идеји. Та пропаганда забрањује ученицима да читају извесне писце одобрене државним програмом и као смртни грех сматра присуствовање ђака католика прослави Св. Саве. За слободну мисао и за југословенску идеју један је од најупорнијих и највештијих непријатеља.

Најзад, и национал-социјалистичка пропаганда, коју би, можда, сада требало да зовемо „пријатељска пропаганда“, али која, прожета пангерманистичким духом зацело не жели велику и моћну Југославију. Центар ове пропаганде, за нашу земљу, то су Загреб и Нови Сад. Врши се поглавито растурањем говора немачких национал-соци-

јалистичких првака, у преводу. Уперена поглавито против Јевреја и Чехословачке, у крајњој линији је и против данашње Југославије, „која је мировним уговорима, отргла: Јужну Штајерску, Јужну Корушку, стародревно немачко Кочевје, други део Баната и Бачку... иако су Швабе населиле Банат и Бачку до самих капија Београда“.

Указујући на ове нежељене и опасне пропаганде, које, тежећи разним циљевима, разједињују Југославију, ја и овде подижем свој глас у одбрану наше омладине, наше школе и целе државе од зла, ком све те пропаганде несумњиво воде.

На завршетку, још две потребе.

Прва је: да се једном сврши са фамозним питањем о државном издању школских књига. Одлука о томе донесена је пре толико година, и још се не извршује. И онда је било боље сасвим је повући, ако се увидело да се не може извршити. Али ако се и данас стоји на гледишту да њу треба извести — онда се мора почети њено извођење без обзира на све утицаје са стране. Да истакнем само најглавнији разлог: крајње је време да кроз школске књиге проструји један дух, чисти и прави државотворни дух.

Друго — зграда за Народну библиотеку. Нисам видео да је за ту потребу предвиђен нарочити кредит. Треба, господо, под сећањам на величанствене библиотеке и мањих градова у културним земљама, свратити само једном у нашу Народну библиотеку на Косанчићевом венцу, па видети не само опасност која прети многим милионима у драгоценим документима нашег књижевног рада из далеке прошлости, и здрављу особља и оних младих радника који се гуше и трују у тескобним, непрветреним и недовољно осветљеним просторијама — већ се и застидети што у данашњој великој Југославији, у којој има раскошних зграда и за установе тек од пре десетак година основане, да у тој моћној Југославији још нема — не раскошне и репрезентативне палате, већ ни скромне и пристojне зграде за Народну библиотеку, коју су наши преци, мање школовани од нас, основали још пре сто година. (Аплауз на левици.)

Potporednik dr. Đura Kotur: Gospodo senatori, reč ima senator g. dr. Georg Grasl.

Dr. Georg Grasl: Gospodo senatori, ја сам имао већ два пута prilike пред овим високим Домом изнети želje и zahteve, као и očekivanja па žalibože и mnoga razočarenja nemačkog stanovništva u našoj državi na polju školstva. I ako vas danas ponovo molim da kratko vreme obratite malo pažnje na to, ne činim to s namerom da vas zamaram pojedinostima, već da vam izložim neke osnovne činjenice, o kojima mislim da će biti u stanju da nađu kod vas na razumevanje, a nadam se i na simpatije za naša nastojanja.

Mi Nemci u Jugoslaviji nismo se nikada pozivali na tzv. ugovore o zaštiti manjina, već smo od svega početka, pa i u najtežim danima, držali se pravila, da se naše prilike moraju regulisati putem našeg državnog zakonodavstva. Mi smo se pouzdali i pouzdajemo se i danas, da uvidavnost Vlade i merodavnih državnih krugova neće se trajno odupreti našim opravdanim zahtevima. Radi se ovde o više od pola miliona državljana nemačke narodnosti, kojima danas nije više potrebno da rečima dokazuje svoju lojalnost i pripravnost i za najveće žrtve prema slavnoj dinastiji Karadorjevića i zajedničkoj Otadžbini, pošto su oni

po mom mišljenju, od postanka naše države na svima područjima javnog života dokazali da svoj doprinos za procvat i napredak opšteg dobra i blagostanja naše Otadžbine ne samo doprineti mogu, već da ga i neprekidno doprineti žele.

Kad je na kraju 1930 godine ostvarena prva pravilna osnova za novo uređenje nemačkog školstva u našoj državi, bio sam ponosan, da sam na tom poslu i ja sa svojim skromnim snagama mogao saradivati. Rado priznajem, da se je tada ostvareni zakonski poredak uglavnom pokazao kao zadovoljavajući, naročito kad se je u vezi sa pitanjem vaspitanja podmlatka nemačkih učitelja pokazala neophodna potreba za podizanje nemačke učiteljske škole. Iako je stvarni razvitak za prošlih 7 godina zaostao za obećanim zakonskim merama, to se ima pripisati ne samo oskudici nemačkih učitelja, nego velikim delom i manjkavom razumevanju, tromosti birokratskog aparata i u pojedinim slučajevima i izričitoj zlonameri. Ima još uvek podređenih školskih organa, koji smatraju za svoju patriotsku zaslugu da prave poteškoće razviću nemačkog školstva gdegod i kadgod oni to mogu. Da ni danas nemamo još ni jednog sreskog školskog nadzornika, može nas trajno isto tako malo zadovoljiti kao i fakat, da je na nemačkim školama još uvek zaposlen veliki broj učitelja, koji ne vladaju nemačkim jezikom ili ga u svojoj unutrašnjosti odbijaju. Nije prirodno, da se i obučavanju nemačkog jezika u privatnim tečajevima u nekim predelima, gde ima dosta Nemaca, prave poteškoće, kao što nije prirodno ni to, da više od pola miliona Nemaca nemaju ni jedne srednje škole. Pa i usled nedostataka upotrebljivanih knjiga na nemačkim školama, koje često ne odgovaraju ni najprimitivnijim jezičnim zahtevima, moglo bi se mnogo šta kazati. Molim g. Ministra prosvete da izvoli ovim pojedinim pitanjima posvetiti svoju pažnju, naročito pak da izvoli proučiti predloge, koji su s naše strane učinjeni Kraljevskoj vladi radi stvaranja konačnog reda i izgradnje nemačkog školstva i to u sporazumu s nama.

Ponosni smo, da su uspesi nemačke učiteljske škole u Novom Vrbasu naišli od strane državnih školskih organa dosada uvek na priznanje, naime i s obzirom na učenje državnog jezika kao i na uzorno patriotsko raspoloženje. U toliko teže nas pogada, da je pre kratkog vremena pronalaženje časopisa „Volk und Reich“ u biblioteci te učiteljske škole dalo povoda neprijaznom izveštaju, i to baš časopisa, koji je izdao naročitu svesku sa priložima Predsednika vlade g. dr. Milana Stojadinovića kao i ostalih vodećih ličnosti našeg javnog života, u kojima se propagira razumevanje za našu državu, privredu i kulturu. Nešto više poznavanja s ovakvom literaturom, pre svega nešto više dobre volje, bili bi u stanju da otklone sve nesporazume, koji su se pri tome pokazali i to pre nego li zamerke, koje se pri bližem razmatranju pokazuju kao potpuno neosnovane.

Želim da u vezi s ovim upozorim na još nešto. U jednom delu naše javnosti govoreno je pre nekoliko meseci u pogledu slovenačke manjine u Koruškoj o represalijama. Ovo je jedna teška i sudbonosna reč, jedna reč za koju smatram da bi je trebalo ukloniti iz rečnika modernog međunarodnog prava. Represalije, a čak nad sopstvenim podanicima, nisu pogodno sretstvo za omogućavanje mirnog života između pojedinih naroda. Pošto je priznanje i poštovanje svake pojedine narodne ličnosti sa pozvane strane bilo naznačeno kao smernica, to se može očekivati, da će

nova državna vlast za životna prava Slovenaca u Koruškoj naći više razumevanja i više priznanja nego što je to do sada bio slučaj. (**Ivan Pucelj:** Samo dva Slovenca učitelja smo imali u Koruškoj i jedan je uklonjen a drugi uhapšen. Jedan se zove Ajholcer, a drugomu će ime znati g. Smodej.) Ja sa svoje strane mogu u ime nemačke manjine u Jugoslaviji izjaviti, da mi Nemci u Jugoslaviji, ukoliko nam se ukaže mogućnost u vezi s ovim, smatramo za našu dužnost, da se svim našim snagama zauzmemo kod nama pristupačnih lica i vlasti, da se Slovincima u Koruškoj bez ograničenja dozvoli sve, što i mi tražimo kao potrebno za naš život. Ne represalije već međusobna pomoć mora biti naša lozinka, ako hoćemo da postignemo željen cilj.

Mi imamo potpuno poverenje u Vladu g. dr. M. Stojadinovića, mi verujemo naročito i u uvidavnost g. Ministra prosvete Magaraševića da će on, u stalnom sporazumu s nama, doprineti da se uklone sve smetnje koje stoje na putu razvitku nemačkog školstva u našoj državi, pa ću u tom uverenju glasati za predlog g. Ministra prosvete. (Odobranje i aplauz na desnici.)

Potpredsednik Stevan Janković: Reč ima senator g. dr. Josip Nemeč.

Dr. Josip Nemeč: Gospodo senatori, uz našu junaku vojsku zvano je naročito Ministarstvo prosvete da širi po našim školama i pomoću tih škola misao, koja je osnovala ovu državu, a to je misao jugoslovenska. Ako iko, to su naše škole zvane da počevši od naimanje školske dece pa do onih najvećih nastoje svakom prikazati važnost te misli, uputiti ga o njoj i tako pomagati da se stvori kod naše omladine spoznaja, uverenje da smo mi svi zaista jedno.

Mi koji smo na terenu moramo konstatovati žalost da u novije doba naše školstvo ne zadovoljava svojim zahtjevima u tom pravcu. Mnogo više posvećivalo se tomu pitanju pažnje ranije, dok je sada u nekim delovima naše države u tom pravcu znatno popustilo. Ja ne mogu da ispitujem sada na kome je krivnja, da li na tome što nemamo dovoljno valjanih odgojitelja vaspitača i nastavnika u tom pravcu, ili je greška u pomanjkanju nadzora. Tek samo konstatujem tu činjenicu da se usled ovog zanemarenja opaža kod naše mlade generacije opadanje te naše državne ideje. Ja stoga sa ovoga mesta molim Gospodina Ministra prosvete da bi posvetio naročitu pažnju da bi se pomoću svojih podređenih organa tačno uvjerio koliko se toj dužnosti udovoljava i ukoliko je, i tamo gdje je to potrebno, da bi se na zgodan način uputili i priveli do toga da se toj moralnoj dužnosti daje pravo mjesto. (**Ministar prosvete Dimitrije Magarašević:** Samo molim konkretne podatke, gospodine senatore.) Gospodine Ministre, ja Vam ne mogu sada dati pojedine podatke... (**Ivan Pucelj:** Da imate neke hartije onda bi se Gospodin Ministar uplašio, zato nemojte bez hartija.) ...to je opažanje, čovek to osjeća. Mnogo toga ima što mi osjećamo i znamo, pa opet ne možemo matematički dokazati. Ja samo na to upozoravam i ako bi se obistinilo da nije tako, ja bih bio vrlo zadovoljan samo sam ja o protivnom uveren po onom što vidim.

Za pomoć može da služi za ovakvo djelovanje sokolstvo jer izvan dvojbe je da je sokolstvo jedna izrazita jugoslovenska ustanova, koju je veliki pokojni Kralj osnovao baš zato da pomoću nje može da stvori organizaciju u kojoj se apsolutno neće pitati

ni za ime ni za pleme, ni za veru ni zašto, gdje se od najmanjih nogu djeca počinju naučavati samo odanosti cjelini narodnoj, Otadžbini i Kralju. Trebalo bi pripaziti na to da li se u učiteljskim školama učitelji posvećuju tome da se i na tom polju izobrazu. Ja ne mislim time reći, gospodo senatori, da im se to zapoveda, ja sam daleko od toga, ali ako ima netko sam volju zato, neka mu se dade mogućnosti i neka mu se to upiše kao jedan plus, kao jedna veća kvalifikacija u vaspitanju naroda. To naročito ističem zbog toga što se događa u sokolskim organizacijama da im fali nastavnika, saradnika u sokolu, a koja mesta u najvećoj mjeri popunjavaju baš učitelji, dok imade takvih sposobnih učitelja po dva i po tri na jednom mjestu, dotle na drugom mjestu nema nikog, a željeli bi oni da saraduju i posvete svoje sile toj velikoj svetoj sili, ali ne mogu jer su vezani na svoje mjesto.

I tu se moli i nastoji da se dobije pristanak na to da takvi sokolski radnici budu svojom privolom premešteni onamo gde žele da saraduju i gde su potrebni. Ja bih molio g. Ministra prosvete da u tom pogledu ne pravi nikakvih teškoća. Da je to bilo osnovano što sam tvrdio da se opaža nekakvo opadanje delovanja u vaspitanju u duhu narodnog jedinstva, ja ću vam navesti samo jedan konkretan slučaj, pa ću time moguće i zadovoljiti g. Ministra prosvete. Nije to nikakva strahota, ali je nešto što nam može da otvori oči. Svaki srez učitelja čini jednu organizaciju, jedno udruženje učitelja toga i toga sreza. Poznato mi je da u jednom takvom srezu to udruženje je prošle godine izabralo sebi za predsednika jednu koleginicu, jednu učiteljicu da bi joj tako dali priznanje za njen veliki rad, za njen veliki intelektual i za njene velike napore što ih je učinila ne samo u školi nego i izvan škole na polju prosvete. Nije prošlo dugo vremena, pa ma da je ta gospođa vodila poslove kao predsednica toga udruženja vrlo dobro, najedanput je bila iznenađena nepoverenjem svojih drugova. Zaista čudna stvar, da se nekome, koji se ističe nad drugim svojom sposobnošću najednom iskaže nepoverenje. Kad je pitala pojedine svoje mlade drugove zašto se sada najedanput tuže, zašto joj iskazuju nepoverenje, oni su joj se izvinjavali i rekli: Pa znate, nama se kaže da dok ste vi na čelu naše organizacije, mi ne možemo dobiti grupe. Gospodo, to je čudna stvar, to se može da tumači samo tako što je ta predsednica toga udruženja jedna izrazita pristalica narodnog jedinstva i očigledno je to nekome smetalo. Da je to tako, vidimo i po tom što su namesto nje izabrali jednog vrlo korektnog učitelja, ali čoveka koji zastupa jedno sasvim drugo mišljenje, koji ide drugom stazom. To se ne može tumačiti drukčije nego da je nastao takav duh, da ono što izrazito diše jugoslovenskim duhom, nije poželjno, da nekako treba da se stavi u pozadinu, a što je suprotno tome da se tome daće vrednost. (**Ministar prosvete Dimitrije Magarašević:** To su samo pretpostavke.) Ja Vam, gospodine Ministre, ne mogu sasvim detaljno o tome govoriti, ali je to fakat (**Fran Smodej:** Ima tu drugih razloga, pričali su mi učitelji: Uprava — materijalne stvari). Vi mislite, valjda, ono u Zagrebu, ali ja ne mislim na Udruženje u Zagrebu, nego na jedno u provinciji, gde nemaju posla sa nikakvim novcem. (**Fran Smodej:** Ja ne znam koji srez mislite). Ja govorim općenito i ne iznosim imena.

Gospodo, da je moj zaključak ispravan, to se vidi i po tome, što je kod te skupštine bio prisutan i izaslanik upravne vlasti i on nije ni jednu reč zalo-

žio zato, da se to ne čini. Dakle to znači da su ti ljudi bili okuraženi da je to poželjno, i tako je došlo do te zaista karakteristične promene.

Ja bih sada spomenuo samo nekoliko reči o dve-ма školama iz moga mesta. Mi smo tamo, u našoj varoši Petrinji, imali punu gimnaziju, ali je viša gimnazija premeštena u susedno mesto Sisak. Sisak je sada toliko prenatrpan sa školskom omladinom da apsolutno nije kadar da savlada svoj posao. Tamo nastava nije napredna i usled tog ne može da bude onakva kakva treba da je u interesu nastave da se ta škola sa ono nekoliko profesora, umesto da bude u Sisku, premesti u Petrinju, gde bi uspešno vršila svoj zadatak.

Petrinja je imala i 50 godina staru preparandiju, koja je dala mnogo nacionalnih pedagoških radnika, koji su bili na vidnoj visini. Prošle godine zbog nekog štrajka, ta je škola zatvorena. Ne ulazim u razloge, ali samo konstatujem da je škola zatvorena. Profesori su razmešteni, direktor je premešten u Zagreb. To pitanje još ni do danas nije rešeno. Uprava te škole poverena je direktoru Realne gimnazije, koji je tamo. Na zahtev Banske uprave Gradska opština mora da mu daje oštetu za stan zbog toga što je on vršilac dužnosti direktora Preparandije. Međutim, preparandije nema, otišla je, a ipak se direktor izdržava. Dakle, to znači da ta škola zaista nije definitivno zatvorena. Ja se nadam da će g. Ministar prosvete uvažiti da je zagrebačka Preparandija, koja je istodobno dobila nov priliv daka prenatrpana i da ne može udovoljiti svom zahtevu. Međutim, u Petrinji je ostala zgrada, a ostale su i druge naučne potrebe, pa držim da bi to bilo u interesu nastave, da se ta škola opet otvori. Stoga ovaj zahtev i molbu stavljam na srce g. Ministru prosvete.

Potpredsednik Stevan Janković: Reč ima senator g. dr. Vaso Glušac. To je poslednji govornik kod budžeta Ministarstva prosvete, pa ćemo glasati.

Др. Vaso Глушац: Господо сенатори, ја сам мислио да говорим о овом ресору, јер имам нарочито поверење у данашњег г. Министра просвете, као човека стручњака и као човека који разуме тај посао. Нарочито сам му захвалан што је вечерас говорио и у своје говору изнео објективно оно стање о нашим основним школама у држави, а нарочито се обазрео на Врбаску бановину и констатовао како је тамо стање у томе погледу врло рђаво, шта више очајно, како сам га ја назвао јуче кад сам говорио овде.

Ја сам јуче углавном изнео то стање и изнео врло мали број школа према броју становништва, наводећи како је неписменост у тој бановини највећа после свих бановина. Изнео сам да неписменост достиже скоро 73%, дакле, већа је него и у једној бановини.

Пошто је и г. Министар просвете то констатовао, ја сам уверен да ће он настојати да то поправи, уколико се то може да поправи. Жалим само што је г. Министар просвете био ограничен у кредитима, те унео само 3 милиона динара за подизање основних школа у сиромашним крајевима, када се зна како су поједине бановине у томе погледу врло слабе. Тај кредит требало би да је много већи.

И ја се надам да ће господин Министар можда са које друге стране намакнути тај кредит, да се што више школа у нашој бановини подигне.

Јуче сам констатовао да се у нашој бановини до сада подигло свега 483 школе, а бановина је већа од неких других бановина, а те друге бановине имају скоро по два пута више основних школа. Зашто је то тако рађено, то Бог једини зна, али ја бих само волео и желео да садашњи г. Министар просвете то стање што пре поправи.

Ја сам данас узео реч овде ради друге једне ствари. Када сам јуче овде говорио, онда сам рекао за трећег господина носиоца овога режима, г. др. Мехмеда Спаху, да се говори у Босни за њега да је необјективан у своје раду. И ја сам могао да изнесем те ствари, јер сам јуче у генералној дебати могао о свему да говорим, и могао сам да изнесем и поједине примере, али ја то нисам хтео, јер држим да није место овде да ми Босанци износимо овде наш прљави веш, и да се овде прегоњимо и да један другом доказујемо, шта је ко учинио а шта није.

Али, господо, мени је као човеку, као националном раднику, као просветном раднику и као човеку који је читав свој живот посветио у Босни и Херцеговини братској слози и љубави муслимана, православних и католика, жао, што ми је господин Спахо јуче, када сам почео да говорим о њему и да доказујем да је био необјективан, добацио ове речи: „Ти си био необјективан као Начелник Просветног одељења у Бања Луци при градњи школа и ону си мрежу школа подешавао онако, како не ваља“.

Ја држим, да је г. Спахо и сам уверен да то није тако. Али тек да ме омете у даљем говору и у даљем разлагању, хтео је да добаци ове речи. Ја сам, господо, у Врбаску бановину дошао баш због необјективности г. Спахе. Ја сам био директор гимназије у Тузли. И 1927 г., када су на владу дошли из Босне г. Спахо и г. Андрић, радикали и Југословенска муслиманска организација, онда су се њих двојица споразумели, и то на захтев г. Спахе, да ја идем из Тузле а да он доведе једног муслимана тамо.

Ја сам дошао овде Министру просвете г. др. Куманудију и питао га зашто ме премешта. Он је одговорио: „Господине, ја Вас не премештам, Ви спадате међу наше најбоље директоре, али ја то морам да учиним, јер су се тако споразумели Ваши босански министри“. Шта ми је друго преостајало, слегао сам раменима и отишао. Али морам овде да се позovem на пријатеља г. Душана Ђерића, који се онда и он и други радикали из Тузле, иако ја нисам онда припадао Радикалној странци, да су се били заузели за мене и замолили ме да само пристанем да останем у Тузли, да ће они ту ствар поправити. И ишла је чак једна депутација овамо да то поправи. Међутим, ја сам им рекао: Када сте ви дозволили вашем Министру г. Андрићу да он прави такву погодбу са г. Спахом, ја се купим па илем у своју Крајину. И тако сам отишао у Бања Луку. У Бањој Луци вршио сам дужност директора и начелника Просветног одељења. Тамо сам затекао једно очајно стање, што се тиче школа, о чему сам јуче говорио. Настојао сам да то стање поправим. И доиста концем 1931 године стање је донекле, само донекле поправљено.

Г. Спахо ми пребацује необјективност, о некој мрежи школа итд. Ја морам овде истаћи да у Врбаској бановини има, говорићу у округлим цифрама, у процентима, око 60% православних, 24—25%

муслимана и око 16% католика. Тако је бројно стање становништва тамо. Било је крајева, сасвим без школе, то сам јуче нагласио, јер су Аустријанци те крајеве нарочито занемаривали ради тога, што је у њима у већини живаљ српско-православни, а у том погледу они нису били бољи ни према муслиманима, па су дизали школе само у католичким крајевима. На пр. у Срезу дервентском који је најјачи католички срез у Врбаској бановини. У том срезу ми смо затекли 1918 године 25 основних школа, а било је и срезова на пр. Дубички, Новски, Градишки, где није било ни једне школе. И шта је преостајало него да се што пре граде школе у тим срезovima. И тако сам почео да их градим. Разуме се, не може се једне године изградити све, али сам изградио ипак један знатан део. До краја 1931 године док сам ја био тамо, јер сам већ 1932 године изабран за сенатора и дошао овамо, дакле до тога времена начињен је у Врбаској бановини у муслиманским селима знатан број школа. При томе треба запамтити, господо, још једну ствар: када кажем у муслиманским селима, треба запамтити да наши муслимани, како у целој Босни и Херцеговини, тако и у Врбаској бановини већином живе у градовима, а мањи их је број у селима.

У Источној Босни има више муслиманских села и више тога живља на селу, а има села која су и чисто муслиманска. Стога ћу вам овде изнети она села која су претежно или чисто муслиманска, у којима су изграђене школе до краја 1931 године. У срезу бихаћком добила су школе муслиманска села: Врста, Изачић, Заложје. У срезу Бања Лука добила су школе: Опсјечко, Врбања, Челинац. У срезу Бос. Градишка добила је школу Орахова. У срезу Б. Крупа: Бужим, Бадић, Муслиманска Јесеница. У срезу Босански Нови добила су школе: Сухача, једино веће мусл. село у томе срезу. У срезу Бос. Петровац добило је школу муслиманско село Орашац. У срезу Грачаница добила су школе: Лукавица, Сјенина, Сребреник, Шеварлије, Таревци, Клокотница.

У срезу Дрвента добила су школе села: Јакеш, Колибе Горње, Которско.

У срезу Јајце: Шипово, православни и муслимани, Прусац, чисто муслиманско село. У срезу Котор-Варош: Врбањци. У срезу Кључ добила су школе: Хрипавци, Врпоље — чисто муслиманска села.

У срезу Приједор, добила су школе села: Љубија, Ислам и Ризвановићи, чисто муслиманска села.

У срезу Прњавор — село Лишња, чисто муслиманско село. У срезу С. Мост — село Каменград, чисто муслиманско село. У срезу Тешањ — села: Миљаковац, Шије, Јелах. У срезу Цазин — села Врноград, Коприва Горња, Острожац, Пећиград, Пјанићи, Подзвизд, Стијена, Тодорово, Тржачка раштела, Штурлићи.

Пада вам, господо, у очи много школа у Срезу грачаничком и цазинском. Самом Цазину дали смо 600.000 динара за њихову основну школу. Ја нисам спомињао број школа по варошицама, где муслимани у већини живе и где је било школа и од раније. А у овим срезovima, грачаничком и цазинском подигнут је велик број школа. Зашто? Зато што је тамо у већини муслимански свет.

Дакле, господо, ја бих данас овде са овога места могао да установим ово, да је сразмерно према броју становништва, више школа подигнуто у му-

слиманским него у православним селима, и могу рећи, да сам ја то тако нарочито хтео и желео. Јер је муслимански свет у тим крајевима много заостао према осталим крајевима. И ја бих, господо, данас желео да ми господин Спахо каже, које је још то веће муслиманско село у Врбаској бановини остало а да нема школе. А има још једна ствар коју морам такође да истакнем, а та је, да смо ми који смо радили на томе терену, често пута имали неприлике баш са тим муслиманским селима, јер су се они опирали да им се изгради школа. Ми смо нека села молили а нека смо морали и присилити да даду онај допринос што се од њих тражи у потребном материјалу и осталом, а ми смо им давали по 120—150.000 динара за подизање поједине школе.

Према свему јасно је да сам ја, уколико се мене тиче, у том погледу био потпуно објективан и зато ми је жао што ми је мој пријатељ др. Спахо добацио да сам био необјективан. Нека о томе господин Спахо упита г. Поздерца брата Нуријиног који је био претседник општине у Цазину, па ће му он рећи какав сам ја био у погледу подизања школа у цазинском срезу. Толико сам о томе хтео да кажем.

Још једну молбу упутио бих на г. Министра просвете, а то је што се тиче учитељске школе у Врбаској бановини, да се дозволи да се у ту школу уписује већи број ученика од првога разреда, јер је тим прекидањем, као да тобож имамо много учитеља, учињено да је у тој школи ове године матурирало свега 15 матураната, иако имамо толике потребе за учитељима, док је међутим у Дравској бановини у 5 учитељских школа свршило 275 матураната. Они имају 5 учитељских школа на исти број становништва, а ми свега једну. Сада бих молио господина Министра да се у томе погледу стање поправи. (Одобравање на левици).

Potpretsednik dr. Đura Kotur: Има рећ Министар просвете г. Димитрије Магарашевић.

Министар просвете Димитрије Магарашевић: Господо сенатори, добар део примедба којима не могу порећи ни добронамерност ни објективност већ су инволвиране, неке у моме експозеу у Народној скупштини, а неке у Финансијском одбору Сената. Тако на пример оне примедбе о моралном васпитању о којима је говорио сенатор господин Живановић, ја сам већ истакао у Финансијском одбору да све што у том погледу тражи психологијски волонтиризам нарочито у данашње доба, да ће бити предузето. Нагласио сам да чист интелектуализам не може да да хармонично изграђивање моралне личности већ да се мора водити рачуна и о моралној страни васпитања наше омладине и о употреби свих моралних вредности, које постоје по разним струкама и по разним дисциплинама у средњој школи, да би се постигло изграђивање хармонично у интелектуалном и моралном правцу будућег грађанина и модерног човека.

Господин сенатор Живановић компарирао је стање школства код нас и у Чехословачкој. Разуме се, да таква компарација мора да буде на нашу штету, али она је сасвим јасна кад знамо да Чехословачка Република може да да за свој буџет Министарства просвете 2 милијарде динара, а ми нисмо могли постићи ни једну милијарду. Потпуно је разумљиво што Чехословачка има 20 хиљада одељења више него ми. Разлика је, господо, у еко-

номским немогућностима тј. и у економском стању једне и друге земље. То је питање такође мени јасно. Ја сам о њему говорио у Народној скупштини. Оно је у вези са привредним развитком наше земље. Кад привредни развитак буде стабилизован, разуме се, да онда неће изостати ни културни ни просветни полет.

Овде су биле додирнуте и стручне школе. Ја на то не могу да реплицирам, јер је то ствар ресорних Министара трговине и пољопривреде.

Што се тиче примедба сенатора г. др. Грасла имам да кажем ово: Ми данас имамо преко 700 учитеља немачке народности и ми њих не спречавамо, нити им постављамо некакве нарочите запреке за улаз у службу. Запреке постоје за све наше апсолвиране кандидате учитељских школа, били они Југословени, били Немци, били Мађари итд. Зна се врло добро какве су природе те запреке. Напротив, ми смо показали довољно пажње на пример према школи у Новом Врбасу, јер смо дали једну дотацију и помогли ту школу, сматрајући да она врши своју функцију у општем васпитном циљу и да даје добре васпитне резултате.

У погледу нашег става према мањинским школама ми се нећемо држати неког страног узора. Ми имамо један критеријум: толеранцију наше народне душе. Нас не интересује ни оно што се догађа у Корушкој, у Аустрији, ни оно што се догађа у другим земљама. Ми ту имамо своје становиште: Широкогрудост наше нације, која је доказана не само у мирно доба, него и у доба најтежих крвавих сукоба. Ми ћемо, господо, у томе критеријуму бити праведни, толерантни и објективни у погледу образовања наших суграђана нејугословена. Како ће друге државе поступати на својим територијама то је њихова ствар. У то питање ја не улазим, а да ли ће ко од господе у то питање ући, то се мене не тиче и за мене је ствар потпуно без интереса. За свој став према националним мањинама то неће бити важно.

Не могу да прихватим становиште г. сенатора Немца да се осећа неко попуштање у погледу националног васпитања у нашим школама. Можда има по неки ефемеран случај. Међутим, контрола је довољно јака и не може у нашим школама да се шири никакав сепаратистички дух, него се спроводи она иста политика националног васпитања, која се спроводи од 1918 год. Само, господо, с тим што ми нећемо да гушимо и да бришемо, као што сам казао у Финансијском одбору, све оне културне посебности, које постоје у нашем народу, него их употребљавамо као базу за полазну тачку националног васпитног рада у нашим школама.

Не треба се, господо, бојати таквих случајева.

То су ситни, спорадични случајеви, али, како рекох, контрола и надзор су такви да се апсолутно ништа слично у већем опсегу не може претпоставити. Сваки такав ефемерни случај сместа се регулише и уређује.

Што се тиче ових детаљних питања о којима је г. сенатор Немец говорио, питања учитељске школе у његовом месту, питања гимназије итд., то спада у комплекс свих тих питања средњих и учитељских школа, која ћемо расправити у току месеца априла и маја. Као што сам рекао у Финансијском одбору, критериум за доношење одлука биће потреба наших школа, потреба наше просвете, а локалне потребе које такође имају социјалну, а често пута и своју политичку важност, доћи ће тек у другом степену у обзир. Свакако је разумљиво да ја као Министар просвете желим да отварам што више школа, али морам водити рачуна о томе где ћемо пласирати и како ћемо опскрбити ону омладину која буде излазила из тих школа, итд.

Захваљујући господи сенаторима на свима примедбама, у чију добронаменост и објективност, како рекох, ја не сумњам, молим вас поново да изволите гласати за буџет Министарства просвете. (Аплауз на десници).

Potpretsednik dr. Đura Kotur: Gospodo, pošto je lista govornika za ovaj Razdeo iscrpena, objavljujem da je diskusija završena. Prelazimo na glasanje. Glasace se po partijama sedenjem i ustajanjem. Gospoda koja su »za« sedeće, a koja su »protiv« ustaće. Molim g. investioca da čita redom partije Razdela V.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 198.

Potpretsednik dr. Đura Kotur: Gospoda koja primaju pročítani § 198, neka izvole sedeti, a koja ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Pošto većina sedi, objavljujem da je partija 198 primljena.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela V — Ministarstvo prosvete, i to od partije 199 do zaključno partije 350).

Potpretsednik dr. Đura Kotur: Objavljujem da je Senat primio predlog budžeta Razdela V — Ministarstvo prosvete.

Gospodo, s vašim pristankom zaključicu današnju sednicu, a iduću zakazujem za sutra, u 9.30 časova, sa dnevnim redom: Nastavak prefresa u pojednostima o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1938/39 godinu. Na redu su Razdeo VI — budžet Ministarstva inostranih poslova.

Sednica je zaključena u 22.30 časova.